

e-ISSN: 2791 - 6146

HAZİRAN-2024

CİLT: 5

SAYI: 8

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ / INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL

CIHANŞÜMÜL

AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES OF THE ACADEMY

Cihanşumul Akademi Sosyal Bilimler Dergisi-CASBİD

- 6 Ayda Bir Yayınlanan Uluslararası Hakemli Dergi
- International Refereed Journal Published Every 6 Months

Haziran | June 2024

web sayfası / web pages:

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cihansumul>

Lisans Bilgileri

Cihanşumul Akademi Sosyal Bilimler Dergisi'nde yayınlanan eserler Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Copyrights

The works published in Journal of Cihanşumul Akademi Social Sciences Journal are licensed under a Creative Commons Attribution- NonCommercial 4.0 International License.

Açık Erişim

Kullanıcılar, alıntı yaptıkları sürece yayıncıdan veya yazardan önceden izin almaksızın makalelerin tam metinlerini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, dağıtabilir, yazdırabilir, arayabilir veya bunlara bağlantı verebilir veya başka herhangi bir yasal amaç için kullanabilirler.

Open Access

Users may read, download, copy, distribute, print, search or link to the full texts of articles, or use them for any other legal purpose, without prior permission from the publisher or author, as long as they cite.

İmtiyaz Sahibi • Owner

Güneydoğu Araştırmaları Derneği

Baş Editör/ Editor-in-Chiefs

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah CENGİZ

Editörler/ Editors

Doç. Dr. Zakir ELÇİÇEK
Dr. Öğr. Üyesi Ömer TAYLAN

Alan Editörleri/ Field Editors

Edebiyat Alan Editörü / Literature Field Editor

Doç. Dr. Özkan CİĞA (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Abdusselam ERTEKİN (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, TÜRKİYE)

Eğitim Bilimleri/Educational Sciences

Doç. Dr. Rasim TÖSTEN (Siirt Üniversitesi, Siirt, TÜRKİYE)
Arş. Gör. Dr. Kasım SEZGİN (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, TÜRKİYE)

İktisadi ve İdari Bilimler/ Economics and Administrative Sciences

Doç. Dr. İbrahim ÇEMBERLİTAŞ (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Gör. Ferhat ARI (Bingöl Üniversitesi, Bingöl, TÜRKİYE)

İlahiyat Alan Editörü/Theology Field Editor

Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÖZKAN (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Ömer GÜNAN (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, TÜRKİYE)

Türkçe Dil Editörü/Turkish Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi Seyhan KARDEŞ (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, TÜRKİYE)

Yabancı Dil Editörü Foreign Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi Tuncay ARDIÇ (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, TÜRKİYE)

Sekreter / Secretary

Mehmet Ali AYAZ (MEB, Diyarbakır, TÜRKİYE)

Yazım ve Mizanpaj Editörü / Writing and Layout Editor

Arş. Gör. Nuh ATAMAN (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, TÜRKİYE)

Yayın Kurulu/ Editorial Board

- Prof. Dr. Cahit KÜLEKÇİ (Yalova Üniversitesi, Yalova, TÜRKİYE)
Doç. Dr. Zakir ELÇİÇEK (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, TÜRKİYE)
Doç. Dr. Fatih KOYUNCU (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir, TÜRKİYE)
Doç. Dr. Remzi AVCI (Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin, TÜRKİYE)
Doç. Dr. Rahmi TEKİN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, TÜRKİYE)
Doç. Dr. Habibe KAZANCIOĞLU (Trakya Üniversitesi, Edirne, TÜRKİYE)
Doç. Dr. Abdulkakim TUĞLUK (İğdır Üniversitesi, İğdır, TÜRKİYE)
Doç. Dr. İbrahim BARCA (Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah CENGİZ (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, TÜRKİYE)
Dr. Öğr. Üyesi Ömer TAYLAN (Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, TÜRKİYE)
Dr. Osman ŞENLİK (Hakkari Üniversitesi, Hakkari, TÜRKİYE)
Dr. Serkan ŞENEL (Harran Üniversitesi, Şanlıurfa, TÜRKİYE)

Bilim ve Danışma Kurulu/Scientific and Advisory Board

- Prof. Dr. Abdulvahap YILDIZ (Harran Üniversitesi)
Prof. Dr. Yaşar BAŞ (Bingöl Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman KURT (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Prof. Dr. Habib ÖZKAN (Gaziantep Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Halil TUĞLUK (Adıyaman Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal TİMUR (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK (Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Şadi EREN (İğdır Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa TURAN (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim ÖZCOŞAR (Mardin Artuklu Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer DEMİREL (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali BORAN (Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Halid TEDMORİ (Lübnan Üniversitesi, Beyrut, LÜBNAN)
Prof. Dr. Mohd Roslan Mohd NOR, (Malaya Üniversitesi, Kuala Lumpur, MALEZYA)
Prof. Dr. Khalil Ali MURAD (Salahaddin Üniversitesi, Erbil, IRAK)
Prof. Dr. Hogir Tahir TOFİQ (Zaho Üniversitesi, Zaho, IRAK)
Prof. Dr. Mehmet Alaaddin YALÇINKAYA (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Kuruluşu: 2020 **e-ISSN:** 2791-6146 **Yayımcı:** Güneydoğu Araştırmaları Derneği

Prof. Dr. Abdulfettah AL-AWAISI (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet AKBAŞ (Gaziantep Üniversitesi)

Prof. Dr. Olga NOSOVA (University of Kharkov Institute Banking Affairs)

Prof. Dr. Khaled TADMORI (Lebanese University)

Doç. Dr. Aliye Fatma MATARACI (International University of Sarajevo)

Doç. Dr. Selvira DRAGANOVIĆ (International University of Sarajevo)

Doç. Dr. Liliana BOŞCAN (Bucharest University)

Doç. Dr. Asiman GULIYEV (Azerbaijan State University of Economics)

Cihanşumul Akademi Sosyal Bilimler Dergisi (CASBİD), 2020 yılında kurulmuş olup yılda iki kez (Haziran ve Aralık aylarında) yayınlanan ve uluslararası erişime açık olan hakemli bilimsel bir dergidir. Dergimizde, "Edebiyat, Tarih, Felsefe, Sosyoloji, Psikoloji, Arkeoloji, Sanat Tarihi, İlahiyat, İktisat, İşletme, İletişim, Gazetecilik, Uluslararası İlişkiler, Hukuk, Siyaset Bilimi, Halkla İlişkiler" gibi sosyal bilimlere ait alanlarda hazırlanmış akademik çalışmalara, derleme ve kitap tanıtımlarına yer verilmektedir.

Cihanşumul Akademi Journal of Social Sciences (CASBİD) was founded in 2020 and is a peer-reviewed scientific journal published twice a year (in June and December) and open to international access. In our journal, academic studies, compilations and articles prepared in the fields of social sciences such as "Literature, History, Philosophy, Sociology, Psychology, Archeology, History of Art, Theology, Economics, Business, Communication, Journalism, International Relations, Law, Political Science, Public Relations" are published. Book introductions are included.

Değerli meslektaşlarım,

Cihanşümül Akademi Sosyal Bilimler Dergisi'nin yeni sayısını sizlere sunmanın heyecanını yaşıyoruz.

Uzun ve zorlu bir sürecin sonunda, objektif editör ve hakem değerlendirmeleri neticesinde süreci tamamlanan 4 araştırma makalesi ve 1 kitap incelemesi sayıya alınmıştır. Bu sayıda yer alan makalelerin hem farklı disiplinleri temsil etmesi hem de akademik bilgi birikimine katkı sağlayacak türden olmasına azami özen gösterilmektedir.

Bu vesileyle 2024 yılı Haziran sayımızın yayına hazırlanmasında emeği geçen hakem, yazar ve yayın kurulu üyelerine teşekkür eder, katkıları için minnettarız.

Yeni bir sayıda buluşmak ümidiyle...

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah CENGİZ
Editör

MAKALELER / ARTICLES

1- Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyo-Politik ve Dinî Hegemonyanın Oluşumunda Aydınların Rolü: Gramscici Organik-Geleneksel Aydın Dikotomisinin Sosyolojik Analizine Bir Giriş

The Role of Intellectuals in The Formation of Socio-Political and Religious Hegemony: An Introduction To The Sociological Analysis of The Gramscian Organic-Traditional Intellectual Dichotomy

Faruk EVRENK

ss. / pp. 1-11

2- Araştırma Makalesi / Research Article

Şehirler Divanı'na veyahut Klasik Türk Edebiyatında Şehir Şiirlerine Ekler

Appendices to the Diwan of Cities or City Poems in Classical Turkish Literature

Enes YILDIZ

ss. / pp. 12-30

3- Araştırma Makalesi / Research Article

Ergenlerde Dijital Oyun Bağımlılığı İle Akademik Erteleme Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Examining the Relationship Between Digital Game Addiction and Academic Procr

Melike ÖZÜT- Kader BAHAYİ

ss. / pp. 31-49

CIHANŞUMUL

AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Kuruluşu: 2020 e-ISSN: 2791-6146 Yayıncı: Güneydoğu Araştırmaları Derneği

Cilt | Volume 5 • Sayı | Issue 8 • Haziran | June 2024

4- Araştırma Makalesi / Research Article

Şanlıurfa Kısaslı Ozan Mehmet Acet'in (Âşık Sefâî) Şiirlerinde Halk Bilim Unsurları

Folk Science Elements In Mehmet Acet's Poems (Âşık Sefâî), The Poet From Sanliurfa Kisas

Mehmet CİHANGİR

ss. / pp. 50-67

5- Kitap Kritiği / Book Review

**Siverek; Şehir Mekân ve İnsan, Ekrem Akman, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2021, 320 Sayfa,
ISBN: 978-605-196-641-0**

Siverek; City Space and Human, Ekrem Akman, Çizgi Kitabevi, Istanbul, 2021, 320 Pages, ISBN: 978-605-196-641-0

Kadir TABAR

ss. / pp. 68-72

Sosyo-Politik ve Dinî Hegemonyanın Oluşumunda Aydınların Rolü: Gramscici Organik-Geleneksel Aydın Dikotomisinin Sosyolojik Analizine Bir Giriş*

The Role of Intellectuals in The Formation of Socio-Political and Religious Hegemony: An Introduction To The Sociological Analysis of The Gramscian Organic-Traditional Intellectual Dichotomy

<https://doi.org/10.62356/cihansumul.1481014>

Faruk EVRENK

Dr. Arş. Gör. Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
Din Sosyolojisi Anabilim Dalı
Diyarbakır, Türkiye

Dr. Research Assistant Dicle University, Faculty of Theology
Department of Philosophy and Religious Sciences
Department of Sociology of Religion
Diyarbakır, Türkiye

evrenkfaruk@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9677-0082>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü | Article Type

Araştırma Makalesi / Original Article

Received | Alınma: 09.05.2024 Accepted | Kabul: 25.06.2024 Yayın | Published: 30.06.2024

Atıf | Cite As

Evrenk, F. (2024). Sosyo-politik ve dinî hegemonyanın oluşumunda aydınların rolü: Gramscici organik-geleneksel aydın dikotomisinin sosyolojik analizine bir giriş. *Cihanşümül Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), 1-11.

Yazar Katkıları: Makale tek yazarlıdır.

Author Contributions: The article has a single author.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

* Bu çalışma Prof. Dr. Vejdi BİLGİN ve Prof. Dr. Kemal ATAMAN danışmanlığında 06.02.2023 tarihinde tamamladığımız Çatışmacı Kuram Geleneğinde Din-İktidar İlişkisi: Antonio Gramsci Örneği başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Sosyo-Politik ve Dinî Hegemonyanın Oluşumunda Aydınların Rolü: Gramscici Organik-Geleneksel Aydın Dikotomisinin Sosyolojik Analizine Bir Giriş

Öz

20. yüzyılın önemli Neo-Marksist teorisyenlerinden Antonio Gramsci'nin en önemli kavramı hegemonyadır. Hegemonik iktidar, otoritesini tabi olanların rızalarına dayandırır. Hegemonya, tabi olanların zihniyet, duygu, değer, tutum, dünya görüşü gibi içsel durumlarını dönüştürmeyi hedefleyen bir mekanizmadır. Gramsci'ye göre hegemonyanın üretilmesinin en etkili ajanları aydınlardır. Aydın kategorisini ikili bir tasnife tutan Gramsci'ye göre sosyo-politik, dinî ya da kültürel iktidara talip olan her toplumsal sınıfın, kendi aydın sınıfını oluşturması öncelikli görevleridir. O bu süreci organik aydınların oluşumu olarak kavramsallaştırmıştır. Geleneksel aydın ise, görece özerk olan, herhangi bir toplumsal sınıfa bağlılığı olmayan aydın kategorisine göndermede bulunan bir kavramdır. Gramsci'ye göre iktidara talip toplumsal sınıfın aydınlarla ilişkili ikili bir görevi söz konusudur. Bir taraftan kendi içinden organik aydınını üretirken diğer taraftan görece özerk olan geleneksel aydınları kendi organik aydınına dönüştürme görevidir. Sosyo-politik ve dinî hegemonyanın sürekliliği bir yönüyle aydınlarla ilgili bu mekanizmanın işleyişine bağlıdır. Nitel araştırma yöntemine dayanan bu çalışmada, Gramsci'nin aydın kategorileri ile sosyo-politik ve dinî iktidar tipi olarak belirttiği hegemonyanın ilişkisi sosyolojik bir bakışla ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Antonio Gramsci, İktidar, Otorite, Hegemonya, Organik-Geleneksel Aydın.

The Role of Intellectuals in The Formation of Socio-Political and Religious Hegemony: An Introduction To The Sociological Analysis of The Gramscian Organic-Traditional Intellectual Dichotomy

Abstract

The most important concept of Antonio Gramsci, one of the important Neo-Marxist theorists of the 20th century, is hegemony. Hegemonic power bases its authority on the consent of those who are subject to it. Hegemony is a mechanism that aims to transform the internal states of those who are subordinate, such as mentality, emotions, values, attitudes and world views. According to Gramsci, the most effective agents of producing hegemony are intellectuals. According to Gramsci, who divided the category of intellectuals into two, it is the primary duty of every social class that aspires to socio-political, religious or cultural power to create its own intellectual class. He conceptualized this process as the formation of organic intellectuals. Traditional intellectual is a concept that refers to the category of intellectuals who are relatively autonomous and not affiliated with any social class. According to Gramsci, the social class that aspires to power has a dual duty in relation to intellectuals. On the one hand, it is the task of producing organic intellectuals from within itself, and on the other hand, it is the task of transforming relatively autonomous traditional intellectuals into its own organic intellectuals. The continuity of socio-political and religious hegemony depends in part on the functioning of this mechanism related to intellectuals. In this study based on qualitative research method, the relationship between Gramsci's categories of intellectuals and hegemony, which he defined as a type of socio-political and religious power, will be discussed from a sociological perspective.

Keywords:Sociology of Religion, Antonio Gramsci, Power, Authority, Hegemony, Organic-Traditional Intellectual,

1. Giriş: Teorik Arkaplan

Temel toplumsal kurumların başında gelen din ve siyaset tarih boyunca, toplumdan topluma farklı şekillerde tezahür etmiştir. Her biri kendi başına çetrefilli olan bu iki toplumsal kurumun kesişmesi olan din-siyaset, din-devlet ya da din-iktidar ilişkisinin sosyo-politik ve kültürel hayattaki tezahürlerini tespit etmek ise olayı bambaşka bir seviyeye taşımaktadır. Zira oldukça karmaşıklaşan ve değişken zemine taşınan bu ilişkinin tipolojisinin analizini yapmak oldukça zorlaşmaktadır. Bu zorluğu aşabilmek adına bahsi geçen fenomenin belli bir kuram dahilinde ele alınması kaçınılmaz olmaktadır. Bu yüzden bu çalışmada din-iktidar ilişkisi Çatışmacı Kuram bağlamında ele alınmaya çalışılacaktır. Ancak Çatışmacı Kuram'ın genişliği göz önüne alındığında daha da spesifik bir örneklemin alınması zarureti hasıl olmuştur. Antonio Gramsci, Çatışmacı Kuram çerçevesi içerisinde düşünce üreten özgün düşünürlerin başında gelmektedir. O modern liberal burjuva devlet mekanizmasının işleyişine dair geliştirdiği hegemonya, sivil toplum, pasif devrim, organik/geleneksel aydın gibi kavramlarla Çatışmacı Kuram içerisinde üst yapıların teorisini olarak kabul edilmiştir.

Çalışmanın örneklemini olarak seçilen Gramsci, II. Enternasyonalde hakim konuma gelen Ortodoks Marksist görüşün tashihinde önemli bir uğrak noktasıdır. Ortodoks Marksist görüş altyapı-üstyapı arasında deterministik ve tek taraflı bir sebep-sonuç ilişkisi dayatırken, Gramsci'nin de mensubu olduğu Batı Marksizmi, tek taraflı deterministik bir ilişkiden ziyade diyalektik bir ilişkinin olduğunu öne sürmektedirler. Bu anlamıyla o, din, kültür, eğitim, ideoloji, sanat, aile gibi üst yapı kurumlarının iktidar mekanizmasının işleyişindeki yeri ve önemi konusunda dikkate değer görüşler ortaya koymuşlardır.

Bu çalışma, bir bakıma Gramsci'yle özdeşleşen Hegemonya kavramı bağlamında aydınların sosyolojik analizini ele almayı hedeflemektedir. Ahlaki ve entelektüel liderlik anlamında kullanılan hegemonya mekanizmasının birçok unsuru bulunmaktadır. Bu mekanizmanın en önemli unsuru aydınlardır. Gramsci, bu gerçeğin farkında olarak aydınlar ile ilgili tarihsel, toplumsal ve politik bir jeneolojiye girer. Aydın gruplarının oluşumunu karşılaştırmalı bir analize tabi tutan Gramsci, Weberci ideal tip nosyonundan mülhem ikili bir tipoloji geliştirir.

Bu çalışmada Gramsci'nin geliştirdiği Organik/Geleneksel Aydın tipolojisinin tarihsel, toplumsal ve politik işlevleri üzerinden durulacaktır. Politik bir teorisyen olan Gramsci'nin düşüncelerinin din sosyolojisi çalışmaları açısından yeni okumalara imkân verebileceği çalışmanın imalarından bir tanesini oluşturmaktadır. Zira o teorisini kurarken çoğunlukla Hıristiyanlık ve ruhban sınıfından oldukça etkilenmiş ve onlara referanslarda bulunmuştur. Bu durum özellikle aydınlara ilgili analizlerde açıkça görülmektedir. Nitel araştırma yöntemine dayanan bu çalışma doküman analizi tekniği çerçevesinde ele alınmıştır. Gramsci'ye ait yazılı dökümanlar temelinde ele alınan çalışma konu bağlamında ikincil kaynaklarla desteklenmiştir.

2. Sosyo-Politik ve Dinî Bir Grup Olarak Aydınlar

Toplumsal bir kategori olarak “aydınlar (entelekteüller)”, Gramsci'nin analiz ettiği konuların başında gelmektedir. O, *Hapishane Defterleri*'nin aydınlar ile ilgili bölümünde, “aydınların otonom ve bağımsız bir toplumsal grup mu ya da her bir toplumsal grubun kendi özel uzman aydın kategorisine mi sahip olduğu” ile ilgili temel bir soru çerçevesinde meselenin tarihî ve sosyolojik analizine girişmektedir (Gramsci, 1992, s. 5). Aydınlar ile ilgili çözümlenmelerini, salt bir kategorileştirme girişimi olmaktan ziyade, tarihî ve politik araştırmaların bir metodolojik kriteri olarak ortaya koyan Gramsci, bu metodolojik kriter ile bağımsız aydın gruplarının olamayacağını, her toplumsal sınıfın kendine özgü bir aydın grubuna sahip olduğunu; sahip değilse bile böyle bir grubu oluşturmaya eğilimli olduğunu belirtmektedir (Gramsci, 1992, s. 60).

Gramsci'nin entelektüeller ile ilgili görüşlerine geçmeden önce bu kavramın ima ettiği anlam içeriğini ve farklı versiyonlarını görmekte fayda vardır. Türkçe'de kullanılan aydın sözcüğü, Batı'da ortaya çıkan "entelektüel" kavramının çevirisidir. Fakat aydın tam olarak tarihî, toplumsal ve ekonomi-politik bağlamın farklılığından ötürü, Batı'daki entelektüelin tüm çağrışımlarını içerisinde taşımaz (Mardin, 1997, ss. 143-144). Dolayısıyla aydın ya da entelektüel tabiri kullanılırken, toplumsal bağlam göz önünde bulundurulmalıdır.

Aydınlar konusunun kompleks bir fenomen olduğunu vurgulayan Gramsci, reel tarihsel sürecin farklı aydın kategorileri oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu farklı kategorilerin en önemli olanları, Gramscici terminolojiyle *organik ve geleneksel aydın* tipleridir. Ona göre ekonomik üretim dünyası içinde temel bir işlevi yerine getirmek için ortaya çıkan her bir toplumsal sınıf, kendisi ile birlikte sadece ekonomik alanda değil aynı zamanda toplumsal ve politik alanda da grubun işlevi ile ilgili farkındalık oluşturan, grubun homojenliğini sağlayan ve gruba organik olarak bağlı olan bir ya da daha fazla aydın grubu yaratır. Söz gelimi kapitalist girişimci beraberinde, sanayi teknisyenini, politik ekonomi uzmanını, yeni bir kültür ve yeni bir hukuk vs. sisteminin organizatörlerini yaratmıştır (Gramsci, 1992, s. 5; Yıldırım, 2018, s. 110).

Aydınlar tarafından üstlenilen işlevleri sosyal/kültürel hegemonya ve siyasal yönetim olmak üzere iki geniş kısma ayıran Gramsci'ye göre sosyal/kültürel hegemonya rızanın kazanılması ile ilgili; siyasal yönetim ise rıza gösterilmediğinde şiddet uygulanması ile ilgilidir (Crehan, 2006, s. 200). Ona göre bu iki geniş kategori, aydınlar bağlamında modern liberal burjuva devletinin hegemonik yapısının nasıl işlediğini ortaya koymaktadır. Aydınların yaratılma sürecinin, uzun, zor, çelişkilerle dolu, ilerleyip gerileyen ve dağılıp yeniden bir araya gelen bir süreç olduğunu vurgulayan Gramsci, bu süreci aynı zamanda kitlelerin sadakatinin şiddetli bir biçimde test edildiği bir süreç olarak betimler (Gramsci, 1992, s. 334).

Gramsci, temsiliyet ilişkisinin ancak yöneten ve yönetilen, entelektüel ve halk arasındaki bilgi, duygu ve anlayış alışverişinin olduğu durumlarda geçerli olduğunu vurgular. Bu durumda toplumsal güç anlamında tarihsel blok gerçekleşmiş olur (Gramsci, 1992, s. 418). Yani tarihsel blok bir bakıma entelektüel ve halk arasındaki bilgi, bilinç ve his durumlarının paylaşılması sonucu gerçekleşebilecek ve toplumsal dönüşüme yol açabilecek bir duruma işaret etmektedir.

Gramsci'ye göre aydın gruplarının gelişiminin ilk aşamasında belirleyici temel iki yol, sadakat ve disiplindir. O kitlelerin ancak bu yolla kültürel harekete tümünden katılımda bulunup işbirliği yapabileceğini belirtir. Dolayısıyla aydın gruplarının gelişimi esasında aydın ve kitleler arasındaki diyalektik ilişki üzerinden sağlanabilir (Gramsci, 1992, s. 334).

Aydınların tarihini "kamu ruhunun oluşumu" süreci olarak tanımlayan Gramsci'ye göre bu yaratıcı halk ruhunun oluşumu yani belli bir sosyal grubun hegemonya kurma süreci, grup ruhundan siyasal örgütlenmeye doğru bir gelişme süreci olarak ifade edilebilir (Monasta, 2011, ss. 109-110). Zira aydın, müntesibi bulunduğu toplumsal sınıfın ideoloğu olduğundan (Meriç, 1986, s. 28), hegemonik iktidar için gerekli olan entelektüel zeminin inşasında sorumludur. Aydın, kendi sınıfının çıkarları lehine üretimde bulunan kişidir.

Aydınların sosyo-politik işlevlerini analiz edebilmek için, onların değişik alanlarda kendileriyle ilişki kurdukları temel sınıflara yönelik psikolojik tutumlarının incelenmesi ve hatırlanması gereklidir. Aydınların bu temel sınıflarla ilişkisi ataerki bir karakter mi arz ediyor yoksa kendilerini bu sınıfların organik temsilcileri olarak mı görüyorlar? Onlar yönetici sınıfın uşağı pozisyonuna mı sahipler yoksa kendilerini bağımsız lider pozisyonunda mı görüyorlar tarzındaki sorular aydın kategorisinin sosyo-psikolojik yönünü ortaya koymaktadır (Gramsci, 1992, s. 97).

Sosyo-politik, tarihsel ve dinî bir kategori olarak aydın gruplarının jenolojisi bağlamında ortaya konulan bu görüşlerden de anlaşılacağı üzere aydın grupları oldukça farklı tezahürlerde bulunmaktadır. Bu tezahür etme biçimlerinin tipolojisini ortaya koymak bir bakıma bu karmaşık fenomenin anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Aydın gruplarının Gramscici analizi bu katkının başında gelmektedir. Bundan sonraki başlıkta bu konu detaylıca ele alınacaktır.

2.1. Sosyo-Politik, Tarihsel ve Dinî Grup Olarak Aydınların Gramscici Analizi

Gramsci'nin aydınlar ile ilgili öne sürdüğü anlam açılımlarının başında, onun tüm insanları entelektüel olarak görmesi gelmektedir. Zira her birey düşünme yeteneğine sahiptir ve her birey kendi durumu hakkında düşünür (Harvey, 2013, s. 140). Ona göre tüm insanlar entelektüeldir ancak toplum içerisinde herkes entelektüel işlevine sahip değildir (Chomsky, 2012, s. 124; Gramsci, 1992, s. 9). Gramsci açısından her bir insan mesleki uzmanlığının yanında, yeni bir düşünce tarzının meydana gelmesinde, sürdürülmesinde ya da dönüştürülmesinde katkısı olan, ahlaki bilince sahip, belirli bir dünya görüşüne katılan bir karakter arz eder (Gramsci, 1992, s. 9).

Gramsci'ye göre aydınlar dendiğinde yaygın biçimde bu terim ile gönderme yapılan saflar değil, fakat genel olarak, ister üretim alanında, ister kültür alanında, isterse de siyasi yönetim alanında olsun, geniş anlamda örgütleyici işlev gören tüm toplumsal kitle anlaşılmalıdır. Aydınlar ifadesi orduda, resmi görevi olmayan subaylara (ayrıca, terimin en dar anlamında genelkurmay dışında kalan üst rütbeli subaylara) karşılık gelirken (Gramsci, 2011, s. 166), dini bilginin öğretilmesi ile dini hizmetlerin icrasını yapan gruba da göndermede bulunabilir.

Gramsci, aydın meselesinde sorunun odağını, birey olarak aydınlardan bilginin üretildiği ilişkiler sisteminin bir aradalığına ve bu üretimin genel sosyal ilişkiler bileşkesinde nasıl konumlandırılacağına kaydırmıştır. Bir başka deyişle Gramsci, tek tek düşünen bireylerle değil de sosyal olarak itibar edilen, bilginin üretimini yapan kurumlar ve pratiklerle ilgilenmiştir (Crehan, 2006, s. 193). Bir bakıma onun aydın analizi, bilginin toplumsal üretiminin nasıl oluştuğunu da ortaya koyan bir çözümlemedir.

Özel bir kategori olarak aydınlar, kültürü en geniş anlamda detaylandıran ve organize eden kişilerdir. Bu kategoriye sadece düşünürler girmezler; aynı zamanda memurlar, siyasi liderler, din adamları, yöneticiler, teknokratlar vb. tüm toplumsal gruplar da dahildir (Femia, 1981, s. 131). Aydınların işlevi, toplum içerisinde düşünme ve değer üretme sistemi ile kültürü oluşturmak ve yaygınlaştırmaktır (Fontana, 1993, s. 18). Dolayısıyla toplumdan kopuk ve bağımsız bir aydınlar grubundan bahsetmenin ne kadar zor olduğu da kendiliğinden belirmektedir. Aydın bu anlamıyla sosyolojik bir olgudur. O toplumsal norm, değer ve güç ilişkilerinden etkilenirken bir yandan da bu fenomenleri etkileyebilme kapasitesine sahiptir.

Kapitalist üretim ve tüketim tarzı bağlamında düşünüldüğünde örneğin bir deterjan ya da havayolu şirketinin pazardan daha fazla pay kapmasını sağlamak için teknikler geliştiren günümüz reklamcısı ya da halkla ilişkiler uzmanı, demokratik bir toplumda olası müşterilerin rızasını kazanmaya, tüketicinin ya da seçmenin düşüncelerini yönlendirmeye çalışan kişi organik entelektüel olabilmektedir. Gramsci, organik entelektüellerin topluma aktif katıldıklarına inanır. Yani bu entelektüeller sürekli insanların duygu, değer ve düşüncelerini manipüle edip piyasayı temsil ettikleri güçler lehine genişletme mücadelesi içindedirler (Said, 1995, s. 22). Bu tanım çoğunlukla sınıf-iktidar ilişkisi bağlamında yapılmış olarak görünmektedir. Said'in entelektüel tanımı ise, toplumsal praksise aktif katılım gerektirmesi yönüyle Gramsci'nin tanımına benzerlik gösterirken belirli bir sınıf bağlaşımlarını içermemesi açısından farklılık arz etmektedir. Said'e göre entelektüel ne insanları teskin etme ne de konsensüs oluşturma derindedir; entelektüel çok ciddi bir anlamda, ucuz formülleri, hazır klişeleri ya da iktidar sahiplerinin ve uzlaştırıcılarının söylediklerinde, yapıp ettiklerinde gözlenen sorunsuz uzlaştırıcı olumlamaları kabullenmeyi istememe anlamında tüm varlığını ortaya koyan biridir. Hatta

sadece bir şeyleri pasif olarak istememekle yetinmez, bunu aktif olarak kamuoyuna söyler (Said, 1995, s. 35).

Gramsci'nin aydın kategorileri ile ilgili tipleştirme girişimi, Weberci ideal tip nosyonunun politik ekonomideki önemli bir göstergesidir. Gramsci aydınlar kategorisi ile ilgili her ne kadar politik bir çözümleme girişimde bulunmayı hedeflese de bu konudaki yorumları ile sosyolojik analizin gelişimine de oldukça katkı sağlamaktadır. O bir taraftan ideal tip nosyonunu kullanarak sosyolojik yöntemin toplumsal araştırmalardaki önemine vurgu yaparken, diğer taraftan bilgi sosyolojisine önemli katkılarda bulunmaktadır. Gramsci'nin, aydınlarla ilgili çözümlenmeleri tarihsel ve toplumsal bağlam içinde yapması, bilginin ve bilgenin temel karakterinin sosyolojik olduğunu ortaya koyması, onun bilgi sosyolojisine olan katkıları bağlamında değerlendirilebilir.

Gramscici aydın nosyonunun dikkate değer önemli bir özelliği, onun bu kategoriyi daha geniş bir biçimde ele aldığı sivil toplum-politik toplum bağlamında düşünmüş olmasıdır. Ona göre sivil toplum-politik toplum birleşimi olarak hegemonya nosyonunun organizatörleri aydınlar grubudur. Aydınlar hegemonyanın temel belirleyici unsuru olan rızanın üretiminde ve sürdürülmesinde aktif bir rol üstlenirler (Gramsci, 1992, s. 12). Ancak bu aktif rol, kitle iletişim araçlarında, üretim biçimlerinde ve devletin sosyo-ekonomik temellerinde yaşanan değişimler nedeniyle otoritenin ifası, bilginin üretimi ve rızanın sağlanması hususlarında çok daha fazla etkin bir konuma yükselmiştir (Giroux, 2011, s. 98). Bir başka deyişle aydınlar sivil toplum ve politik toplumun canlı hücreleridirler. Egemen sınıfa egemenlik bilincini veren ideolojiyi hazırlayan ve bu ideolojiyi bütün toplumsal gövdenin içinde işleyen bir "dünya tasavvuru" (weltanschauung) durumuna dönüştüren kişiler onlardır (Boggs, 1993, ss. 2-3; Portelli, 1982, s. 103).

Gramsci'nin aydınlar ile ilgili analizi, basitçe devrimci eylem ile olan açıklamalar değil, aynı zamanda otoritenin hakim toplumsal gruplar tarafından nasıl uygulandığı ile ilgilidir (Jones, 2008, s. 85). Dolayısıyla aydın bir bakıma otoritenin toplumsal organizatör ve uygulayıcısı rolünü de yerine getirebilmektedir. Yetiştirdiği çevrenin organik bir parçası olan aydın, müntesibi bulunduğu toplumsal sınıfa politik, toplumsal, bilişsel ve kültürel bir tutarlılık kazandırmaya çalışır (Meriç, 1993, s. 289, 1997, s. 19). Bu yönüyle aydın, toplumsal sınıf-iktidar ilişkisinde otoritenin kazanılmasına önemli işlev görmektedir.

Gramsci aydını ait olduğu mekânsal alana göre de tipleştirme ve analiz etme teşebbüsünde bulunur. Bu bağlamda o iki tip aydın kategorisi tespit eder. Şehir kökenli aydın ile taşra kökenli aydın. Şehir kökenli aydın daha çok endüstri ve onun doğrudan ya da dolaylı bir biçimde yol açtığı süreç ile biçimlenirken; taşra aydını taşranın yönetimle olan iletişimde aracı pozisyonunda bulunmaktadır. Kendi tarihî ve toplumsal bağlamını göz önüne aldığına göre taşra aydınının en tipik örneği, avukat, din adamı, noter iken, şehir aydınının tipik örneği teknisyendir. Gramsci taşra bölgelerinde hemen her ailenin kendi içinden bir kişinin okuyup aydın –özellikle din adamı- olmasını istediğini söylemektedir. Bu yolla aile toplumsal statüsünü yükseltmektedir (Gramsci, 1992, s. 14).

Aydın-halk ilişkisinin problemleri olduğu bazı durumlar söz konusu olabilmektedir. Gramsci'ye göre aydının hatası, kişinin anlamadan ve özellikle hissetmeden ve tutku taşımadan bilebileceğini sanmasında yatar. Bir başka deyişle, aydının temel hatası onun halktan ayrı durarak, halkın temel tutkularını hissetmeden, onları anlamadan ve bu nedenle de özel bir tarihsel durum içinde açığa kavuşturup doğrulamadan saf bir bilgiçi olma dışında, aydın olabileceğini düşünmesinde yatar. Böyle bir tutku olmaksızın, yani aydınlarla ulus-halk arasında duygu bağı olmadan politika-tarih yapılamaz. Fanon bu durumu ruh ve beden birlikteliği olarak tanımlar. Ona göre aydın kendisini ulusal mücadeleye ruh ve bedeniyle adanmalıdır (Fanon, 2013, s. 227). Bu tür bir bağlantı bulunmadığında, aydın ile halk arasındaki ilişkiler salt bürokratik ve resmi ilişkilere dönüşür ya da buna indirgenir. Bu

durumda da aydınlar bir kasta veya bir ruhban sınıfına dönüşür (Yıldırım, 2018, s. 115). Hissetmeden bilme ile bilmeden ve anlamadan hissetme durumları Gramsci'ye göre iki aşırı tutumu temsil eder. Bu iki aşırı uç bir taraftan bilgiçlik, ukalalık ve zevksizliği doğururken diğer taraftan kör bir tutkuya ve hizipçiliğe neden olabilmektedir (Gramsci, 1992, s. 418).

Gramsci'nin aydın-halk ilişkisinin bu problemleri durumuna ilişkin geliştirdiği çözümün kilit kavramı organik aydın tipolojisidir. Organik aydın Gramsci'nin aydın kategorisinin önemli bir unsurunu teşkil etmektedir. Bu unsur her ne kadar sanayi devrimi ile yükselişe geçip hakim sınıf olan burjuva sınıfı ile olgunlaşmış ekonomik ve sosyo-politik üretim, tüketim ve rızanın organizatörü olsa da, tarihin birçok döneminde farklı düzey ve yoğunluklarda görülebilen bir olgudur. Söz gelimi, feodalite krizinin bir nedeninin aristokrasinin kendisine üstünlük sağlayan teknik ve askeri kapasiteyi kaybetmesi olduğu belirtilir (Gramsci, 1992, s. 6). Yani feodal sınıfın zayıflama nedenlerinden birinin, teknik ve askeri yeteneklerini geliştirecek ve kendisine organik olarak bağlı olacak bir aydın grubu üretmedeki başarısızlığı olduğu söylenebilir.

2.1.1. Organik Aydın

Gramsci'ye göre organik aydınlar belli bir sınıfla köklü ve yapısal ilişkileri olan aydınlardır. Sınıf, daha fazla bilinçlendikçe yani kendiliğinden sınıftan kendisi için sınıf olma yolunda ilerledikçe kendi aydınlarını yaratmaya başlar (Crehan, 2006, s. 199). Organik bir biçimde içinden çıktığı gruba bağlı olan bu aydın, yeni bir yaşam biçimi ve pratiği için insanlara önderlik, rehberlik ve öğretmenlik yapan hegemonik bir kişidir (Fontana, 1993, s. 31). Bir diğer deyişle organik aydın, en geniş anlamıyla kültürü detaylandırıp organize eden toplumsal grup olarak toplumun tümüne yayılan bir kültür ve düşünce sistemi üretme görevini üstelenen toplumsal kategoridir (Fontana, 1993, s. 18).

Gramsci, organik aydın ile ilgili olarak, onun kişiliğinin, fiziksel bir "kişi" ile sınırlı olmadığını, aksine, onun kültürel ortamı dönüştüren aktif bir toplumsal ilişki biçimi olduğunu vurgular. Organik aydın bir diğer tabirle *demokratik filozof*, kitleler ile diyalektik bir ilişki içerisinde bulunan kimsedir. Bu diyalektik ilişki, aynı zamanda aydın-halk kitesinin birbirini biçimlendirdiği, pedagojik ve hegemonik bir ilişki biçimidir. Organik aydın ya da demokratik filozof devamlı değiştiren ve değişen bir toplumsal ilişki içerisinde hareket eder (Fontana, 1993, s. 27).

Organik aydının toplumsal yapıda işlev gördüğü alan, Marksist formülasyondaki üst yapı alanıdır. Organik aydın temsil ettiği toplumsal sınıfı türdeş yapmak ve hegemonik bir duruma getirmek için çalışan kişidir (Portelli, 1982, s. 102). Toplumsal otoritenin ajanları olarak kullanılan organik aydının en önemli görevi farklı bir ideolojiyi benimseyen geleneksel aydını fethetmesi ve kendi bünyesine katmasıdır. Toplumsal grubun hegemonik olma hızı ve farklı bir ideolojiyi benimseyen geleneksel aydının, grubun bünyesine dahil olması, bahsi geçen grubun kendi organik aydınını kurması ile doğru orantılıdır. Bir başka deyişle, Gramsci'ye göre herhangi bir toplumsal sınıf eğer gerçek anlamda hegemon olmak istiyorsa sadece kendi grup içi organik aydınlarını yaratmakla kalmamalı, aynı zamanda muhalif sınıfın da aydınlarının işbirliğini kazanma kapasitesine ya da yeteneğine sahip olmalıdır (Rodriguez, 2006, s. 68).

Organik aydının yetişeceği kurumların başında eğitim gelmektedir. Genel olarak eğitim, daha dar anlamda okullar, siyasal kimliklerin üretimi, kültür üzerindeki mücadele ve organik aydınların eğitilmesi için merkezi önemde geliştirici alanlar olarak görülür (Giroux, 2011, s. 83). Bu önemi itibarıyla ki her bir ülkenin ulusal eğitim politikaları söz konusudur. İlk çocukluk yıllarından itibaren okullara kaydedilmek suretiyle uzun yıllar boyunca, belirlenmiş bir müfredata tâbi bir biçimde bireylerin sosyo-politik kişilikleri üretilmeye çalışılır. Geleceğin organik aydınları çok erken bir yaşta itibaren talim ve terbiyeye muhatap kılırlar.

Gramsci'nin düşüncesine göre organik aydının yetişeceği bir diğer kurum ise sendikalardır. Sendikalar entelektüel ve teknik oluşumun aracı olarak düşünülür. Bir başka ifadeyle sendikalar proletaryanın aktivitelerinin organize edicisi ve sınıf çıkarının entelektüel ve teknik aracısı pozisyonundadırlar (Adamson, 1980, s. 58).

Gramsci'nin üzerinde durduğu konuların başında organik aydın ya da demokratik filozofun ahlaki ve kolektif bir güç olarak ortaya çıkıp gelişmesi gelmektedir. O kendisini tarih içerisinde gerçekleştirirken aynı zamanda kendi gerçekliğini ve hakikatini yaratan kitlelerin de merkezi bir unsuru olur (Fontana, 1993, s. 31).

Aydının özellikle organik aydının önemli bir işlevi temsil ettiği grubun hem siyasal hem de epistemolojik tutarsızlıklarını gidermek suretiyle mensup olduğu grubu tutarlı bir aşamaya erdirmektir. Dolayısıyla aydınların özellikle de halka yakından bağlı olan ve halkın yaşamına ve faaliyetlerine gömülmüş olan aydınların ortaya çıkışı temel önemdedir. Bunlar yani organik yahut ulusal-halkçı aydınlar, içinden çıktıkları sınıfın veya toplumsal grupların önderleri ve örgütçüleridir. Bu kişiler "ortak akli ve genel olarak eski dünya anlayışını ortadan kaldırmayı" hedefleyen bir hareket için merkezi bir işlev görürler (Fontana, 2011, s. 48).

Gramsci'nin organik aydın nosyonu bağlamında ele almaya çalıştığı spesifik konuların başında, burjuva hegemonyasına karşı, işçi sınıfının hegemonyasının nasıl sağlanacağı hususu gelmektedir. Ona göre işçi sınıfının organik aydını, bir taraftan işin üretim ve organizasyonundaki rolü itibariyle, diğer taraftan da parti içindeki yönlendirici politik rolü itibariyle tanımlanır (Gramsci, 1992, s. 4). Organik aydının bu çift boyutlu rolü, onun teori ve eylem birliği anlamındaki praksis anlayışının gereğidir.

Gramsci'ye göre birçok toplumsal grup kendi organik aydınını köylü sınıfından devşirmesine ve geleneksel aydınların büyük bir kısmı köy kökenli olmasına ve dünya üretiminin büyük bir çoğunluğunu oluşturmalarına rağmen, köylü sınıfı kendi organik aydınını çıkaramadığı gibi, başka sınıfların aydınlarını da kendine bağlama konusunda başarısız olmuştur (Gramsci, 1992, s. 6). Bir diğer deyişle köylü ve işçi sınıflarının tahakküm altında kalmasının bir nedeni de, yönetici sınıftan bağımsız bir kültür ve aydın tipi yetiştirmelerindeki yetersizlikleridir. Ona göre halk kitleleri kendilerine özgü dünya tasavvurunu oluşturmak, yani sadece hakim sınıfın dünya tasavvuruna bağımlı kalmak istemiyorlarsa entelektüel ve ahlaki reformu gerçekleştirebilecek bir aydın grubuna sahip olmak zorundadır (Fontana, 1993, ss. 24-25).

2.1.2. Geleneksel Aydın

Gramsci'nin aydın kategorisi bağlamında ele aldığı bir diğer alt unsur "geleneksel aydın" tipolojisidir. Geleneksel aydın, sosyal ve politik yapıdaki karmaşık radikal değişikliklerle bile tarihsel sürekliliği bozulmayan, tarihsel sürece müdahil olan temel toplumsal grupla ilgili bir kategoridir (Gramsci, 1992, s. 7).

Geleneksel aydın oluşumunun tarihsel olarak son derece ilginç bir problem olduğunu vurgulayan Gramsci'ye göre geleneksel aydın fenomeni klasik dünyadaki kölelikten kurtuluş ya da Yunan'daki özgür insanla irtibatlıdır. Sezar'ın entelektüelleri Roma'da toplaması ve onlara özgür bir ortam sunması emperyal entelektüel gruplarının oluşmasını sağlamıştır. Bu entelektüeller sonrasında Katolik ruhban grubu şeklinde devam etmiştir. Gramsci İtalyan aydınlarının kozmopolit oluşlarının tarihsel izlerinin bu gelenekte bulunabileceğini ifade etmektedir (Gramsci, 1992, s. 17). O, geleneksel aydınla ilgili soruşturmasının tarihsel ve toplumsal izlerini İtalya, Fransa, İngiltere, Almanya, Rusya, Amerika, Hindistan, Çin ve Japonya üzerinden yapmak suretiyle, geleneksel aydının soy kütüğünü geniş çaplı bir surette ortaya koymaya çalışmaktadır (Gramsci, 1992, ss. 17-19).

Geleneksel aydın, Gramsci'ye göre, önceki dönemlerin baskın üretim biçiminin organik aydınıdır. Ancak şimdiki hâkim sınıfın organik aydın grubu, bu geleneksel aydın gruplarını kendi hegemonyası altına almakla kendi sınıfının organik aydın grubuna katabilir (Rodriguez, 2006, s. 104). Bu süreç hegemonik iktidarın en önemli aşamalarından birini oluşturmaktadır.

Gramsci'nin açıkladığı şekliyle geleneksel aydın, herhangi bir çevre ya da kitle ile irtibatı olmayan, görece özerk ve otonom pozisyona sahip aydın kesimidir. Bu aydın tipi düşüncenin toplumdan ve politikadan bağımsızlığını vurgularken, hâkim ve yönetici sınıfın yaşam tarzı ve değerlerinin yeniden üretilmesi ve genelleştirilmesi yoluyla toplumdaki çelişkileri ve çatışmaları hem meşrulaştırır hem de maskeler. Geleneksel aydın halk kitleleri ile üst tabaka toplumsal sınıflar yani avam ve havas arasında sadece ideolojik bir birlik yaratmakla kalmaz, aynı zamanda bu ayrımı tarih dışı bir ilke olarak genelleştirip dondurur. Bilgi sosyolojisi bağlamında geleneksel aydının girişiminin sonucu, entelektüellerin yani havassın düşüncesinin felsefe olarak algılanması, halkın yani avamın düşüncesinin ise sağduyu (common sense) ve ön yargı olarak algılanmasıdır (Fontana, 1993, s. 28).

Gramsci açısından geleneksel aydın kategorisinin tipik örneğini, kendi dönemlerinin birçok toplumsal önemli hizmetin tekeli elinde tutan rahipler oluşturur. Rahipler çağlarının bilim ve felsefesi olan dini ideolojiyi belirlemenin yanında, eğitim, ahlak, adalet, toplumsal yardım gibi birçok görevi organize etmekteydi. Yoksul, hasta, yetim ve dullara yardım etmek üzere kiliselerin hemen yanına yetimhaneler, hastaneler gibi yapılar tarih boyunca inşa edilmiştir (Gregory, 2020, s. 132). Gramsci'ye göre rahipler, toprak aristokrasisine organik bir biçimde bağımlı aydınlar olarak düşünülebilir. Zira tarihsel bağlam dikkate alındığında hakim iktidar toprağa dayalı iktidar formuydu. Söz gelimi, Sanayi Devrimi'nin ilk ortaya çıktığı ülke olan İngiltere'de 1820'lere kadar parlamento, Lordlar Kamarası ve monarşiyi, askeri ve adli gücü elinde tutan siyasi iktidar toprak sahibi aristokrasinin elindeydi (Harvey, 2012, s. 166). Rahipler ise hukuki olarak aristokrazi ile aynı statüye sahip olmanın yanında toprak üzerinde mülkiyeti feodal lordlar ile paylaşmaktaydılar. Rahiplerin ekonomik üretim alanı dışındaki alanlarda da sınırsız ve rekabete gerek duymadıkları bir tekelleri söz konusu idi. Bu tekelleşme kendi içinde yöneticiler, eğiticiler, bilim adamları, teorisyenler, rahip olmayan filozoflar gibi farklı biçim ve kategorilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Geleneksel aydınların bu değişik kategorileri, tarihsel sürekliliklerinden ötürü kendilerini otonom ve bağımsız hakim toplumsal grup olarak öne sürmüşlerdir. Gramsci'ye göre bu öz değerlendirme çok yönlü ideolojik ve politik sonuçları beraberinde doğurmuştur. Örneğin tüm idealist felsefeler kolaylıkla bu durumla ilişkilendirilebilir. İdealist filozoflar kendilerini bağımsız ve otonom gruplar olarak tasarlamakta ve toplumsal ütopyanın temsilcileri olarak tanımlayabilmektedirler (Gramsci, 1992, ss. 7-8).

Hem geleneksel hem de organik aydın bilgi-toplum-otorite ilişkisi bağlamında ele alınabilecek kategorilerdir. Bilginin tarihselliği daha doğrusu toplumsallığı hususu Gramsci'nin aydın çözümlemesinde öne çıkan hususların başında gelmektedir. Otoriteye talip her bir sınıf, hegemonik bir güce dönüşmek istiyorsa kendi sınıf bileşenlerine homojen bir bilinç kazandıracak aydın gruplarını üretmek, rakip sınıfların aydınları ile otonom bir pozisyon takınan geleneksel aydınları kendi bünyesine katmak zorundadır. Dolayısıyla otoriteyi ele geçirmeye niyetlenen herhangi bir (sosyal) grubun en önemli karakteristiklerinden birinin, geleneksel aydınları özümsemeye ve onları "ideolojik olarak" fethetmeye yönelik bir mücadelesinin olduğu söylenebilir. Fakat bu özümseme ve fetih, bu grubun, eş zamanlı olarak kendi organik aydınlarını yetiştirmeyi başararak birlikte daha çabuk ve daha etkin bir hale gelir (Gramsci, 1992, s. 10; Yıldırım, 2018, s. 111).

3. Sonuç

20. yüzyılın özgün politik Neo-Marksist teorisyenlerinden olan Gramsci, geliştirdiği hegemonya ve onunla ilişkili diğer kavramlarla hem siyaset biliminin hem de sosyolojik analizin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. O geliştirdiği kavramları belirli bir tarihsel ve toplumsal bağlam ile

sınırlanmayacak şekilde kullanılmaktadır. Bir diğer deyişle o, kavramlarını sosyo-politik ve kültürel bağlamın analitik aygıtları olarak tasarlamıştır. Aydınlar ile ilgili ortaya koyduğu görüşler bu durumun en bariz örnekliğini oluşturmaktadır. Aydınlar, onun teorisinde merkezi bir işlev görürken, farklı tarihsel ve toplumsal bağlamlardaki iktidar ilişkilerini analiz etmek için de kullanılabilirler. Aydınlar, sosyo-politik, kültürel ve dini otoritenin tesisinde önemli işlevler yüklenirler. Aydınların oluşumu, uzun ve kompleks bir süreci gerektirmektedir. Aydınların iktidarla ilgili en önemli işlevi, iktidara tâbi olanların zihniyet, duygu, değer, tutum ve beğenilerinin oluşum, değişim ve dönüşümünde aracı olmalarıdır. Gramsci'nin aydın nosyonuna getirdiği en önemli yenilik onun herkesi bir yönüyle aydın kategorisi içerisine katmasıdır. Toplumsal üretim aşamasında her birey kendi uzmanlığı çerçevesinde, kullandığı dil itibarıyla de, toplumsal üretime ve belirli bir dünya tasavvurunun tesis ve tahkimine katkıda bulunur. Gramsci, aydın gruplarla ilgili analizlerinde, Weber'ci ideal tip nosyonu çerçevesinde sosyoloji disiplininin gerektirdiği üzere deskriptif bir yöntem takip etmektedir. Bu bağlamda geliştirdiği ikili tip aydın nosyonu dikkate değerdir. O, aydınlarla ilgili analizlerinde, toplumsal gerçekliği göz önünde bulundurmıştır. Aydın gruplarının hakim toplumsal gruba bağlılıkları itibarıyla ele aldığı çözümlerinde herbir hegemonik iktidar adayı grubun kendi aydın gruplarını oluşturması gerektiğini vurgulamıştır. Aydın grupları, bu yönüyle hegemonik iktidar mekanizmasının dinamik merkezi parçasını oluşturmaktadır. Karşılaştırmalı tarihsel analiz tekniği ile, farklı tarihsel, toplumsal ve dini bağlamlardaki aydın gruplarının işlev ve rolünü ele alan Gramsci, liberal burjuva sınıfının bağışık aydın grupları ile ilgili çıkarımlarda bulunurken, alternatif hegemonik iktidar grubu olarak işçi sınıfının aydın grupları ile ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda aydın grupları –özellikle organik aydınlar- temsil ettiği grubun sınıf bilincini oluşturan, yükselten, tesis ve tahkim eden gruptur. Organik aydın bir yönüyle kendi sınıfının zihniyet, duygu, değer ve tutumları ile ilgili konsolide edici pozisyonda bulunurken, geleneksel olarak tasnif edilen grupları da kendi bünyesine dahil etmeye çalışmaktadır. Hegemonyanın başarıya ulaşması ifade edilen bu iki işlevli mekanizmanın başarıyla işlemesine bağlıdır. Gramsci' in aydın gruplarını ele alış biçimindeki esneklik ve açık uçluluk, ilgili kavramların farklı tarihsel, kültürel, dini ve sosyo-politik bağlamlarda kullanılmasına imkan tanımaktadır.

4. Kaynakça

- Adamson, W. L. (1980). *Hegemony and revolution: A study of Antonio Gramsci's political and cultural theory*. University of California Press.
- Boggs, C. (1993). *Intellectuals and the crisis of modernity*. SUNY Press.
- Chomsky, N. (2012). *İktidarı anlamak* (P. R. Mitchell & J. Schoeffel, Ed.; T. Doğan, Trans.; 2nd ed.). bgst Yayınları.
- Crehan, K. (2006). *Gramsci kültür antropoloji* (Ü. Aydoğmuş, Trans.). Kalkedon Yayınları.
- Fanon, F. (2013). *Yeryüzünün lanetlileri* (Ş. Süer, Trans.; 2nd ed.). Versus Kitap.
- Femia, J. V. (1981). *Gramsci's political thought: Hegemony, consciousness, and the revolutionary process*. Clarendon Press.
- Fontana, B. (1993). *Hegemony & power: On the relation between Gramsci and Machiavelli*. University of Minnesota Press.
- Fontana, B. (2011). Hegemony ve retorik: Gramsci'de siyasal eğitim. In C. Borg, J. A. Buttigieg, & P. Mayo (Eds.), *Gramsci ve eğitim* (1st ed., pp. 45-65). Kalkedon Yayınları.
- Giroux, H. A. (2011). Antonio Gramsci'nin eserinde kültür politikalarını ve radikal pedagojiyi yeniden düşünmek. In C. Borg, J. A. Buttigieg, & P. Mayo (Eds.), *Gramsci ve eğitim* (pp. 67-102). Kalkedon Yayınları.
- Gramsci, A. (1992). *Selection from the prison notebooks of Antonio Gramsci* (Q. Hoare & G. N. Smith, Eds.; 3rd ed.). International Publishers.
- Gramsci, A. (2011). *Hapishane defterleri* (J. A. Buttigieg, Ed.; E. Ekici, Trans.; Vol. 1-4). Kalkedon Yayınları.
- Gregory, T. E. (2020). *Bizans tarihi* (E. Ermert, Trans.; 6th ed.). Yapı Kredi Yayınları.
- Harvey, D. (2013). *Sosyal adalet ve şehir* (M. Moralı, Trans.). Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2012). *Marx'ın Kapital'i için kılavuz* (B. O. Doğan, Trans.). Metis Yayınları.
- Jones, S. (2008). *Antonio Gramsci*. Routledge.
- Mardin, Ş. (1997). *İdeoloji* (4th ed.). İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (1986). *Kültürden irfana*. İnsan Yayınları.
- Meriç, C. (1993). *Sosyoloji notları ve konferanslar*. İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (1997). *Mağaradakiler*. İletişim Yayınları.
- Monasta, A. (2011). Antonio Gramsci: Mesaj ve imgeler. In C. Borg, J. A. Buttigieg, & P. Mayo (Eds.), *Gramsci ve eğitim* (pp. 103-127). Kalkedon Yayınları.
- Portelli, H. (1982). *Gramsci ve tarihsel blok* (K. Somer, Trans.). Savaş Yayınları.
- Rodriguez, M. S. A. (2006). *Reading the Quaderni del Carcere: The political project of Antonio Gramsci* [Doctoral dissertation, University of Massachusetts].
- Said, E. (1995). *Entelektüel sürgün, marjinal, yabancı* (T. Birkan, Trans.). Ayrıntı Yayınları.
- Yıldırım, S. (2018). *Gramsci'yi okumak*. İletişim Yayınevi.

Şehirler Divanı'na veyahut Klasik Türk Edebiyatında Şehir Şiirlerine Ekler

Appendices to the Diwan of Cities or City Poems in Classical Turkish Literature

<https://doi.org/10.62356/cihansumul.1484306>

Enes YILDIZ

Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Osmaniye, Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Osmaniye Korkut Ata University
Faculty of Humanities and Social Sciences
Department of Turkish Language and Literature
Osmaniye, Türkiye
enesedebiyat@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3614-579X>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü | Article Type

Araştırma Makalesi | Original Article

Received | Alınma: 14.05.2024 Accepted | Kabul: 24.06.2024 Yayın | Published: 30.06.2024

Atıf | Cite As

Yıldız, E. (2024). Şehirler Divanı'na veyahut klasik Türk edebiyatında şehir şiirlerine ekler. *Cihanşümül Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), 12-30.

Yazar Katkıları: Makale tek yazarlıdır.

Author Contributions: The article has a single author.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Şehirler Divanı'na Veyahut Klasik Türk Edebiyatında Şehir Şiirlerine Ekler

Öz

Klasik Türk edebiyatında şehir, karye, belde, kasaba, köy gibi bir mekânı merkeze alan ve genel olarak *şehir şiirleri* olarak adlandırılan manzumeler bulunmaktadır. Şairlerin çeşitli vesilelerle kaleme aldıkları bu şiirlerin büyük çoğunluğunda bir yerleşim yerinin doğal güzellikleri, mimari yapıları ve insanları methedilir. Methiye muhtevalı şehir şiirlerinin yanında hiciv, eleştiri, şikâyet ve mersiye içerikli manzumelerle de karşılaşmak mümkündür. Şehir şiirleri ile ilgili son zamanda yapılan bir kitap çalışmasında 600 manzume şekil, muhteva, dil ve üslup açısından incelenmiştir. Bu makalenin konusu ise söz konusu kitapta ele alınan 600 şehir şiiri içerisinde olmayan 24 yeni şehir şiiridir. Kaynak taraması sonucu elde edilmiş bu 24 şehir şiiri İstanbul, Edirne, Bitlis, Çekmece, Hüsrev Paşa, Konya, Kudüs, Manisa, Medine, Kâğıthane, Şam, Halep, Üsküdar ve Tiran üzerine yazılmıştır. Bu manzumelerden 22 tanesi methiye, 2 tanesi ise hiciv ve şikâyet şiiridir. Yazıda öncelikle klasik Türk edebiyatı şehir şiirleri hakkında kısa bilgiler verilecek ve ardından yeni tespit edilen şiirler incelenecektir. Böylece şehir şiirleri konusunda bir adım daha atılmış ve yapılacak yeni çalışmalar için kapı aralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Mekân, Şehir Şiirleri

Appendices to the Diwan of Cities or City Poems in Classical Turkish Literature

Abstract

In classical Turkish literature, there are verses that center on a place such as a city, town, village and are generally called city poems. The vast majority of these poems, written by poets on various occasions, praise the natural beauties, architectural structures and people of a settlement. In addition to metaphorical city poems, it is also possible to encounter satire, criticism, complaint and lamentation. In a recent book study on city poems, 600 poems were analyzed in terms of form, content, language and style. The subject of this article is 24 new city poems that are not among the 600 city poems in the book in question. These 24 city poems, which were obtained as a result of source searches, were written about Istanbul, Edirne, Bitlis, Çekmece, Hüsrev Pasha, Konya, Jerusalem, Medina, Kağıthane, Damascus, Aleppo, Üsküdar and Tirana. 22 of these city poems are eulogies and two are satire and complaint poems. In this article, firstly, brief information about the city poems of classical Turkish literature will be given and then the newly identified poems will be analyzed. Thus, another step has been taken in the field of city poems and the door has been opened for new studies.

Keywords: Classical Turkish Literature, Place, City Poems

1. Giriş

Klasik Türk edebiyatında “edebiyat-mekân” ilişkisini örneklendiren ve gerçek anlamda bir yerleşim yerini konu alan manzumeler yazılmıştır. Genel olarak “şehir şiirleri” adı verilen bu manzumelerde muhteva çoğunlukla methiyedir. Çeşitli sâiklerle kaleme alınan bu şiirlerde methiyenin yanında hiciv ve mersiye konularını da görebiliriz. Son dönemde klasik Türk edebiyatında şehir şiirlerini toplu bir şekilde ele alıp bunları çeşitli yönlerden inceleyen *Şehirler Divanı: Divan Edebiyatında Şehir Şiirleri* adlı bir kitap yayımlanmıştır (Yıldız & Doğan, 2023). Temel olarak divan şairi ve Osmanlı şehri arasındaki ilişki ve bu ilişkinin niteliklerini belirleyip divan edebiyatındaki şehir şiirlerini tüm yönleri ile incelemeyi amaçlayan bu kitapta toplam 600 şehir şiiri ele alınmıştır. Büyük çoğunluğu gazel, kaside, mesnevi, murabba ve kıt'a nazım şekilleriyle kaleme alınan şehir şiirleri daha çok İstanbul, Edirne, Bursa, Konya, Bağdat, Şam, Mekke, Medine gibi idari, kültürel ve dinî merkezler üzerinedir (Yıldız & Doğan, 2023, s. 63). Çeşitli vesilelerle yazılan¹ ve edebiyatımız için birçok faydası² olan şehir şiirlerinin muhtevaları methiye, hiciv, şikâyet, eleştiri ve mersiye'dir. *Şehirler Divanı*'nda tespit edilen 600 örnekten hareketle şehir şiirlerinin ekseriyetinin methiye türünde olduğu dikkat çekmektedir. Toplam 600 şehir şiiri içerisinde 554 şiirin (oran %92,3) şehir methiyesi olduğu görülmektedir. Şairler şehirlerle ilgili övgü ve beğenilerini dile getirirken medih konusu şehirlerin bazı özelliklerini öne çıkardıkları görülür. Şehir methiyelerinde şehirlerin *doğal güzellikleri, mimari yapıları, insanları ve öne çıkan bazı meşhur yönleriyle* övüldükleri görülür (Yıldız & Doğan, 2023, s. 143). Hiciv türü bağlamında divan edebiyatı şehir şiirlerine baktığımızda bunlar içerisinde muhteva olarak hiciv şiirleri içerik bakımından önemli bir yer tutar. Bu noktada hiciv içerikli şehir şiirlerinin “hiciv, şikâyet ve tenkit” başlıklarında olduğunu görürüz. Çalışmada toplam 600 şehir şiiri içerisinde 40 şiirin (oran %6,6) şehir hicvi olduğunu söyleyebiliriz (Yıldız & Doğan, 2023, s. 188-189). Methiye ve hicivden başka şehir şiirleri içerisinde az da olsa mersiye muhtevalı manzumeler de bulunmaktadır. Bu yazı ise *Şehirler Divanı*'nda bulunmayan 24 manzumenin şehir şiirleri literatürüne eklemeye gayretinin ürünüdür.

2. Şehirler Divanı'na Ekler

Taramalar neticesinde *Şehirler Divanı* adlı çalışmada bulunmayan 24 şehir şiiri tespit edilmiştir. Bu şehirlerden İstanbul, Edirne, Bitlis, Çekmece, Konya, Kudüs, Manisa, Medine, Sa'dâbâd (Kâğıthane), Üsküdar, Şam ve Halep ile ilgili şiirler *Şehirler Divanı*'nda yer alırken Hüsrev Paşa ve Tiran ile ilgili hiçbir şiir bulunmamaktadır. Aşağıda bu çalışmada ele aldığımız şehir şiirleriyle ilgili şehir, şair, nazım şekli, beyit/bend sayısı ve muhteva tablosu verilmiştir:

¹Şehir şiirlerinin yazılma sebepleri şiirlerden hareketle yorumlar yapılarak incelenebilir. Şehir şiirlerinin yazılma sebeplerinin ilki şairin doğup büyüdüğü memleketini övme isteği ve hâminin ihsanına mazhar olma arzusu olduğunu söyleyebiliriz. Bundan başka şairlerin çeşitli vesilelerle gezdikleri ve beğendikleri memleketleri övme ve tanıtmaya isteği gelir. Yine şairler tayin, görev, hac, seyahat gibi nedenlerle buldukları şehirler hakkında şiir yazma yoluna gitmişlerdir. Böylece hem gurbet acısını ve üzüntülerini dile getirebilmişler hem de ilgili şehirlere yönelik hiciv veya şikâyet şiiri yazabilmişlerdir (Yıldız & Doğan, 2023, s. 111-121).

²Şehir şiirlerinin edebî birer metin olma yanında edebiyatımız için fayda ve işlevlere sahip olduğu görülmektedir. Öncelikle şehir şiirleri Osmanlı şairlerinin mekânı ve şehri algılamalarını ortaya koyar. Şehir şiirleri mimari yapıları ve mekânları tasvir ederken şehir tarihi araştırmalarına katkı sağlar ve günümüzde yok olmuş eserler hakkında bilgi sahibi olmamızı kolaylaştırır. Şair biyografilerine de önemli katkılar sağlayan şehir şiirleri bir memleketin meşhur özellikleri ve orada yaşayan önemli şahıslar hakkında bilgi aktarırlar (Yıldız & Doğan, 2023, s. 121).

Tablo 1: Şehir Şiirlerinin Şehir, Şair, Nazım Şekli, Beyit/Bend Sayısı ve Muhtevası.

Şehir	Şair	Nazım Şekli	Beyit/Bend Sayısı	Tür
İstanbul	Lütfi	Gazel	5	Methiye
İstanbul	Lütfi	Gazel	5	Methiye
İstanbul	Lütfi	Gazel	5	Methiye
İstanbul	Bâ'is	Kıt'a	2	Methiye
İstanbul	Bekâyî	Kaside	61	Methiye
İstanbul	Sa'id Giray	Terkîb-i Bend	7	Hiciv
İstanbul	Es'ad	Kıt'a	12	Kudûmiyye
Edirne	Kemâlpaşazâde	Gazel	5	Methiye
Edirne	Garâmî	Gazel	5	Methiye
Edirne	Garâmî	Gazel	5	Methiye
Edirne	Bâlî	Gazel	5	Methiye
Bitlis	Azmî	Gazel	7	Methiye
Büyükçekmece	Visâlî	Gazel	8	Methiye
Hüsrev Paşa	Hanîf	Gazel	6	Methiye
Konya	Vecdî	Gazel	5	Methiye
Kudüs	Nihânî	Murabba	16	Methiye
Manisa	Es'ad	Gazel	5	Methiye
Medine	Nihânî	Murabba	6	Methiye
Medine	Refî'-i Âmidî	Kaside	7	Methiye
Sa'dâbâd	Visâlî	Kaside	29	Methiye
Şam	Vehbî	Murabba	4	Methiye
Şam-Halep	Azmî	Gazel	7	Methiye
Üsküdar	Bahtî	Gazel	5	Methiye
Tiran	Şehîdî	Gazel	7	Hiciv

2.1. İstanbul

İstanbul ile ilgili *Şehirler Divanı*'nda yer almayan Lütfi, Bâ'is, Bekâyî, Sa'id Giray ve Es'ad'a ait olmak üzere 7 şiir tespit edilmiştir. Böylece *Şehirler Divanı*'ndaki 74 İstanbul şiirinin sayısı 81'e yükselmiştir. Bu 7 şiirden 5 tanesi methiye, 1'i kudûmiyye, 1'i hiciv muhtevalıdır. Aşağıda bu şiirler ile ilgili bilgi verilmiştir:

Lütfi, İstanbul'u metheden 3 gazel kaleme almıştır. İlk gazele baktığımızda şunları görürüz: İstanbul, içerisindeki huri ve gılman gibi güzellerle cennete bile teşbih olmaz. Bahar mevsiminde ruhları okşayan latif su ve havasıyla İstanbul ve özellikle Sa'dâbâd bir başka güzeldir. Bostanları, bahçeleri, bülbülleri ile iki derya arasındaki İstanbul'un dünyada bir benzeri yoktur:

Şöyle zîbâ dilber-i ra'nâsı var İstanbulun
Gâyet-ile hüsni müstesnâsı var İstanbulun

Cennetü'l-me'vâya teşbih eylemek olmaz hele
Hürî [vü] gılmân gibi hüsânâsı var İstanbulun

Fasl-ı eyyâm-ı bahâr âb u hevâsı pek latîf
Seyr-i Sa'd-âbâd gibi sahrâsı var İstanbulun

Birdir ol emsâl yokdur ammâ dünyâ içre kim
İki deryâ üstüne bînâsı var İstanbulun

Bûstâmı dehr içinde bir gülistân-ı 'azîm
Lutfiyâ çok bülbül-i şeydâsı var İstanbulun (Aslan, 2022, s. 124-125)

Lütfî diğeri bir İstanbul gazelinde İstanbul'un güzellerini ve Eyyüb el-Ensârî makamını nazara verir ve şiire konu eder. Öncelikle bir güzele nasıl tutulduğunu anlatır. Şairin gönlü; edepli, utangaç bir güzele mail olmuş ve gönlünü o güzelin saçlarının zincirine bağlamıştır. Esasında başka şairler de İstanbul'u konu edinen şiirler yazmışlardır ancak İstanbul ve güzelliklerini anlatmak imkânsızdır. Lütfî bu gazelinde ikinci olarak Eyyüb el-Ensârî'den bahsetmektedir. Şair buranın memuriyetinden başka bir memuriyet, makam istememektedir. Ayrıca haftada bir kez İstanbul ziyaretinin sebebi de bu makama yüz sürmek olduğunu söyler:

Mâ'il oldı gönlümüz mahbûbına İstanbulun
Bir mü'eddeb dilber-i mahcûbına İstanbulun

Eylenüp kıldı dil-i dîvânemiz terk-i diyâr
Baglanup zencîr-i zülf-i hûbına İstanbulun

Bahs ider olsa benimle kâtibânlar dilberi
'Âciz-i bî-çâredir mahsûbına İstanbulun

Hazret-i Eyyüb-i Ensârîden özge bir makâm
Mâ'il-i meyl olmazam mansûbına İstanbulun

Haftada bir kez ziyâretten murâdım Lutfiyâ
Hâsılı yüz sürmedir Eyyübüne İstanbulun (Aslan, 2022, s. 125-126)

Lütfî bir başka gazelinde İstanbul'u bir sevgiliye benzetir. Bir dilber olan İstanbul'un güzelleri de sevmeye layıktır. Birçok şairde olduğu gibi Lütfî de İstanbul, İstanbul'un güzellikleri ve İstanbul'un güzelleri için kıyas unsuru olarak cenneti kullanır. Cennetin içerisinde huri ve gılman gibi güzellerin dolu olduğu İstanbul için şöyle bir istifham yönelir: "Yüce cennet İstanbul'un altında mı üstünde midir?" Lütfî'ye göre İstanbul'da bahar bile bir başka güzeldir. İstanbul'un âşıkları bahar günlerinde, gül bahçelerinde her sabah ve her akşam âdeta bir bülbül gibi öterler. Sevgiliyi gül bahçesinin açılmamış gülüne benzetmiştir ve burada kastettiği sevgili "İstanbul"dur. "Bülbül-i nâlân" tamlaması ve güle âşık bülbül benzetmesiyle de İstanbul âşıklarını kastetmektedir. Yıllarca aransa dahi bütün dünyada İstanbul'a benzeyen güzellikte bir şehir bulunamayacağını dile getirmiştir (Aslan, 2022, s. 60):

Hoş geldi bana dilber-i cânân-ı Sitanbul
Ammâ sevilür hâsılı hûbân-ı Sitanbul

Altında mı üstünde midir cennet-i a'lâ
Gâyet ile çok hûrî gulemân-ı Sitanbul

Eyyâm-ı bahâr gonca-i gülşende öterler
Her şâm u seher bülbül-i nâlân-ı Sitanbul

Mahbûb gibi nâzik dünyâda bulunmaz
Bin yıl arasan bir dahı akrân-ı Sitanbul

Gâh kahr ile gâh da lutuf ile oldum
Bir iki senedir hâsılı mihmân-ı Sitanbul (Aslan, 2022, s. 134)

Bâ'is, İstanbul methiyesinde bir kıt'a³ kaleme almıştır. Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi, 2139 arşiv numarasındaki mecmua içerisinde yer alan Bâ'is Dîvânı'nın 33a varagında iki beyitlik bir İstanbul methiyesi bulunmaktadır. Bâ'is'e göre İstanbul hüner erbabının feyiz mahallidir. Cennete benzetmenin hata olmadığı eşsiz şehir İstanbul'un içi huri ve gılman gibi güzellerle doludur:

Mahall-i feyz-i erbâb-ı hünerdür şehri-i islambol
Ana benzer bu 'âlemde bana (?)⁴ bir şehri-i islambol

Sezâdur cennetü'l-me'vâya teşbih eylesem zîrâ
Derûmî hür u gılmân ile memlû ehl-i islambol (vr.: 33a)

XVII. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şairlerinden Pehlevân-zâde Bekâyî'nin "*Bekâyî Efendinin İstanbuldan Yenişehre Yârâna Gönderdiği Perestişnâmedür*" başlıklı manzum mektubunun girişi bir İstanbul methiyesidir. 62 beyitlik kasidenin ilk 31 beyitlik methiye kısmı şehir methiyesini içeren beyitlerden oluşmaktadır. Şair bir bahar mevsiminde seyrettiği İstanbul'u cennete benzetir ve dünyada onun gibi güzel bir şehir olmadığını ifade eder. İnsan ister Şam'ı ister Halep'i görsün İstanbul'a mukabil bir yer göremez. Çünkü İstanbul'un dünyada bir benzeri bulunmaz. Surları, kale duvarları, ecdadın diktiği ve minareleri göklere yükselen camileri, minare kandilleri, peri gibi güzelleriyle İstanbul'u görenler dünyada başka bir yere bakmazlar. İstanbul âdeta sefa ve zevkin membaı olmuştur. Şair ayrıca Galata, Hasköy, Balat, Gökusu gibi İstanbul'un bazı semtlerini de zikreder ve bunları metheder. Aşağıda Bekâyî'nin İstanbul methiyesinden bazı beyitlere yer verilmiştir:

Bi-hamdillâh yine geldük Sıtanbulı temâşâya
Katı müştâk idük cândan [b]u şehri-i cennet-âsâya

Ne şehri-i cennet-âsâdur mukâbil olıma ana
Gerek var Şamı seyr eyle gerekse mülk-i Şehbâya

O sûr-ı bî-bedel anda nedür her burc-ı bârûsı
Nazar olımsa benzer bir cüvân-ı sîm-sîmâyâ

Perî-rûyânla memlû 'acâyib memleket hakkâ
Görenler anı bakmazsa yiridür dahı dünyâyâ

Selâtîn-i selef anda niçe câmi' binâ itmiş
Ki her bir câmi'ün irmiş menârı evc-i a'lâyâ

O tûbî-kad menâr üzre kaçan kandîl zeyn olsa
Görenler nûr inüpdür zann iderler nahl-i tûbâyâ

[...]

Safâ vü zevke menba'dur dinilse vechi var zîrâ
Nazîr olmaz safâ-bahş olmada bir câ Galataya

[...]

'Aceb kat kat safâlar idicek câ-yı müferrihdür
Sikenderlig ider salsa nazar mey-hâre deryâyâ

³ Bâ'is'in İstanbul şiirinin redif ve kafiyesine baktığımızda nazım şeklini belirlemede problem olduğu görülmektedir. Şiir divanda gazellerden sonra kıt'alar içerisinde yer aldığı için biz de bu şiiri nazım şekli olarak kıt'a başlığı altında değerlendirdik.

⁴ Bu mısradan anlam gereği "yokdur" kelimesi gerekmektedir.

Kimi Hasköye varurlar kimi eyler Balat zevkin
Galata zevkini virmem bu tokuz çerh-i mînâya

Hisârün zevki de inkâr olunmaz tuhfe 'âlemdür
'Alemtag ile Göksuya ne dirsün Akbabaya (Güneş, 2023, s. 894-895)

Sa'id Giray "Terkib-i Bend Der-Rûm İli Kenefine" başlıklı manzumesi bir "Rûm ili" ifadesiyle İstanbul ve halkını hicveder ve İstanbul'dan şikâyetlerini dile getirir. Kendisini "türe-kevkeb" yani talihsiz, bahtsız gören şair, İstanbul'da çok zor günler geçirmiştir. Kendini hapishanede gibi hisseden şair, İstanbul ahalisini kâfirlikle itham eder ve bu halk için "Rûm-ı şûm, kâfir Rûm" terkiplerini kullanır. Sa'id Giray'ın böyle hissetmesinde çektiği geçim sıkıntısı, kıymetinin bilinmemesi, yabancılaşma hissinin ağır basması, şaire ve ilim adamına kıymet verilmemesi de etkilidir. Haksız muamelelere uğrayan ve derin bir gurbet acısı çeken şair, memleketi Kırım için sıla özlemi çekmektedir. Başına gelen bütün işler nedeniyle feleği suçlar ve feleğe beddua eder. Çünkü liyakatsiz kimselere sunulan mutluluk kendisinden esirgenmiştir. Bu hâletteki şair İstanbul'u "şûre-zâr, gam-zidâ, nâ-sezâ" yani çorak toprak, gam veren yer, uygunsuz yer olarak niteler. Ayanı pis, alçak kimseler olan İstanbul'da ilim ehli görülmemiş, marifet ise duyulmamıştır. Şair, İstanbul'da cehennem gazabı yaşamaktadır. Sa'id Giray kendisini o kadar yalnız ve garip hissetmektedir ki İstanbul'un gülünü açmaz, bülbülünü ötmez görür. Şaire göre İstanbul, kimsenin kimseyle ilgilenmediği, tanıdıkların birbirini görmezden geldiği, insanlık namına hiçbir değer bulunmadığı bir yerdir. İlim adamı diye geçinenler, ilmi uzaktan yakından tanımamış kimselerdir. En büyük sıkıntısı yalnızlıktır. Hatta o kadar ki, güzelleri bile Kaf dağındaki Anka gibidir. İstanbul'da yaşayan diğer azınlıklarla, gayr-i Müslimlerle bir tutulmaya ve onlarla aynı muameleye maruz kalmaya içerler. Acılar içinde yaşadığını ancak bu acıların bir gün sona ereceğini düşünür ve sabretmesi gerektiğini kendine telkin eder. Kırım'a dönmeyi hayal eder, hayalinin gerçekleşmesi için Allah'a yalvarır (Karaköse, 2017, s. 7-9). Aşağıda söz konusu manzumeden iki bend verilmiştir:

Yâ Rab ne şûre-zâr olup gam-zidâ-yı Rûm
Elde girye vü gam bitirür nâ-sezâ-yı Rûm
İkbâlî kalbe gelse hemân lâ-yefnâ olur
Ehvel bakar meger ki görenler safâ-yı Rûm
'İlm ehli nâ-bedîd ma'ârifse nâ-şenîd
A'yânı hep pelîd budur mâcerâ-yı Rûm
İşbu 'aceb ki sâlik-i merd-i Hüdâ 'adîm
Her kûçede nişeste iken evliyâ-yı Rûm
Bir sîm-ten de yok ki gönül kâm ala biraz
'Ankâ-yı kûh-ı Kâf gibi meh-likâ-yı Rûm
Gördükce âdemi dem-i inkârdan gelür
Bî-gâne tarz olur revîş-âşinâ-yı Rûm
Bir dem halâs eylese lutfıyla Hak bizi
Tenden degül ki cânuma geçdi cefâ-yı Rûm
Yâ Rab halâs eyle beni Rûm-ı şûmdan
Ya'ni 'azâb-ı sûziş-i nâr-ı gumûmdan

Zann itme Rûm milketi cây-ı makar bize
Her dem güzâr-ı 'ömr gazab-ı sakar bize
İkbâl ile dil oldu hemân taht-ı ye's-i şâh
Geldi hediye zer-ger-i gamdan kemer bize
İtdüm hakikat ile nazar gördüm ehl-i Rûm
Tündî-i saht-ı Rûm ile 'aynı bakar bize
Gam gûşesinde yâd-ı leb-i dil-berân ile

Vişn'âb-ı keyf çekmege hûn-ı ciğer bize
İtdüm hücûm-i kâfir-i gamdan güzîr için
Rûm içre hasb-ı hâlüm iden mukarrer bize
Bir dem murâdum üzre dönüp çarh-ı tîz-rev
Olsa zemîn-i mülk-i Kırım'a sefer bize
Mihmân-ı keyf dilde o demde konuk olup
Virmezdi hüzn-i kalb-i gubâr keder bize
Yâ Rab halâs eyle bu Rûm ilinden meded
Başumdan aşdı geçer gamum itdi cezr ü med (Karaköse, 2017, s. 38-40).

Sahaflar Şeyhi-zâde Es'ad Efendi'nin Sultan Mahmud'un İstanbul'a avdeti üzerine yazdığı tarih manzumesi şehir şiiridir. Es'ad'ın “*belde-i İslâmbula*” redifli 12 beyitlik kıt'ası yazılış amacı noktasından ise tam bir kudûmiyyedir. Çünkü şiirin konusu devrin sultanının İstanbul'dan ayrılması ve şehre geri dönüşüdür. Bu noktadan şiir, şehir şiirleri ve kudûmiyye türünün ilişkisini ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir. Cennetin bile kıskandığı İstanbul, Sultan Mahmud'un serhat illerine gitmesiyle bitap düşmüştür. Sultanın ayrılığı ile şehre hasret derdi çökmüştür. Ancak sultanın ayak basması ile eski güzelliği ve taravetine kavuşmuştur. Sultan Mahmud'un makdemiyle İstanbul'a meserret nuru dolmuştur. Aşağıda söz konusu manzumenin ilk beyitleri verilmiştir:

Ser-te-ser her cânibi buldı nezâket şöyle kim
N'ola reşk eylerse cennet belde-i İslâmbula

Kâlıb-ı bî-tâba dönmüşken bi-hamdulillâh yine
Geldi evvelki terâvet belde-i İslâmbula

İftirâk-ı mihr-i burc-ı saltanatla pîş-ezîn
Tolmuşiken derd-i hasret belde-i İslâmbula

Ya'nî gitmişken şehinşeh ol için serhadlere
Geldi virdi zîb ü zînet belde-i İslâmbula (Aydoğan, 2003, s. 225-226)

2.2. Edirne

Edirne ile ilgili *Şehirler Divanı*'nda yer almayan Kemâlpaşazâde, Garâmî ve Bâlî'ye ait olmak üzere 4 şiir tespit edilmiştir. Böylece *Şehirler Divanı*'ndaki 60 Edirne şiirinin sayısı 64'e yükselmiştir. Bu dört şiir Edirne methiyesinde kaleme alınmıştır. Edirne redifli şehir şiiri yazan ilk şairlerden biri Kemâlpaşazâde'dir. Şair bu methiyesinde memleketi Edirne'ye duyduğu özlemi dile getirir ve bu şiir vesilesiyle gurbet acısını bir nebze de olsa teskin eder. Çünkü şair bu gazeli Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferindeyken yazmıştır. Edirne'den uzakta olan şair, orada geçirdiği huzur dolu günlerini özler. Gurbette yâdına gönüller açan, gönüllere ferahlık veren şehir yani Edirne düşmüştür. Edirne o kadar güzel bir şehirdir ki kendisi Me'vâ cennetine, Meriç ve Tunca nehirleri ise Selsebil kaynağına benzer. Gönüller rahatlatan Edirne'nin toprağı gözlere sürmedir (Faraşoğlu, 2023, s. 253-254; Gürgendereli, 2018, s. 18):

Geldi yâdıma kazâ-yı dil-güşâ-yı Edrine
Verdi 'ayşıma keder zikr-i safâ-yı Edrine

Sînemi kıldı habâb-ı şevk ile pür âbile
Girdi gönlüm cûybârına hevâ-yı Edrine

İki yanımda sebîl olmuşdur akar Selsebîl
Cennetü'l-me'vâ nazîridir kazâ-yı Edrine

Çün kenârında gubâr-âlûd ise bâd-ı bahâr
Cân gözün pür-nûr eder kuhl-ı cilâ-yı Edrine

Seyre çıksa gonca-veş dil-teng olanın gül gibi
Gönlün açar sâhât-ı râhat-fezâ-yı Edrine (Gürgendereli, 2018, s. 223)

Klasik Türk edebiyatı şehir şiirleri içerisinde Rumca yazılmış bir gazel de bulunmaktadır. Garâmî'nin kaleme aldığı bu gazel bir Edirne methiyesidir. Edirne'ye "efendim ve sultanım" şeklinde hitap eden şair bu şehirden cüdâ kalmak istemez. Bu korkuyla yaşayan şair gece gündüz Edirne'nin yüzünü görmek ister. Çünkü Edirne âdeta bir sevgili, Garâmî de o güzele meftun bir âşıktır. Yüreği Edirne aşkı ile dolu Garâmî'ye göre şehir açılmış bir gül gibidir. Çehresi gül bahçesi gibi olan Edirne'nin dili ise bülbüldür. Şairin içine düştüğü bu aşk hastalığının çaresi yine Edirne'dedir (Faraşoğlu, 2023, s. 259):

Agapa se apotin kardimu cânânım Endirne
Efendakimu sultanimu ela cânım Endirne

Oli mera oli nihta selo nayzo brosoşos
Ya to sana egomu naho hano hânım Endirne

Ego sklavusime tora esise i psihiçamu
Filo irsa mi zernis atiha sultânım Endirne

Ayizonglosa su na apotin ostoma kolvi
Broşoso su pervoli gül-i handânım Endirne

Erasto yiniken me ton agapika Garâmîzsen
Afisto nase filisi ela dermânım Endirne⁵ (Başpınar, 2013, s. 749)

Garâmî'nin ikinci gazeli de şehir methiyesidir. Şair birçok şehir şiirinde olduğu gibi methettiği şehri bir güzele benzeter ve şehirden aşkına karşılık vermesini ister. "Bür-i nâzik-beden" olarak nitelediği Edirne'yi uğrunda canını verecek kadar sevdiğini ifade eder. "Perî-peyker" olan Edirne bir kâfir gibi acımasızdır. Garâmî, Edirne'yi sümbül saçlı, nergis gözlü, şarap dudaklı, gonca ağızlı, servi boylu, gül yanaklı bir güzel olarak tarif eder. Kara sevda ile Edirne'ye bağlanan şair her derdine derman olarak yine Edirne'yi görür (Faraşoğlu, 2023, s. 260):

Görüp de dil virip sevdim seni ben cânım Endirne
Terahhum eyle sen dahi bana cânânım Endirne

Büt-i nâzik-bedensin sen sana cân vermeyen kimdir
Benim çok sevdiğim rûh-ı revânım cânım Endirne

Eğerçi sen perî-peykersin ammâ kâfirî misin
Gelip İslâma gir sînemde ol îmânım Endirne

⁵Gazelin tercümesi şöyledir: *Seni kalbimden severim cananım Edirne; Efendiciğim, sultanım gel canım Edirne. Ey hanım Edirne, benimmişsin de seni kaybedecekmışım gibi her gün her gece yüzünü görmek isterim. Ben senin esirinim, sense benim ruhçağızımın; Ey sultanım Edirne, dost olarak geldim, beni cezalandırma. Ağzından çıkan dil sanki bülbül dilidir. Ey açılmış gül olan Edirne, yüzün bir gül bahçesidir. Aşk Garâmî seni sevdi. Ey dermanım Edirne, bırak seni öpsün* (Başpınar, 2013, s. 749; Faraşoğlu, 2023, s. 259).

Saçın sünbül gözün nergis lebin müldür dehen gonca
Kaddin serv-i sehî haddin gül-i handânım Endirne

Garâmî bende ‘ışkınla devâsız dâya düşmüşdür
Dil ü cân derdine sensin yine dermânım Endirne (Başpınar, 2013, s. 779)

Bâlî Çelebi, Edirne gazelinde şehrin havasını, temiz su ve toprağını, ırmaklarını, ırmak kenarlarındaki eğlence meclislerini ve bu meclislerdeki güzelleri şu şekilde metheder:

Nâr-ı aşkım şu‘lelendirdi hevâ-yı Edrine
Şu kadar durdukça hüsn-i iktizâ-yı Edrine

Her kenâr-ı âbda bin serv-i gül-ruhsârı var
Cân biterse tan mıdır neşv ü nemâ-yı Edrine

Remzdir “men lem yezuk lem ya‘rif”
Bundan anla neydüğün zevk-i safâ-yı Edrine

Bâğ u dağ sahn-ı gül yer kenâr-ı âbdır
Mâverâün-nehre benzer mâcerâ-yı Edrine

Mün‘akis suyundan Bâlî mâverâ-yı kâ’inât
Sâfıdır âyine-i âlem-nümâ-yı Edrine (Yaşar, 2005, s. 231)

2.3. Bitlis

Bitlis ile ilgili *Şehirler Divanı*’nda yer almayan Diyarbakırlı Azmî’ye ait olmak üzere 1 şiir tespit edilmiştir. Böylece *Şehirler Divanı*’ndaki 4 Bitlis şiirinin sayısı 5’e yükselmiştir. Azmî’nin uğradığı yerlerden biri Bitlis’tir. Bitlis gazeli tam bir şehir methiyesidir. Şaire göre Bitlis, insanın gönlünün açıldığı, huzur ve sefa bulunduğu bir yerdir. Havasıyla suyuyla çok güzel olan Bitlis’in toprağı gözlere sürmedir. Bitlis’in diğer bir yönü de evliya mekânı olmasıdır. Şehrin manevi yönünü oluşturan bu özelliği ile Bitlis, tarikat sultanlarının tahtgâhidir. İnsana ferahlık, sevinç veren Bitlis, ne kadar övülse yeridir. Bitlis’i diğer şehirlerden ayıran övünç sebebi ise buranın “Allah’ın nazar ettiği yer” olmasıdır:

‘Aceb cây-ı safâdır şehir-i Bidlîs
Makâm-ı dil-küşâdır şehir-i Bidlîs

Açar dil dîdesin cânım ‘imâret
Türâbı tûtüyâdır şehir-i Bidlîs

Selâtin-i tarikat tahtgâhı
Mekân-ı evliyâdır şehir-i Bidlîs

Kamu sükkâmı Hakk’a âşnâdır
Gönül seyr et ne câdır şehir-i Bidlîs

Havâsı gûyiyâ enfâs-ı kudsî
Suyu âb-ı bekâdır şehir-i Bidlîs

Ne gûne medh ü vasf etsem sezâdır
Ferahzâ pür-bahâdır şehir-i Bidlîs

Sezâ fahr-ı bilâd olursa ‘**Azmî**
Nazargâh-ı Hudâ’dır şehir-i Bidlîs (Duymaz, 2010, s. 278-279)

2.4. Çekmece

Çekmece ile ilgili *Şehirler Divanı*’nda 1 şiir bulunmaktadır. Tespit ettiğimiz Visâlî’ye ait gazel ile bu sayı 2 olmuştur. Visâlî’nin Çekmece methiyesi Millet Kütüphanesi, AEMnz699 arşiv numarasında kayıtlı *Mecmû‘a-i Eş‘âr ve ‘l-Fevâ‘id*’in 310b sayfasında bulunmaktadır. Her türlü övgüye layık olan Çekmece için ferahlık veren, iç açıcı, canfeza sıfatlarını kullanır. Çekmece cihanın güzellerine işret makamı, hasta âşıkların şifa bulduğu yerdir. Özellikle Çekmece’nin havası ve suyunda olan yumuşaklık; hoş, latif koku, âşıklara ve sevgililere sefa, ruha gıda gibidir. Başka bir beyitte ise şair, Çekmece’yi bir bülbüle benzetir. Hoş sesli bu bülbül cihan gülistanında zevk ehline hoş sesiyle ötmektedir. Çekmece’nin havası Hoten’in misk kokusunu taşımakta, rüzgârı ise âdetâ bir bâd-ı sabâdır. Dünyayı gösteren bir ayna gibi olan Çekmece’nin deryasına, ırmağına bakan bir kimse yeniden hayat bulur. Kısacası doğal güzellikleri ve mimari yapılarıyla Çekmece dünyada eşi benzeri olmayan bir yerdir:

Visâlî Fermâyed Medh-i Büyükçekmece

Bir ‘aceb hûb-ı müferrih cân-fezâdur Çekmece
Her ne denlü medh ola hakkâ sezâdur Çekmece

Cümle hûbân-ı cihânun ‘ayn-ı ‘işret-gâhıdur
Haste-i ‘aşk olana dâr-ı şifâdur Çekmece

Bâ-husûs âb [u] hevâsında olan bûy-ı latîf
Câna cânâna safâ rûha gıdâdur Çekmece

Bu gülistân-ı cihânun ehl-i zevkine hemân
Gûyiyâ bir ‘andelîb-i hoş-nevâdur Çekmece

Görmedüm hiç böyle bir dil-keş hevâ bûy-ı nesîm
‘Anber-âmîz-i Hoten bâd-ı sabâdur Çekmece

Bir bakan deryâsına ırmagına nev-cân bulur
San hemân âyîne-i ‘âlem-nümâdur Çekmece

Bulmayanlar bunda bulsun harc-ı dünyâ (?) lezzetin
Hoş müferrih nâzükâna âh diyâr-ı Çekmece

Görmedüm mülk-i ‘acemde köprüsinün hâletin
Ey **Visâlî** yok nazîri bî-bahâdur Çekmece

2.5. Hüsrev Paşa

Şehirler Divanı’nda Hüsrev Paşa ile ilgili şehir şiiri bulunmamaktadır. İbrahim Hanîf, *Reh-âverd-i Cân* adlı Adana menzil-nâmesinde Eskişehir’den sonra Seyyid Battal Gazi kasabasına ve oradan yedi saat yolculuktan sonra çam, ardiç, kestane, fındık ağaçları ile dolu Hüsrev Paşa kasabasına varır. Ancak kasabaya girdiklerinde kar yağmaktadır ve hava da çok soğuktur. Hanîf hiç beklemeden misafirhaneye gider. Orada içtiği süt, yediği yoğurt ve kaymak çok lezzetlidir. Bunun karşısında şair, Hüsrev Paşa kasabası için aşağıdaki methiye kaleme alır. Methiyesinde kasabanın doğal güzelliklerini ve insanlarını över (İbrahim Hanîf, *Reh-âverd-i Cân* [yz.], 1209: vr. 6b-7a):

Gazel

Taglar üzere nice dürlü şecerler yaradur
Seng içince nice hoş nev'-i güherler yaradur

Akl irişmez hele hiç sırrına halk-ı hakkun
Bir şehirde nice bin nev'-i beşerler yaradur

Kimini yahşı kılar kimi yaman kâr-ı felek
Kiminün vechi güzel nûr-ı kamerler yaradur

Tag u bâg içre 'aceb seyr-i cihân itdük biz
Çeşm-i 'ibretle bakıldıkça eserler yaradur

Her gice eyledi bir yirde Hanîfi mihmân
Allâh Allâh kerem ıssı ne seferler yaradur

İdi ihsâmı ile seyrimizi hoş-encâm
Bir nazarda o kerem kâni ne erler yaradur

2.6. Konya

Konya ile ilgili *Şehirler Divanı*'nda yer almayan Vecdî'ye ait olmak üzere 1 şiir tespit edilmiştir. Böylece *Şehirler Divanı*'ndaki 10 Konya şiirinin sayısı 11'e yükselmiştir. Şair ilk beyitte her bir köşesi cennet gibi olan Konya'nın rûzgârını Hz. İsa'nın insanı diriltten nefesine benzeter. Hz. Mevlana'nın bulunduğu Konya'nın toprağı can ve gönüllere sürmedir. Konya'da çıkan sular âdeta cennetteki Kevser suyudur. Özellikle bahar mevsimi gelince Konya, İrem bağına döner:

Gazel

Cân-bahş-ı nefh-i 'Îsî rûzgârı Konyanun
Cennet-âbâd oldı ey dil her kenârı Konyanun

Tûtüyâ-yı cân ü dildür hâk-i râh-ı 'âşıkân
Hazret-i Sultânumuzdur şehryârı Konyanun

Bâg-ı cennetden nişân virür disem lâyıık olur
Âb-ı Kevser-veş bütün çıkar suları Konyanun

Nev-bahâr irdükce olur ziynet-i bâg-ı 'İrem
Her nihâl üstinde gûyâ berg-bârı Konyanun

Vakt-i adhâ pîr ü dil-berler olup serv-i revân
Salınlur Vecdî ile gül-'izârı Konyanun (Genç, 2018, s. 297)

2.7. Kudüs

Kudüs ile ilgili *Şehirler Divanı*'nda yer almayan Nihânî'ye ait olmak üzere 1 şiir tespit edilmiştir. Böylece *Şehirler Divanı*'ndaki 6 Kudüs şiirinin sayısı 7'ye yükselmiştir. Nihânî manzum hac seyahatnâmesinin girişinde önce Hama ve Şam'ı kısaca methettikten sonra esas olarak Kudüs'ü över ve burayı gördüğü için şükreder. Allah'ın tezyin eylediğı, içi dışı nimetle dolu Kudüs'ü görenler Kudüs, Allah'ın ne güzel, ne süslü yeridir, der. Kudüs'te Mescid-i Aksa ve Sahratullah olmak üzere ay ve güneşe bedel iki önemli mekân vardır. Burada suyundan içenlerin ferahlık bulduğı güzel havuz ve şadırvan da bulunmaktadır. Şair Kudüs'te Selvani Tur Dağı, Rabia'nın mezarını ziyaret eder ve Hz. İsa'nın ayak bastığı yerlere yüz sürer. Aşağıda Kudüs methiyesinden bazı bendler verilmiştir:

Toludur içi taşı ni'met ile
Bezemiş kudret-i Hak zînet ile
Gören gözler anı dir devlet ile
Ne zîbâdur Hak'un Kuds-i Şerîf'i

İki mescid veli key ulu dergâh
Biri Aksâ vü biri Sahratu'llâh
Nasîb eyledi ben miskîne Allâh
Şükür gördüm gelüp Kuds-i Şerîf'i

Güzel havz u latîf şâdır-revânı
Harem içre akup olmuş revânî
Ferah bulur içenün cism ü câmı
Şükür gördüm gelüp Kuds-i Şerîf'i (Altınışık, 2023, s. 722-723)

2.8. Manisa

Manisa ile ilgili *Şehirler Divanı*'nda yer almayan Koruağası-zâde Mehmed Es'ad'a ait olmak üzere 1 şiir tespit edilmiştir. Böylece *Şehirler Divanı*'ndaki 8 Manisa şiirinin sayısı 9'a yükselmiştir. XVIII. yüzyıl şairlerinden Koruağası-zâde Mehmed Es'ad Efendi'nin İstanbul Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesi NEKTY00125 arşiv numarasında kayıtlı mecmuadaki divanında⁶ bir Manisa gazeli bulunmaktadır. Şair öncelikle Manisa'nın gönül açan, latif ilkbaharını ve gamı, sıkıntıyı izale eden, ferahlık veren lale bahçelerini över. Manisa'nın sevinç, neşe, huzur veren lale bahçelerini görenler bu diyarı cennete benzetirler. Es'ad bir beyitte ise "*kulaktan âşık olma*" motifini kullanır. Esasında Manisa'ya hiç gitmediği halde Manisa'nın güzelliklerini duyarak şehre kulaktan âşık olmuştur. Şair son beyitte ise Manisa'nın cana yakın civanlarını ve cihanı güzellikleriyle kul köle eden nazlı, cilveli, edalı güzellerini nazara verir. Söz konusu gazel şöyledir:

Zihî güşâyîş-i dil nev-bahâr-ı Magnisa
Gamı izâle ider lâle-zâr-ı Magnisa

O lâle-zâr-ı ferah-bahş o nev-bahâr-ı latîf
Derûnum itse n'ola dag-dâr-ı Magnisa

O lâle-zâr-ı safâ-küsteri görenler dir
Riyâz-ı cennete benzer diyâr-ı Magnisa

Egerçi varmadum ammâ işitdüm evsâfun
'Aceb mi itse beni bî-karâr-ı Magnisa

Civânı câna yakîn olmag ile ey Es'ad
Cihâmı bende ider şîve-kâr-ı Magnisa (Dîvân-ı Es'ad, vr.: 17b)

2.9. Medine

Medine ile ilgili *Şehirler Divanı*'nda yer almayan Diyarbakırlı Nihânî ve Refî'-i Âmidî'ye ait olmak üzere 2 şiir tespit edilmiştir. Böylece *Şehirler Divanı*'ndaki 15 Medine şiirinin sayısı 17'ye yükselmiştir. Nihânî manzum hac seyahatnâmesinin 6 bendinde Medine'yi metheder. Şair, Allah'ın ihsanı ile Medine'ye girmiş ve bu sebeple salavat getirmiştir. Etrafındaki güzel ovalar ve özellikle Hz.

⁶ Söz konusu divan Dr. Hasan DOĞAN tarafından çalışılmakta olup yakın zamanda yayımlanacaktır.

Muhammed'in burada medfun olması nedeniyle Medine sevilen bir şehirdir. Medine'nin şerefli ve önemli bir yer olması Allah'ın habibi, dertlerin devası, ümmetin şefaatçisi olan peygamberin orada yaşaması ve orada ölmesi nedeniyledir. Aşağıda Medine methiyesinin ilk üç bendi verilmiştir:

Getür salavât cânile
Geldük Medîne şehrine
Hakk'dan bize ihsânile
Geldük Medîne şehrine

Güzel ovalardur yanı
İçinde şâhun meskeni
Sevinür hâcılar cânı
Geldük Medîne şehrine

Hakk'un Habîb'i bundadır
Derdler tabîbi bundadır
Ümmet şefî'i bundadır
Geldük Medîne şehrine (Altınışık, 2023, s. 728-729)

Medine üzerine methiye yazan şairlerden birisi de Refî-i Âmidî'dir. Şair, 7 beyitlik kasidesinde öncelikle Medine'yi cennetin kıskandıığı yer olarak görür. Gönüllere şevk veren Medine'nin mübarek toprakları nazar ehlinin gözlerine ziyadır. Medine'ye kıymet katan en önemli değer Hz. Muhammed'dir. Medine'nin cennetten bile yüce olmasının nedeni Hz. Muhammed'in bu şehirde medfun olmasıdır. Ağlayan âşıkların gönül mumunu peygamberin nuru ve Medine'nin seher vaktinin feyzi tenvir eder. Medine'de sâlikleri, Allah'ın dergâhına ulaşırlar. Refî-i Âmidî bir beyitte gönlüne seslenir ve Hz. Muhammed'in dergâhının kölesi olmak ister. Çünkü Medine'nin şâhı olan Hz. Muhammed kapısındaki kulları mahrum bırakmaz. Bu şehir o kadar kıymetli bir yerdir ki Refî-i Âmidî için devlet olarak gökteki güneşin lütfu yerine Medine ayının gamı yeterlidir. Refî-i Âmidî'nin kasidesi şöyledir:

Şevk-âver olur hâtıra her gâh-ı Medîne
Hem reşk-i cinân sâha-i dil-hâh-ı Medîne

Ehl-i nazarun dîdesine 'ayn-ı ziyâdur
Bir hâk-ı mübârek ki ola râh-ı Medîne

Tenvîr ider şem'-i dil-i 'âşık-ı zârı
Nûr-ı nebevî feyz-i seher-gâh-ı Medîne

Îsâl ider sâlikini dergeh-i Hakka
Her pîr-i reh-i mürşid-i âgâh-ı Medîne

Bir yer ki ola merkad-ı pâk-ı şeh-i kevneyn
Bâlâ-ter-i 'Adn olsa n'ola câh-ı Medîne

Ey dil olagör sıdk ile dergâhına çâker
Mahrûm komaz kullarını şâh-ı Medîne

Bir mihr-i sipihrûn ne gerek lutfi Refî'â
Devlet bize 'âlemde gam-ı mâh-ı Medîne (Aydemir, 1989, s. 10)

2.10. Sa'dâbât/Kâğıthane

Şehirler Divanı'nda Kâğıthane ile ilgili 7 şiir yer almaktadır. Araştırmalarımız sonunda Kâğıthane'de yer alan Sa'dâbâd methiyesinde Visâlî'ye ait 1 şiir tespit edilmiştir. Bunun sonucunda Kâğıthane şiirlerinin sayısı 8 olmuştur. Visâlî'nin III. Ahmet'e ithafen yazdığı ve Sa'dâbâd Kasrı'nın güzelliklerini anlattığı tarih kasidesi de bir şehir şiiri olarak okunabilir. Çünkü kasidede sadece kasır değil bir mesire ve yerleşim yeri olan bir mekân⁷ da övülmektedir. Kâğıthane deresinin iki tarafında yer alan ve "uğurlu, mamur yer" anlamına gelen Sa'dâbâd, Ahmed Refik tarafından "Lâle Devri" olarak adlandırılan bir dönemin en başta gelen eğlence ve gezinti yeridir (Bilgicioğlu, 2008, s. 379). Şair, cennete benzettiği bu yerin ağaçlarını, bağ ve bahçelerini, etrafındaki tepe ve dağlarını, ceylanlarını, sularını metheder. Aşağıda bu methiyeden bazı beyitler yer almaktadır:

Müzeyyen bir makâm-ı dil-güşâdur serv-kadlerle
Gider mi didelerden hiç hayâli Sa'd-âbâdun

Bu cây-gâhı mümtâzı idüp bâg-ı behişt-âsâ
Bu himmetle göründi meh hilâli Sa'd-âbâdun

Dıraht-ı müntehâlersa güzel halvet-nişîn oldı
Müberrâ oldı kesretten bu hâli Sa'd-âbâdun

O bâglar bâğçeler fasl-ı bahâr oldıkda bülbüller
Açılsun gül gibi gülsün cemâli Sa'd-âbâdun (Alkan, 2023, s. 298-300)

2.11. Şam

Şam ile ilgili Şehirler Divanı'nda yer almayan Vehbî'ye ait olmak üzere 1 şiir tespit edilmiştir. Böylece Şehirler Divanı'ndaki 15 Şam şiirinin sayısı 16'ya yükselmiştir. Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu 34 Ae Manzum 234 numaralı şiir mecmuasının 67a varağında Vehbî mahlaslı bir şaire ait Şam methiyesinde 4 bendlik bir murabba yer almaktadır. Hiçbir vilayete benzemeyen Şam, ışıltılı bir yerdir. Binlerce hacı Şam'a gelmekte ve Hz. Yahya'nın kabrini ziyaret etmektedir. Şam, Emevi Camii vesilesiyle doğuda ve batıda hayırla yâd edilmektedir. Vehbî, böylesine muazzam ve yüce bir şehri vasfetmekte yetersizdir. Cennet gibi güzel bir şehir olan Şam'da paşaların ve askerlerin kendilerine mahsus tavırları vardır. Şam, her hâliyle âşıklara canlar bahşeden eşsiz bir şehirdir. Etrafında yüz binlerce bağın olduğu Şam; peygamberlerin, evliyaların, kırkların, sancağ-ı şerifin, otağların yeridir. Bu nedenle Şam âdetâ "cennet-i me'va" dır. Murabbanın ilk ve son bendi şu şekildedir:

Kıl yâ Rab ey gönül kim pür-ziyâ şâ Şâm-ı Şerîf
Bir vilâta benzemez devlet-i gûşâ Şâm-ı Şerîf
Evvelâ ol Hazret-i Yahyâ'ya varup yüz sürüp
Bunca bin hâcî gelüp itdi du'â Şâm-ı Şerîf

Enbiyâlar evliyâlar dürlü kırklar dâg var
Ser çeküp sancag-ı şerîf tugları otâg var
Çevre etrâfını almış sad-hezârân bâg var

⁷ Kâğıthane deresi vadisi Kanûnî Sultan Süleyman döneminden itibaren İstanbul halkının önemli eğlence mekânlarından ve mesirelerinden biriydi. Evliya Çelebi, kuyumcu ve saraç esnafının burada çadırlarını kurarak hem eğlendiklerini hem görüşmeler yaptıklarını belirtir. Ayrıca padişahların kuyumcu başına on iki keselik hediye vermesinin Kanûnî Sultan Süleyman yasası olduğunu belirtir. İstanbul halkı, ramazan ayını karşılamak için şaban ayı boyunca Kâğıthane çayırlarında çadır kurup çeşitli eğlenceler tertip ederdi. Gündüzleri hokkabazlar ve sihirbazların gösterileri yanında pehlivan güreşleri yapılır, geceleri binlerce kandilin ışığında sazlar çalınır eğlenceler düzenlenirdi. Burası özellikle bahar aylarında halkın açık havaya çıktığı yerlerin başında geliyordu. Evliya Çelebi de Kâğıthane mesiresinin güzelliklerini övmekte, Lâleazar mesiresinin bulunduğunu ve çevrede 200 kadar bağlı bahçeli ev olduğunu kaydetmektedir (Bilgicioğlu, 2008, s. 379).

Cennet-i Me'vâya benzer Vehbiyâ Şâm-ı Şerîf (Çukurlu, 2023, s. 265-267)

2.12. Şam ve Halep

Şehir şiirleri içerisinde bazılarının redifinde iki veya üç şehir bulunabilmektedir. Bunlardan birisi de Azmî'nin "Şâm ile Şehbâ" redifli gazelidir. Diyarbakırlı Azmî'nin "Şâm ile Şehbâ" redifli gazelinde bu şehirleri konu almasının sebebi gurbet acısını teskin etmek olduğu anlaşılmaktadır. İnsan görülmemiş güzellikleri olan Şam ve Halep'te de olsa asıl olarak vatanını, doğduğu yeri özlemektedir. Vatan özlemiyle Şam ve Halep'in güzellikleri gözüne görünmez. Azmî, vatanından uzakta olduğu için kendini cehennemde gibi hisseder. Artık vatanına ve akrabalarına kavuşmak ister. Çünkü şairin inancına göre vatan sevgisi imanın bir cüzüdür. Şairin kendini kötü hissetmesinde bu gurbet illerinde kadrinin kıymetinin bilinmemesi de etkidir. Bu nedenle şiirin sonunda kendine şöyle seslenir: "Şam ve Halep'in topraklarının ayağının altında kaldığı yeter, atını Diyarbakır'a sür.":

Deger mi zevk için bu cüst-cûya Şâm ile Şehbâ
Ki birdir dâde-i Rezzâk'a nisbet Şâm ile Şehbâ

Vatan hubbu olupdur cüz'-i îmân ehl-i 'irfâna
Ki vâcib vuslat-ı erhâm ü terk-i Şâm ile Şehbâ

Mahalline girândır kadr-i sengîn dir ekâbirler
Hakikat dûn olur kadr-i garîb Şâm ile Şehbâ

Meseldir âb olur kendide ey dil tûl-i meksinden
Biraz da mevlide meyl et nice bir Şâm ile Şehbâ

Ne sûd insâna vermezler mezâk-ı maskat-ı re'si
Belî ma'mûre-i nâ-dîdelerdir Şâm ile Şehbâ

Gönül dûzahda kendin zann eder te'hîr-i gurbetden
Vatan şevkiyle çıkmışdır gözünden Şâm ile Şehbâ

Licâm-ı esbi sür Âmid-i sevdâya atıf eyle
Yeter pâ-mâlin oldu 'Azmî hâke Şâm ile Şehbâ (Duymaz, 2010, s. 231-232)

2.13. Üsküdar

İlk defa *Şehirler Divanı*'nda bir araya getirilen Üsküdar üzerine yazılmış müstakil manzumelerin sayısı 12 gazel ve 3 murabba olmak üzere 15'tir. Bahtî mahlasıyla şiirler yazan Sultan I. Ahmet'in gazeli ile bu sayı 16'ya çıkmıştır. Üsküdar'ın bağ ve bahçelerin gezen şair, yiyip içerek hayatın zevkini çıkarmıştır. Üsküdar'ın gül bahçelerinde seyran edip güller, sümbüller toplamış, eline şahin alarak sürgün avına çıkmıştır. Ayrıca şair, eline ekmek alarak şehir meydanına gitmiş ve cirit oynamıştır:

Üsküdâr'un bâg u bağçesini seyrân eyledük
Nice günler 'iş idüp zevk-i firâvân eyledük

Gâh derdük bûstânında anun sünbüllerin
Gâh güller cem' idüp seyr-i gülistân eyledük

Gâh sürgün avların itdük koşakduk dağların
Gâh şahin alup ele sayd-ı mürgân eyledük

Gâh oynaduk cirid oyunun mu'allem at ile
Gâh hubz alup ele biz 'azm-i meydân eyledük

Ahmedâ şükr ol Hudâ-yı lâ-yezâle dem-be-dem
Üsküdâr'un yirini sohbetle seyrân eyledük (Kayaalp, 2019, s. 56)

2.14. Tiran

Şehirler Divanı'nda yer almayan bir şehir şiiri de Tiran halkını hicveden bir gazeldir. Edhem Şehîdî'nin Tiran gazeli bir şehir hicvidir. Şair şiirinde Tiran halkını yermektedir. Şehîdî, Kufe'ye benzettiği Tiran'ı ve buranın havasını ve suyunu fitne, fesat ve bela olarak niteler. Hatta Tiran öyle kötü bir yerdir ki düz serviler buranın havası ve suyu ile eğri hâle gelirler. Şair; Rum, İran ve Arap diyarlarını gezmiş ancak Tiran halkı gibi riyakâr bir halk görmemiştir. Şairin ifadesine göre Tiran halkı Allah'ın buyruklarına boyun eğmezler ve uymazlar:

Gazel-i Şehîdî Der-Hakk-ı Ahâlî-yi Tîrân

Belde-i Kûfe gibi âb ü hevâ-yı Tîrân
Fitne-zâ ümm-i fesâd şehri belâ-yı Tîrân

Rûm u Îrân ü 'Arab beldelerin hep gezdim
Benzemez hîç birine ehl-i hatâ-yı Tîrân

Râst iken kâmet-i serv egrilenir elbette
Virse ger neşv ü nemâ âb ü hevâ-yı Tîrân

Ger güneş eğri-derûn taşra minâre gibi râst
Dinlemez Hakk sözünü ehl-i riyâ-yı Tîrân

Kâmetim râst iken tîr gibi oldu dü-tâ
Kavs-veş bâzû-yı pür-zûr-ı cefâ-yı Tîrân

Bin kasem itseler 'ahdine yine turmazlar
Ehl-i Kûfe gibidir ehl-i vefâ-yı Tîrân

Mısra'-ı matla' u şâh-beyt-i Şehîdî kâfi
Fitne-zâ ümm-i fesâd şehri belâ-yı Tîrân (Safi, 2023, s. 1809)

3. Sonuç

Toplam 600 şehir şiirini inceleyen Şehirler Divanı adlı çalışmaya zeyl mesabesinde olan bu yazıdan çıkan sonuçları aşağıda maddeler hâlinde şöyle verebiliriz:

1. Bu çalışma şehir şiirlerine 24 şiir daha eklenmiştir. Böylece elimizdeki şehir şiiri sayısı 624'ye yükselmiştir. Bu çalışma ile İstanbul, Edirne, Bitlis, Çekmece, Konya, Kudüs, Manisa, Medine, Kâğıthane, Üsküdar, Şam ve Halep şehirleri üzerine yazılan şiirlerin sayısı artmıştır. Ayrıca Şehirler Divanı'nda hakkında hiç şiir olmayan Hüsrev Paşa ve Tiran ile ilgili iki gazel listeye eklenmiştir.
2. Şehirler Divanı'nda olduğu gibi eklenen şiirlerde de üzerine en çok şiir yazılan şehirler, İstanbul ve Edirne olmuştur. Bu çalışma ile 74 olan İstanbul şiiri 81, 60 olan Edirne şiiri 64'e yükselmiştir.
3. Bu çalışmayla şehir şiirlerinin nazım şekilleri açısından 302 olan gazel sayısı 317, 90 olan kaside sayısı 93, 52 olan murabba sayısı 55, 5 olan terkib-i bend sayısı 6, 29 olan kıt'a sayısı 31'e yükselmiştir.

4. Eklenen şehir şiirlerinin çoğunda redif, şehir adıdır. Bunlardan bir tanesinde “Şâm ile Şehbâ” şeklinde iki şehir ismi geçmektedir.
5. Bu çalışma ile klasik Türk edebiyatında Arapça ve Farsça şehir şiirlerinin yanında Rumca yazılmış bir örneğin de olduğu görülmüştür.
6. Eklenen 24 şehir şiirinden 22 tanesi methiye içerikli iken 2 tanesi hicivdir. Böylece 40 olan şehir hiciv sayısı 42’ye yükselmiştir.
7. Eklenen şiirlerdeki methiyelere baktığımızda şairler diğer şehir şiirlerinde olduğu gibi şehrin doğal güzelliklerini, mimari yapılarını, şehrin güzellerini ve şehirdeki bazı önemli kişileri çeşitli teşbih, mecaz, telmih ve mukayeselerle övmüşlerdir.
8. Şehir methiyelerinde Kemâlpaşazâde ve Azmî’nin gazellerinde şehir methiyesinden ziyade gurbet acısının teskini ve vatan sevgisi ön plana çıkmaktadır.
9. Eklenen bu şehir şiirlerine tür ve tarzlar açısından baktığımızda övgülerde mevsimin bahar olduğu görülmüştür. Bu beyitleri bahariyye türü altında değerlendirebiliriz. Bazı beyitler ise kasriyye/dâriyye türünü örnekendirir. Eklenen şehir şiirleri içerisinde kudûmiyye türü ve manzum mektup tarzında kaleme alınmış iki şiir bulunmaktadır.

4. Kaynakça

- Alkan, A. (2023). 18. yüzyıl şairi Visâlî ve bilinmeyen şiirleri. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 50, 281-302.
- Altınışık, M. E. (2023). Nihânî'nin manzum hac seyâhatnâmesi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Özel Sayı 1*, 715-736.
- Aslan, E. (2022). *Lutfî ve Dîvânı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Aydemir, İ. A. (1989). *Refî' Âmidî Dîvânı (Edisyon-Kritik)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi.
- Aydoğan, F. (2003). *Sahaflar Şeyhi-zâde Es'ad Mehmed Efendi Divanı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi.
- Başpınar, F. (2013). *Garâmî Divan İnceleme-Metin*. İstanbul: Yedirenk Kitapları.
- Bilgicioğlu, B. (2008). Sâdâbâd. In *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 35, ss. 379-381). Ankara: TDV Yayınları.
- Çukurlu, T. (2023). Klasik Türk edebiyatında Şâm-ı Şerîf ve Vehbî'nin Şâm-ı Şerîf redifli murabbası. In *Karadeniz 14. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* (ss. 262-268).
- Duymaz, M. (2010). *Diyarbakırlı Azmî ve Divançesi (İnceleme-Metin-İndeks)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi.
- Faraşoğlu, Y. (2023). Divan şiirinde Edirne redifli gazeller. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 5(2), 245-290.
- Genç, İ. (2018). *Esrâr Dede Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye (İnceleme-Metin)*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/> [erişim tarihi: 12.11.2023].
- Güneş, M. (2023). XVII. yüzyıl klasik Türk edebiyatı şairi Pehlevân-zâde Bekâyî ve şiirleri. *Çukurova Üniversitesi Türkojoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 874-903.
- Gürgendereli, M. (2018). *Osmanlı dönemi şiirinde Edirne*. Edirne: Trakya Üniversitesi Yayınları.
- Hanîf İ. (1209). *Reh-âverd-i Cân* [Yazma], Medine Ârif Hikmet Kütüphanesi, Arşiv No: 811/236.
- Karaköse, S. (2017). *Sa'id Giray Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/> [erişim tarihi: 12.11.2023].
- Kayaalp, İ. (2019). *Bahtî Dîvânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. <https://ekitap.ktb.gov.tr/> [erişim tarihi: 12.11.2023].
- Safi, Z. (2023). Edhem Şehîdî ve şiirleri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 7(2), 1797-1812.
- Yaşar, M. (2005). *Bâlî hayatı, edebî kişiliği, Dîvânının tenkitli metni (İnceleme-Metin)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi.
- Yıldız, E., & Doğan, H. (2023). *Şehirler Divanı: Divan edebiyatında şehir şiirleri*. İstanbul: DBY Yayınları.

Ergenlerde Dijital Oyun Bağımlılığı İle Akademik Erteleme Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Examining the Relationship Between Digital Game Addiction and Academic Procr

<https://doi.org/10.62356/cihansumul.1419709>

Melike ÖZÜT

Corresponding Author | Sorumlu Yazar

Yüksek Lisans Öğrencisi, Nişantaşı Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Psikoloji Anabilim Dalı

İstanbul, Türkiye

Graduate Student, Nişantaşı University

Institute of Postgraduate Education

Department of Psychology

İstanbul, Türkiye

mlkzky@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-2141-7281>

Kader BAHAYİ

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Okan Üniversitesi

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Psikoloji Bölümü

İstanbul, Türkiye

Assistant Professor Istanbul Okan University

Faculty of Humanities and Social Sciences

Psychology Department

İstanbul, Türkiye

kader.bahayi@okan.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-9173-9780>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü | Article Type

Araştırma Makalesi / Original Article

Received / Alınma: 14.01.2024 **Accepted / Kabul:** 30.04.2024 **Yayın/Published:** 28.06.2024

Atıf | Cite As

Özüt, M. & Bahayi, K. (2024). Ergenlerde dijital oyun bağımlılığı ile akademik erteleme davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Cihanşümül Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), 31-49.

Yazar Katkıları: %50-%50

Author Contributions: %50-%50

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Ergenlerde Dijital Oyun Bağımlılığı İle Akademik Erteleme Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Öz

Bu araştırma, 2023 yılında Diyarbakır ilinde yaşları 12-18 arasında değişen, 170'i erkek ve 245'i kız olmak üzere 415 ergenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amacı; ergenlik dönemindeki bireylerde dijital oyun bağımlılığının akademik erteleme davranışını anlamlı olarak etkileyip etkilemediğinin incelenmesidir. OBÖ (Oyun Bağımlılığı Ölçeği) ve AEÖ (Akademik Erteleme Ölçeği) kullanılarak cinsiyet, gelir durumu, günlük dijital oyun oynama süresi, anne ve babanın eğitim durumları, evde sabit internet olma durumu ve yaş değişkenlerine ilişkin analizler yapılmıştır. Araştırma verilerin analizi IBM SPSS Statistics 27 programı kullanılarak yapılmıştır. İkili grupların karşılaştırılmasında T-testi ve ikiden fazla olan grupların karşılaştırılmalarında One-Way Anova ve Cronbach Alpha güvenirlik analizi uygulanmıştır. OBÖ ve AEÖ ile yapılan normallik testinin literatürde belirtilen sınırlar içerisinde olduğu saptanmıştır. Erkeklerin oyun bağımlılığı ortalama puanlarının kızlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiş. Gelir durumu ve evde sabit internet olma durumu değişkenlerine göre incelendiğinde OBÖ için anlamlı farklılık görülmüş, AEÖ için anlamlı farklılık tespit edilememiştir. Günlük dijital oyunları oynamaya bağlı olarak incelendiğinde, oyun bağımlılığı ve akademik erteleme ölçeklerinde anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Anne ve baba eğitim seviyesi değişkenlerine göre incelendiğinde OBÖ ve AEÖ için aralarında anlamlı farklılık tespit edilememiştir. Yaş ile OBÖ arasında negatif yönde düşük düzeyde anlamlı bir ilişki, AEÖ ile pozitif yönde düşük düzeyde anlamlı ilişki tespit saptanmıştır.

Anahtar Kelime: Oyun, Dijital Oyun, Bağımlılık, Dijital Oyun Bağımlılığı, Akademik Erteleme.

Examining the Relationship Between Digital Game Addiction and Academic Procrastination Behavior in Adolescents

Abstract

This research, was conducted in Diyarbakır in 2023 with the participation of 415 adolescent, 170 of whom were men and 245 of whom were women, aged between 12-18. The aim of the study is to examine whether digital game addiction significantly affects academic procrastination behavior in adolescents. Using GAS (Game Addiction Scale) and APS (Academic Procrastination Scale), analyzes were made regarding gender, income level, daily digital game playing time, educational status of the mother and father, availability of stable internet at home and age variables. Analysis of research data was done using IBM SPSS Statistics 27 program. T-test was used to compare two groups, and One-Way Anova and Cronbach Alpha reliability analysis was used to compare more than two groups. It was determined that the normality test performed with GAS and APS was within the limits specified in the literature. It was detected that the average gaming addiction scores of men were higher than women. When examined according to the variables of income level and having fixed internet at home, a significant difference was seen for GAS, but no significant difference was detected for APS. When examined based on playing daily digital games, a significant difference was detected in the game addiction and academic procrastination scales. When examined according to the variables of mother and father's education level, no significant difference could be detected between GAS and APS. A negative, low-significant relationship was found between age and ADS, and a positive, low-significant relationship was found with APS.

Keywords: Game, Digital Game, Addiction, Digital Game Addiction, Academic Procrastination.

1. Giriş

Globalleşen dünyamızda insanlık tarihinde en büyük değişime sebep olan etkenlerden biri teknolojidir. Sürengen ve yığılmalı olacak şekilde değişen teknoloji en genel ifadesiyle insan hayatını kolaylaştıran her türlü alet ve araçların üretilmesini sağlayan bilgi ve becerilerin bütünü olarak ifade edilebilir (Yüksel, 2012). Bu araçlardan biri olan bilgisayarın icadıyla bilgi ve iletişim oldukça önem kazanmış özellikle de internet teknolojisinin geliştirilmesiyle dünya üzerinde yeni ve dijital bir çağa geçilmiştir. Hastaneden randevu almak, ödev göndermek, alışveriş yapmak gibi gündelik işlerin yanı sıra boş zamanlarımızı değerlendirmek amacıyla dijital teknolojiler kullanılır hale gelmiştir. Sokak oyunları yerini dijital oyunlara kaptırılmış olup, internet hizmetleri (video izleme, müzik dinleme, online oyun oynama vb.) eğlence alışkanlıklarımızda büyük değişime sebep olmuş hayatımızın vazgeçilmez bir unsuru haline almıştır. Sağiroğlu, Bülbül, Kılıç ve Küçükali (2020) araştırmasında teknolojik dönüşümle birlikte atari ile oynanan oyunlar önce bilgisayar oyunlarına dönüşürken internet kullanımının sıklaşması ile çevrim içi oyunlara ve son olarak mobil oyunlara dönüştüğünü belirtmiştir.

Son 20 senede internet kullanan kişi sayısı %5000 artış göstermiştir. Bunun yanı sıra bağımlılık oluşturan internet kullanımına dair araştırma çalışmaları çoğalmaktadır. İnternet bağımlılığının anlaşılabilirliğini ifade etmek şu an için çok zordur. Nedenine ve doğal seyrine ilişkin araştırma çalışmalarının başlangıç düzeyinde olduğu söylenebilir (King & Delfabbro, 2014). Günümüzde İtalya'da yaşamını sürdüren gençlerin %0,8'inin (Poli & Agrimi, 2012) ve Çin'deki ergen bireylerin %8,8'inin internet bağımlılığı etkisinde olduğu belirtilmiştir (Xu, L. Shen, Yan, Hu, Yang, Wang ve Shen, 2012). Çin'de bildirilmiş olan daha yüksek yaygınlık oranları, internet bağımlılığı konusunun ülke içerisinde önemli bir problem oluşturduğunu göstermektedir ve Çin 2008 yılında internet bağımlılığını resmi bir bozukluk olarak onaylamıştır (Barkoviak, 2012). Günümüzde online oyunları oynayan bireyler arasında tahmini online oyun bağımlılığı vaka oranı (%10,15) kaygılandırıcı düzeydedir. Bu doğrultuda Kore'de, 9 ile 39 yaş arasındaki nüfus içerisinde yüzde 2,4 oranında oyun bağımlılığı vakası ve yüzde 10,2 sınırdaki vaka olduğu düşünülmektedir (Faiola, 2006) ve Çin'de ergen internet kullanıcılarının yüzde 13,7'sinin internet bağımlılığı tanı ölçütlerini karşıladığı belirtilmektedir (Block, 2008). ABD'den ve Avrupa ülkelerinden edinilen veriler ışığında, internet bağımlılığı vakaları yüzde 1,5 ile yüzde 8,2'si arasındadır (Weinstein & Lejoyeux, 2010). Türkiye'deki internet bağımlılık oranına bakıldığında oranı %13 (%95 GA: 0,11; 0,14) olarak belirlenmiştir. Bölgeler ele alındığında; Ege ve İç Anadolu bölgesi %17, Karadeniz %14, Marmara %13, Akdeniz %11, Doğu Anadolu %5 ve Güneydoğu Anadolu %3 oranlarında internet bağımlılığı tespit edilmiştir. Ortaokul %5, lise %9, ortaokul-lise %30, üniversite %13 oranlarında internet bağımlılığı sonucuna ulaşılmıştır (Kurt, Genç & Avcı, 2020). Bağımlılık oluştuktan sonra Ali vd. (2019) çalışmasına baktığımızda, lise öğrencilerinin interneti kullanmadaki temel amaçlarının sosyal ağ kurma/arkadaş edinme, dijital oyun oynama ve müzik/film indirme olduğu saptanmıştır. Chen ve Leung'un (2016)'da, neredeyse yarısının interneti boş zaman değerlendirme amacı ile kullanıp internet bağımlılığı oluştuktan sonra can sıkıntısıyla beraber oyun oynama sıklığının arttırması gözlenmiştir. Oyun; hedef gütmeyen bireyin arzusuyla gerçekleştirmiş olduğu, kendiliğinden gelişmiş olan bir faaliyet şeklinde ifade edilmektedir. Oyun tüm bunların dışında esasında bilişsel, duygusal, sosyal ve fiziksel gelişimi destekleyen bir fiildir. Aynı zamanda çocuklar içinde en temel haklardan bir tanesi olduğu söylenebilir (Karakoç, 2021; Özdoğan, 2000). Online oyunların, bilhassa genç bireyler arasında daha sık oynanmasının yanında hızlı bir şekilde her yaş düzeyinde yaygın bir eğlence kaynağı haline aldığı da söylenebilir. Günümüzde online oyunları oynayan bireyler arasında tahmini online oyun bağımlılığı vaka oranı (%10,15) kaygılandırıcı düzeydedir. Online oyun bağımlılığı bütün yaş gruplarında kişilerde bazı ciddi problemlere yol açmaktadır. Bu problemlerin büyük bir kısmı semptom şeklinde kısa vadeli etkilere sebebiyet verse de uzun süreli problemlere sebep semptomlar şeklinde de görülebilir. Bunlara engel

olunmaması halinde, bireylerde bazı sağlık problemlerinin yanında kendini suçlama, bitkin olma, yıpranma, doyumsuzluk, depresif davranışlar, intihar ve endişe gibi durumlar görülebilmektedir (Pickard ve Piarce, 2017). Akademik ve finansal neticeler online oyun bağımlılığının önemli uzun vadeli etkilerindedir. Erteleme, bireyin bir vazife karşısında bunalma duygusu yaşamasına yol açıp psikolojik sorunlara sebebiyet verir (Balkıs ve Duru, 2007). Akademik erteleme, bazı sebeplerle öğrencinin veya eğitim camiasının herhangi bir ferdi tarafından düzenli olarak yapılmakta olan etkinliklerde ve akademik durumlarda göstermiş olduğu erteleme eylemidir (Çakıcı, 2003). Milgram ve Tenne, (2000), akademik erteleme davranışının ergen bireyler arasında sıklıkla karşılaşılan bir problem olarak görüldüğü ve karar belirleme, sinirsel ve gündelik erteleme gibi diğer erteleme çeşitlerinden daha çok araştırılan ve ilgi görülen bir alan olarak ifade etmektedir. Akademik erteleme, gerek bireysel rahatsız olma durumu gerek davranışsal gecikme kaynaklı üzüntü duyma biçiminde belirtilmektedir (Milgram, Marshevsky ve Sadeh, 1995).

2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı ergenlerde dijital oyun bağımlılığının akademik erteleme davranışını ne derecede yordayıp yordamadığının incelenmesidir. Bu amaçla ele alınan demografik değişkenlerle dijital oyun bağımlılığı ile akademik erteleme davranışı incelenmiş, sosyo-demografik değişken gruplarıyla, bağımlı değişkenler olan dijital oyun bağımlılığı ve akademik erteleme davranışı ile aralarında anlamlı fark olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaç doğrultusunda belirlenen hipotezler;

1. Cinsiyet değişkenine göre ergenlerin dijital oyun bağımlılığı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır.
2. Cinsiyet değişkenine göre ergenlerin akademik erteleme davranış düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.
3. Gelir düzeyi değişkenine göre ergenlerin dijital oyun bağımlılığı düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir farklılık vardır.
4. Gelir düzeyi değişkenine göre ergenlerin akademik erteleme davranış düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir farklılık vardır.
5. Anne eğitim düzeyi değişkenine göre ergenlerin dijital oyun bağımlılığı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.
6. Anne eğitim düzeyi değişkenine göre ergenlerin akademik erteleme davranış düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir farklılık vardır.
7. Baba eğitim düzeyi değişkenine göre ergenlerin dijital oyun bağımlılığı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.
8. Baba eğitim düzeyi değişkenine göre ergenlerin akademik erteleme davranış düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir farklılık vardır.
9. Günlük dijital oyun oynama süresi değişkenine göre ergenlerin dijital oyun bağımlılığı düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir farklılık vardır.
10. Günlük dijital oyun oynama süresi değişkenine göre ergenlerin akademik erteleme davranış düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir farklılık vardır.
11. Evde sabit internete sahip olma değişkenine göre ergenlerin dijital oyun bağımlılığı düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir farklılık vardır.
12. Evde sabit internete sahip olma değişkenine göre ergenlerin akademik erteleme davranış düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur.
13. Yaş değişkenine göre ergenlerin dijital oyun bağımlılığı düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir farklılık vardır.

14. Yaş değişkenine göre ergenlerin akademik erteleme davranış düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir farklılık vardır.

15. Ergenlerin dijital oyun bağımlılığı ile akademik erteleme davranışları arasında pozitif yönde anlamlı bir farklılık vardır.

3. Yöntem

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli ile iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanır. İlişkisel tarama modelinde iki veya daha fazla değişken arasındaki birlikte değişim durumu, incelenen bir olgunun seviyesi, belirli değişkenler açısından karşılaştırılarak açıklanmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2018; Karasar, 2010).

3.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini 2023 yılında 12-18 yaş aralığındaki bireyler, örnekleme ise Diyarbakır ilinde tesadüfi örnekleme yöntemi ile 415 kişi oluşturmaktadır. Tesadüfi örneklemlerde, gözlem veya deney konusu olacak her neyse tüm aşamalarda olasılık ilkelerine uyulur, her aşamadaki her seçim random yapılıdır (Sencer ve Irmak, 1984).

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında değerlendirilecek olan bilgilere ulaşılmasında kullanılır.

3.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Katılımcıların “Cinsiyet, Yaş, Gelir Durumu, Anne Eğitim Düzeyi, Baba Eğitim Düzeyi, Günlük Dijital Oyun Oynama Süresi, Evde İnternete Sahip Olma Durumu” bilgilerini elde etmek amacıyla tasarlanmıştır.

3.3.2. Dijital Oyun Bağımlılığı Ölçeği

Oyun Bağımlılığı Ölçeği (OBÖ); Lemmens, Valkenburg ve Peter (2009) tarafından geliştirilmiş ve Akın, Usta, Başa ve Özçelik (2016) tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir. Ölçek 7 maddeden oluşmakta ve beşli likert tipindedir. OBÖ’den alınan puanlar yükseldikçe oyun bağımlılığı artmaktadır. Ölçekten alınabilecek en az puan 7, en fazla 35’tir.

Güvenirlilik tespit yöntemlerinden en yaygın Cronbach Alpha analizidir. Oyun bağımlılığı ölçeğinde 415 ergen bireye yöneltilen 7 adet soru için yapılan Cronbach Alpha analizi sonucunda güvenirlik katsayısı 0,899 olarak tespit edilmiştir, bu değer ölçek maddelerinin güvenirlik katsayısını verir ve bu çalışmanın oldukça güvenilir olduğunu göstermektedir. Cronbach (1951), Alpha katsayısının en yüksek sonuçlar verdiğini ve birden fazla ölçekli çalışmalarda güvenirliği hesaplamada oldukça yararlı olduğunu ifade etmiştir.

3.3.3. Akademik Erteleme Ölçeği

AEÖ (Akademik Erteleme Ölçeği), öğrencilerin sınavlara hazırlık, ders çalışma, proje/ödev hazırlaması, kendi hazırladığı ders programına uyma vb. öğrenim hayatlarındaki erteleme davranışlarını ölçmek üzere Çakıcı (2003) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 12 olumsuz (AEÖ2, AEÖ3, AEÖ6, AEÖ8, AEÖ9, AEÖ10, AEÖ12, AEÖ14, AEÖ15, AEÖ16, AEÖ18, AEÖ19, AEÖ13, AEÖ17) 7 olumlu (AEÖ1, AEÖ4, AEÖ5, AEÖ7, AEÖ11, AEÖ13, AEÖ17) olacak şekilde 19 anlatımdan oluşur. Her ifadenin değerlendirilmesi adına 1’den 5’e kadar puanlar yer alır. 1 “hiçbir zaman”, 2 “nadiren”, 3 “ara sıra”, 4 “sıklıkla”, 5 “her zaman” olacak şekilde puanlanır. Ölçek sonucunda en fazla 95 puan, en az 19 puan alınabilir. Ölçek sonucunda öğrencilerin ne kadar akademik erteleme davranışında bulunduğu tespit edilmektedir. Veriler IBM SPSS Statistics 27 Analiz

programına girildikten sonra anlamlılığı bozmaması adına görünüşte olumlu olan 7 soruya verilen cevaplar tersine kodlanarak analizler yapılacaktır.

Akademik Erteleme Ölçeği'ndeki (AEÖ) 19 adet soru 415 ergen bireye yöneltilmiştir. Cronbach Alpha analizi sonucunda güvenilirlik katsayısı 0,867 olarak tespit edilmiştir. Bu değer ölçek maddelerinin güvenilirlik katsayısını verir ve yapılan ölçeğin oldukça güvenilir sayılmaktadır.

3.4. Verilerin Toplanması Ve Analizi

Araştırma sürecinde ulaşılan verilerin analizi IBM SPSS Statistics 27 programı kullanılarak yapılmıştır. Toplam 415 kişinin katılımıyla gerçekleşen bu araştırmanın verileri üzerinden normallik varsayımları ele alınmıştır. Bu aşamanın sonunda ikili grupların karşılaştırılmasında T-testi, ikiden çok olan grupların karşılaştırılmalarından önce homojenliği sağlayıp sağlamadığını görmek için Varyansların Homojenlik Testi, homojenlik testinde $p>0,05$ anlamlılık değeri kontrol edilmiştir. Akabinde One-Way Anova ile çözümleme yapılmıştır. Anova sonucunda farkın nedenini belirlemek için Tukey testi seçilmiştir. Yaş değişkenine ve araştırmanın iki bağımlı değişkeni arasındaki ilişkinin tespiti için Pearson korelasyon çözümlemesi tercih edilmiştir. Ayrıca akademik erteleme davranışının dijital oyun bağımlılığı tarafından nasıl etkilendiğine ilişkin doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

3.5. Etik Kurul Onayı

26 Nisan 2022 tarihli Nişantaşı Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü kararına göre “Ergenlerde Dijital Oyun Bağımlılığı ile Akademik Erteleme Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” adlı çalışma görüşülmüş ve yapılan görüşmede çalışmanın Üniversitenin Etik Kurulu Yönergesi hükümleri gereğince etik ve bilimsel açıdan sakınca bulunmaması nedeniyle **uygunluğuna** karar verilmiştir.

3. Bulgular

Tablo 1. Katılımcıların Tanımlayıcı Özelliklerine Ait Bilgiler

Değişkenler		f	%
Cinsiyet	Erkek	170	41,0
	Kız	245	59,0
	Toplam	415	100,0
Yaş	12	11	2,7
	13	47	11,3
	14	71	17,1
	15	77	18,6
	16	87	21,0
	17	81	19,5
	18	41	9,9
Toplam	415	100	
Gelir Durumu	Düşük	68	16,4
	Orta	327	78,8
	Yüksek	20	4,8
	Toplam	415	100,0
Anne Eğitim Durumu	Okuryazar değil	98	23,6
	İlkokul	184	44,3
	Ortaokul	71	17,1
	Lise	51	12,3
	Lisans	11	2,7
	Lisansüstü	0	0,0
Toplam	415	100,0	

Baba Eğitim Durumu	Okuryazar değil	17	4,0
	İlkokul	126	30,4
	Ortaokul	134	32,3
	Lise	116	28,0
	Lisans	16	3,9
	Lisansüstü	6	1,4
	Toplam	415	100,0
Günlük Dijital Oyun Oynama Süresi	Hiç oynamıyorum	136	32,7
	0-60 dakika	141	34
	61-120 dakika	61	14,7
	121 dakika ve üzeri	77	18,6
	Toplam	415	100,0
Evinizde sabit internet var mı?	Evet	252	60,7
	Hayır	163	39,3
	Toplam	415	100,0

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan bireylerin %41'i erkek, %59'u kız, toplam 415 kişiden oluştuğu görülmektedir.

Katılımcıların %16,4'ünün gelir durumu düşük, %78,8'inin gelir durumu orta, %4,8'inin gelir durumunun yüksek olduğu görülmektedir.

Katılımcıların %23,6'sının anne eğitim seviyesi okuryazar değil, %44,3'ünün anne eğitim seviyesi ilkököl, %17,1'inin anne eğitim seviyesi ortaokul, %12,3'ünün anne eğitim seviyesi lise, %2,7'sinin anne eğitim seviyesi lisans, %0'ının anne eğitim seviyesinin lisansüstü olduğu görülmektedir.

Katılımcıların %4'ünün baba eğitim seviyesi okuryazar değil, %30,4'ünün baba eğitim seviyesi ilkököl, %32,3'ünün baba eğitim seviyesi ortaokul, %28'inin baba eğitim seviyesi lise, %3,9'unun baba eğitim seviyesi lisans, %1,4'ünün baba eğitim seviyesinin lisansüstü olduğu görülmektedir.

Katılımcıların %32,7'sinin günlük olarak hiç dijital oyun oynamadığı, %34'ünün günlük dijital oyun oynama süresi 0-60 dakika aralığında, %14,7'sinin günlük dijital oyun oynama süresinin 61-120 dakika aralığında, %18,6'sının günlük dijital oyun oynama süresinin 121 dakika ve üzerinde olduğu görülmektedir.

Katılımcıların %60,7'sinin evinde sabit internet olduğu, %39,3'ünün evinde sabit internet bulunmadığı görülmektedir.

Tablo 2. Çalışma İçin Kullanılan Ölçklere Dair Minimum Değer, Maksimum Değer, Ortalama Değer, Standart Sapma Değeri, Çarpıklık ve Basıklık Değerleri

Ölçekler	N	Min	Max	\bar{X}	Ss	Skewness	Kurtosis
OBÖ	415	1,00	5,00	1,9773	,96367	1,046	,434
AEÖ	415	1,21	4,79	2,6999	,70050	,378	,009

Tablo 2'de yapılan normallik testi sonucunda Skewness ve Kurtosis değerleri incelendiğinde; Çarpıklık (Skewness) değerlerinin OBÖ için 1,046 ve AEÖ için ,378 olarak, basıklık (Kurtosis) değerlerinin ise OBÖ için ,434 ve AEÖ için ,009 olarak saptanmıştır. Bu değerlere ilişkin ilgili literatür incelendiğinde çarpıklık ve basıklık katsayılarının (-1,5, +1,5) arasında olduğunu ifade etmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Yapılan normallik testinde ulaşılan verilerin normal dağılımda olduğu saptanmıştır. Oyun bağımlılığı ölçeğine ait ortalama puanların 1,9773 olarak orta düzeyde, akademik erteleme ölçeğine ait ortalama puanların ise 2,6999 olarak orta düzeyden yüksek olduğu saptanmıştır.

Tablo 3. Cinsiyet Değişkenine Göre Oyun Bağımlılığı ve Akademik Erteleme Ölçeklerinin T-testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	\bar{X}	Ss	t	p
OBÖ	Erkek	170	2,2118	,7560	-4,154	,047
	Kız	245	1,8147	,5848		
AEÖ	Erkek	170	2,7824	,5407	-1,998	<,001
	Kız	245	2,6427	,4428		

Tablo 3'te katılımcıların cinsiyet değişkenine göre oyun bağımlılığı düzeylerinin ve akademik erteleme düzeylerinin toplam puanına ilişkin T-testi sonuçları görülmektedir. Oyun bağımlılığı ölçeğinde erkeklerin ortalama puanı $\bar{X}=2,2118$, kızların ise $\bar{X}=1,8147$ olarak tespit edilmiştir. Buna göre erkeklerin oyun bağımlılığı ortalama puanlarının kızlardan daha yüksek olduğu ve cinsiyete göre oyun bağımlılığı seviyelerinde anlamlı bir farklılık saptanmıştır ($p<0,05$). Akademik erteleme ölçeğinde erkeklerin ortalama puanı $\bar{X}=2,7824$, kızların ise $\bar{X}=2,6427$ olarak tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkenine göre akademik erteleme ölçeğinde erkeklerin ortalama puanları kızlardan yüksek olduğu ve aralarında anlamlı düzeyde bir uyum tespit edilmiştir ($p<0,05$).

Tablo 4. Gelir Durumuna Göre Dijital Oyun Bağımlılığı ve Akademik Erteleme Ölçeklerine İlişkin Varyansların Homojenlik Testi Sonuçları

Ölçekler		Levene İstatistik	df1	df2	p
OBÖ	Ortalamaya göre	,378	2	412	,685
	Medyana göre	,336	2	412	,715
	Medyana dayalı ve düzeltilmiş df ile	,336	2	410,711	,715
AEÖ	Ortalamaya göre	,593	2	412	,553
	Medyana göre	,553	2	412	,576
	Medyana dayalı ve Düzeltilmiş df ile	,553	2	401,680	,576

Tablo 4'te yer alan varyansların homojenliğinin testi için katılımcıların aile gelir durumlarına göre dijital oyun bağımlılığı ölçeğinde ve akademik erteleme ölçeğinde varyansların homojenlik varsayımını sağladığı tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Tablo 5. Gelir Durumuna Göre Dijital Oyun Bağımlılığı ve Akademik Erteleme Ölçeklerine İlişkin ANOVA Testi Sonuçları

Ölçekler	Varyans Kaynağı	KT	df	KO	F	p
OBÖ	Gruplar arası	7,552	2	3,776	4,127	,017
	Gruplar içi	376,915	412	,915		
	Toplam	384,467	414			
AEÖ	Gruplar arası	1,587	2	,793	1,622	,199
	Gruplar içi	201,563	412	,489		
	Toplam	203,149	414			

Tablo 5'i incelediğimizde katılımcıların gelir durumu ile OBÖ kareler ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki vardır ($p<0,05$). Ancak gelir durumu ile AEÖ arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır ($p>0,05$). Gelir durumuyla ilgili 3 farklı grup vardır, bu gruplardan hangisinin farklılık arz ettiği Post

Hoc test sonucunu incelediğimizde varyansların homojen dağılım sağladığı için Tukey testi sonucu ile belirlenir.

Tablo 6. Gelir Durumu Değişkenine Göre Dijital Oyun Bağımlılığı Ölçeğine İlişkin Post Hoc Tukey Testi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	Ekonomik Durum(i)	Ekonomik Durum(j)	Ortalama Fark	p	Tukey
OBÖ	Düşük:1	1	3	-,68353*	,014	1<3
	Orta:2	2	3	-,59731*	,019	2<3
	Yüksek:3	3	1	,68353*	,014	3>1

$p<0,05$

Tablo 6'da yer alan Post Hoc Tukey testi sonucunda $p<0,05$ olduğu için dijital oyun bağımlılığıyla gelir durumu arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Tablo 7. Günlük Dijital Oyun Oynamaya Bağlı Olarak Geçen Sürenin Dijital Oyun Bağımlılığı ve Akademik Erteleme Ölçeklerine İlişkin Varyansların Homojenlik Testi Sonuçları

Ölçekler		Levene İstatistik	df1	df2	p
OBÖ	Ortalamaya göre	13,163	3	411	<,001
	Medyana göre	12,448	3	411	<,001
	Medyana dayalı ve Düzeltilmiş df ile	12,448	3	406,045	<,001
AEÖ	Ortalamaya göre	,890	3	411	,446
	Medyana göre	,899	3	411	,442
	Medyana dayalı ve Düzeltilmiş df ile	,899	3	407,679	,442

Tablo 7'de yer alan varyansların homojenliğinin testi için ergenlerin günlük dijital oyun oynama süresi değişkenine göre akademik erteleme ölçeğinde varyansların homojenlik varsayımını sağladığı tespit edilmiştir ($p>0,05$). Buradaki anlamlılık ANOVA testi ile görülebilir. Oyun bağımlılığı ölçeğinde ise $0,001<0,5$ olduğundan homojenliği sağlayamamıştır, anlamlı farklılık yoktur. Bu sonuçlardan sonra varyansların eşit dağılmadığı durumlarda kullanılan testlerden biri olan Tamhane's testi seçilmiştir. Veriler arasında anlamlı fark olup olmadığı incelenmiştir.

Tablo 8. Günlük Dijital Oyun Oynamaya Bağlı Olarak Geçen Sürenin Dijital Oyun Bağımlılığı Ölçeğine İlişkin Tamhane Testi Sonuçları

Ölçek	Dijital oyun oynama süresi	Dijital oyun oynama süresi	Ortalama fark	Standart hata	p
A: Hiç oynamıyorum	B		-,539*	,831	<,001
	C		1,021*	,131	<,001
	D		1,466*	,124	,000
B:0-60 dk	A		,539*	,831	<,001
	C		,482*	,141	,005

OBÖ	D	,928*	,134	<,001
C: 61-120 dk	B	-,482*	,140	,005
	D	-,445	,168	,053
D:121 dk ve üzeri	A	-1,466*	,124	,000
	B	-,928*	,134	<,001
	C	,445	,168	,053

Tablo 8, tüm gruplar arasında anlamlı farklılık olduğunu ($p < 0,05$), sadece C ve D yani günlük 61-120 dk oyun oynayanlar ile 121 dk ve üzerinde oyun oynayanlar arasında anlamlı düzeyde bir farkın olmadığını göstermektedir ($p > 0,05$). Oyun bağımlılığı ölçeğinde günlük olarak 121 dakika ve üzeri dijital oyun oynayan bireylerin oyun bağımlılığı ortalama puanlarının diğer gruplardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 9. Günlük Dijital Oyun Oynamaya Bağlı Olarak Geçen Sürenin Oyun Bağımlılığı ve Akademik Erteleme Ölçeklerine İlişkin One-Way Anova Testi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	N	\bar{X}	Ss	F	p	Tukey			
OBÖ	A: Hiç oynamıyorum	136	1,372	,543	60,801	<,001*	A<B	B<C		
	B: 0-60 dakika	141	1,911	,817						
	C: 61-120 dakika	61	2,393	,957					A<C	B<D
	D: 121 dakika ve üzeri	77	2,839	1,01					A<D	C<D
	Toplam	415	1,977	,964						
AEÖ	A: Hiç oynamıyorum	136	2,520	,655	17,515	<,001*	A<B	B<C		
	B: 0-60 dakika	141	2,620	,648						
	C: 61-120 dakika	61	2,678	,656					A<C	B<D
	D: 121 dakika ve üzeri	77	3,180	,705					A<D	C<D
	Toplam	415	2,700	,700						

Tablo 9'da ergenlerin akademik erteleme davranışı düzeyi günlük dijital oyun oynamaya bağlı olarak geçen süre incelendiğinde, akademik erteleme ölçeğinde istatistiki olarak anlamlı bir ilişki saptanmıştır ($p < 0,05$). Akademik erteleme ölçeğinde ise günlük oyun oynama süresi 121 dakika ve üzerinde olan bireylerin ortalama puanlarının diğer gruplardan daha fazla olduğu saptanmıştır.

Tablo 10. Anne Eğitim Seviyesi Değişkeninin Oyun Bağımlılığı ve Akademik Erteleme Ölçeklerine İlişkin Varyansların Homojenlik Testi Sonuçları

Ölçekler	Levene İstatistik	df1	df2	p	
OBÖ	Ortalamaya göre	1,455	4	410	,215
	Medyana göre	,807	3	410	,521
	Medyana dayalı ve Düzeltilmiş df ile	,807	3	374,331	,521
AEÖ	Ortalamaya göre	,851	4	410	,494
	Medyana göre	,704	4	410	,589

Medyana dayalı ve Düzeltilmiş df ile ,704 4 401,589 ,589

Tablo 10’da yer alan varyansların homojenliğinin testi için katılımcıların anne eğitim durumlarına göre dijital oyun bağımlılığı ölçeğinde ve akademik erteleme ölçeğinde varyansların homojenlik varsayımını sağladığı tespit edilmiştir ($p>0,05$). Buradaki anlamlılığın kaynağı Anova testi ile saptanmıştır.

Tablo 11. Anne Eğitim Seviyesi Değişkeninin Oyun Bağımlılığı ve Akademik Erteleme Ölçeklerine İlişkin One-Way Anova Testi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	N	\bar{X}	Ss	F	p	Tukey
OBÖ	Okuryazar değil	98	1,912	,895	,569	,685	-
	İlkokul	184	1,941	,931			
	Lise	71	2,070	1,024			
	Ortaokul	51	2,055	1,061			
	Lisans	11	2,200	1,268			
AEÖ	Okuryazar değil	98	2,729	,663	,656	,623	-
	İlkokul	184	2,651	,688			
	Lise	71	2,773	,769			
	Ortaokul	51	2,750	,723			
	Lisans	11	2,546	,697			

Tablo 11’de ergenlerin oyun bağımlılık düzeyleri ve akademik erteleme davranışı düzeyleri anne eğitim durumu değişkenine göre incelendiğinde, oyun bağımlılığı ölçeğinde ve akademik erteleme ölçeğinde anne eğitim seviyesi değişkenine göre anlamlı bir farklılık saptanmamıştır. ($p>0,05$). Yapılan Post-Hoc Tukey analiz sonucunda farkın kaynağı tespit edilememiştir.

Tablo 12. Baba Eğitim Seviyesi Değişkenine Göre Oyun Bağımlılığı ve Akademik Erteleme Ölçeklerine İlişkin Varyansların Homojenlik Testi Sonuçları

Ölçekler	Levene İstatistik	df1	df2	p	
OBÖ	Ortalamaya göre	2,322	5	409	,053
	Medyana göre	,807	5	409	,102
	Medyana dayalı ve Düzeltilmiş df ile	1,848	5	397,906	,521
AEÖ	Ortalamaya göre	1,732	5	409	,126
	Medyana göre	1,569	5	409	,168
	Medyana dayalı ve Düzeltilmiş df ile	1,569	5	378,379	,168

Tablo 12’de yer alan varyansların homojenliğinin testi için katılımcıların baba eğitim durumlarına göre dijital oyun bağımlılığı ölçeğinde ve akademik erteleme ölçeğinde varyansların homojenlik varsayımını sağladığı tespit edilmiştir ($p>0,05$). Buradaki anlamlılığın kaynağı Anova testi ile saptanmıştır.

Tablo 13. Baba Eğitim Seviyesi Değişkenine Göre Oyun Bağımlılığı ve Akademik Erteleme Ölçeklerinin One-Way Anova Testi Sonuçları

Ölçekler	Gruplar	N	\bar{X}	Ss	F	p	Tukey
OBÖ	A: Okuryazar değil	17	1,766	,918	1,945	,086	-
	B: İlkokul	126	1,881	,904			
	C: Lise	134	2,037	1,012			
	D: Ortaokul	116	2,026	,987			
	E: Lisans	16	2,388	,875			
	F: Lisansüstü	6	1,200	,253			
	Toplam	415	1,883	,825			
AEÖ	A: Okuryazar değil	17	2,885	,391	1,056	,384	-
	B: İlkokul	126	2,706	,662			
	C: Lise	134	2,699	,771			
	D: Ortaokul	116	2,699	,680			
	E: Lisans	16	2,686	,684			
	F: isansüstü	6	2,123	,895			
	Toplam	415	2,633	,681			

Tablo 13’de ergenlerin oyun bağımlılık düzeyleri ve akademik erteleme davranışı düzeyleri baba eğitim seviyesine göre incelendiğinde anlamlı olan bir farklılık saptanamamıştır ($p>0,05$). Yapılan Post-Hoc Tukey analiz sonucunda farkın kaynağı tespit edilememiştir.

Tablo 14. Evde Sabit İnternet Olma Durumu Değişkenine Göre Oyun Bağımlılığı ve Akademik Erteleme Ölçeklerine İlişkin T-testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Evde Sabit İnternet Olma Durumu	N	\bar{X}	Ss	t	p
OBÖ	Evet	252	2,182	,999	5,563	,001*
	Hayır	163	1,661	,812		
AEÖ	Evet	252	2,798	,727	3,606	,170
	Hayır	163	2,548	,630		

* $p<0,05$

Tablo 14’te ergenlerin evde sabit internete sahip olma durumu değişkenine göre oyun bağımlılığı düzeylerinin ve akademik erteleme davranışı düzeylerinin ortalama puanına ilişkin T-Testi sonuçları görülmektedir. Evde sabit internete sahip olma değişkenine göre ergenlerin dijital oyun bağımlılığı ortalama puanı $\bar{X}=2,182$ olarak, akademik erteleme davranışı ortalama puanı ise $\bar{X}=1,661$ tespit edilmiştir. Evde sabit internete sahip olma değişkenine göre ergenlerin dijital oyun bağımlılığı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Evinde sabit interneti olan ergenlerin oyun bağımlılığı ortalama puanları evinde sabit interneti olmayan ergenlere göre daha yüksek düzeyde

olduğu görülmüştür. Evde sabit internete sahip olma değişkenine göre ergenlerin akademik erteleme davranış düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir. ($p>0,05$).

Tablo 15. Yaş Değişkenine Göre Oyun Bağımlılığı Ölçeği ve Akademik Erteleme Ölçeğine İlişkin Korelasyon Analizi

		OBÖ	AEÖ
	<i>rho</i>	-,032	,201*
Yaş	<i>p</i>	,512	<,001
	<i>n</i>	415	415

* $p<0,05$

Tablo 15'te ergenlerin oyun bağımlılığı ve akademik erteleme davranışları yaş değişkenine göre incelendiğinde, yaş ile akademik erteleme ölçeğiyle olumlu yönde düşük seviyede anlamlı bir uyum saptanmıştır ($p<0,05$). Yaş ve oyun bağımlılığı ölçeği arasında ise düşük seviyede olumsuz yönde ve anlamlı olmayan bir uyum saptanamamıştır ($p>0,05$).

Tablo 16. Akademik Erteleme Davranışının Dijital Oyun Bağımlılığı Tarafından Etkilenmesine İlişkin Doğrusal Regresyon Analiz Sonuçları

Değişkenler	B	Sh	Beta	t	p	F	R ²
(Sabit)	2,082	,071	-	29,317	<,001	93,498	,19
OBÖ	,312	,032	,430	9,669	<,001		

R= ,430; Durbin Watson=1,77; $p<0,05$

Tablo 16 incelendiğinde ergenlerde oyun bağımlılığı düzeyinin akademik erteleme davranışını ne derece etkilediğini incelemek üzere doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi sonucunun istatistiki olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Analiz sonucu elde edilen R2 değeri 0.19'dur. Bu değer, determinasyon katsayısı yani açıklanan varyans demektir, bunun anlamı akademik ertelemedeki %19'luk varyansın dijital oyun bağımlılığına bağlı olduğu görülmektedir. Pearson korelasyon değeri ise 0,430 olarak tespit edilmiştir. Bunun sonucunda oyun bağımlılığı ile akademik erteleme davranışları arasındaki korelasyonun orta düzeyde olduğu görülmüştür.

4. Sonuç ve Tartışma

-Bu araştırma kapsamında katılımcıların 170'i (% 41) erkek ve 245'i (% 59) kızdır. Erkeklerin ve kızların Oyun Bağımlılığı Ölçeğindeki sorulara verdikleri yanıtlar, IBM SPSS Statistic 27 programında yapılan analiz sonucunda oyun bağımlılığının erkeklerdeki ortalama puanı kızlara göre yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna göre erkeklerin oyun bağımlılığının kadınlardan yüksek olduğu söylenebilir. Cinsiyet faktörü ile oyun bağımlılığı arasında anlamlı bir farklılık gözlemlenmiştir. Hipotez 1: Cinsiyet değişkenine göre ergenlerin dijital oyun bağımlılığı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık vardır (Hipotez 1 desteklenmiştir).

Bu çalışma ile benzer bulguları Horzum ve Ayas (2014) tarafından yapılan araştırmalarda cinsiyete bakıldığında erkeklerin kadınlara göre daha fazla ve istikrarlı olarak oyun oynadıkları ve bağımlılığa daha meyilli oldukları kanısına varılmıştır. Kızlarla erkekler arasındaki bu farklılığın neden kaynaklandığıyla ilgili literatürlere bakıldığında; erkek ergenlerin kız ergenlere göre dijital oyun araçlarını bulabilmelerinin daha basit olduğu, dijital oyunların içeriklerinin ve seçeneklerin erkek öğrencilere daha çok hitap ettiği, dijital oyun sembollerinin daha çok erkeklere uygun olduğu, dijital

oyunlardaki çekişme ve kazanma hırsının erkek ergenler tarafından daha ilgi gördüğü ve erkeklerin teknolojik araçlara kızlara nazaran daha erken tanıştıkları belirtilmiştir (Lucas ve Sherry, 2004).

Yapılan bir çalışmaya göre kız ve erkek çocukların “Ergenler İçin Oyun Bağımlılığı Ölçeğinden” aldıkları puanlar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını araştırmak için yapılmış olan Mann Whitney U testi sonucuna göre cinsiyet faktörü ile oyun bağımlılığı arasında anlamlı bir fark olmadığı tespit edilmiştir (Tuncay, K. Bozdoğan ve Bozdoğan, 2023). Diğer bir araştırmaya bakıldığında Leand ve Fisher (2006) cinsiyet faktörü ile oyun bağımlılığı arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığını tespit etmiştir. Horzum ve Ayas, (2014) bunun nedeni olarak kadın ve erkeklerin dijital araçlara erişim rahatlığının her iki cinsiyet içinde aynı olduğunu yorumlamıştır.

-Akademik erteleme durumunun cinsiyetle olan ilişkisinde anlamlı düzeyde ve pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur. Hipotez 2: Cinsiyet değişkenine göre ergenlerin akademik erteleme davranış düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur (Hipotez 2 desteklenmemiştir).

Alanyazın araştırıldığında akademik erteleme durumunun cinsiyetle olan ilişkisine bakıldığında farklı sonuçlar ortaya çıkardığı görülmüştür. Araştırmaların bir kısmı akademik erteleme davranışının kadın erkek değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık bulunmadığını ifade ederken (Akinsolla, A. Tella ve Tella, 2007; Effert ve Ferrari, 1989; Haycock, McCarthy ve Skay, 1998) ortaya koymaktadır. Başka bir araştırmada ise, erkek öğrencilerin kız öğrencilerden daha fazla akademik erteleme davranışı olduğunu desteklemektedir (Balkıs ve Duru, 2009; Çakıcı, 2003; Kandemir, 2010; Zakeri, , Esfahani ve Razmjoe, 2013).

Cinsiyete göre akademik erteleme ile yapılan diğer bir araştırmada, Çakıcı (2003) lise çağında yer alan erkeklerin akademik erteleme ve genel erteleme davranışının kız öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur.

-Ergenlerin gelir durumu ile oyun bağımlılığı arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde bir ilişki gözlenmiştir. Fakat gelir durumuyla akademik erteleme arasında anlamlı düzeyde bir ilişki bulunamamıştır. Hipotez 3: Gelir düzeyi değişkenine göre ergenlerin dijital oyun bağımlılığı düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir farklılık vardır. Hipotez 4: Gelir düzeyi değişkenine göre ergenlerin akademik erteleme davranış düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir farklılık vardır (Hipotez 3 desteklenmiştir, Hipotez 4 desteklenmemiştir).

Aynı değişkenlerle ilgili başka bir araştırmada; Tukey testi sonucuna göre ergenlerin dijital oyun bağımlılığının ailelerinin gelir düzeyine göre anlamlı farklılık olmadığı belirlenmiştir (Semerci ve Balcı, 2020). Bu konu ile ilgili araştırma yapılan bir başka çalışmada da ekonomik gelir düzeyinin dijital oyun bağımlılığı üzerinde önemli bir faktör olmadığını saptamıştır (Altınok, 2021). Keser ve Esgi (2012) bu çalışmalardan farklı olarak aynı değişkenlerle bunun tam tersi olduğu belirtmişlerdir. Genel anlamda bağımlılığı oluşturan risk faktörlerine baktığımızda araştırmacılar; sosyo-ekonomik durumu iyi olan ergenlerin, kötü olan ergenlere göre daha çok bağımlılık davranışları sergilediklerini vurgulamaktadırlar (Günüç ve Kayri, 2016).

-Anne ve baba eğitim durumları ile oyun bağımlılığı ve akademik erteleme arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Yapılan Post-Hoc Tukey analiz sonucunda farkın kaynağı tespit edilememiştir. Hipotez 5: Anne eğitim düzeyi değişkenine göre ergenlerin dijital oyun bağımlılığı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Hipotez 6: Anne eğitim düzeyi değişkenine göre ergenlerin akademik erteleme davranış düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir farklılık vardır. Hipotez 7: Baba eğitim düzeyi değişkenine göre ergenlerin dijital oyun bağımlılığı düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Hipotez 8: Baba eğitim düzeyi değişkenine göre ergenlerin akademik erteleme davranış düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir farklılık vardır (Hipotez 5 ve 7 desteklenmiştir, Hipotez 6 ve 8 desteklenmemiştir).

Ebeveynlerin eğitim durumu yüksek olan ergenlerin dijital oyun bağımlılık düzeylerinin, ebeveyn eğitim seviyesi düşük olan ergenlere göre daha bağımlı olduğu kanısına varılmıştır. Bunu gelir seviyesi durumuyla kıyaslırsak eğitim seviyesi arttıkça gelir de artar (Tansel ve Bircan-Bodur, 2012).

-Yapılan analiz sonucunda günlük olarak 121 dakika ve üzeri dijital oyun oynayan bireylerin oyun bağımlılığı ortalama puanlarının diğer gruplardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Dijital oyun oynama süresi arttığında oyun bağımlılığının da arttığı görülmüştür. Hipotez 9: Günlük dijital oyun oynama süresi değişkenine göre ergenlerin dijital oyun bağımlılığı düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir farklılık vardır (Hipotez 9 desteklenmiştir).

Oyun oynama süresinin oyun bağımlılığına olan etkisinin incelendiği çalışmalara bakıldığında; dijital oyun oynamaya ayrılan vakit arttıkça, dijital oyun bağımlılığı gelişimi de artmaktadır (Demir ve Cicioğlu, 2019). Buna paralel Güvendi, Demir ve Keskin (2019) yaptıkları araştırmalarında dijital oyun oynamak için ayrılan vakit arttıkça, oyunun çekiciliğinin artması bununla beraber bağımlılık duygusuna yol açabileceğini saptamıştır.

-Ergenlerin akademik erteleme davranış düzeyi günlük dijital oyun oynamaya bağlı olarak geçen süreye bakıldığında, akademik erteleme ölçeğinde istatistiki verilerde anlamlı düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir ($p<0,05$). Günlük olarak 121 dakika ve üzeri dijital oyun oynayan bireylerin akademik erteleme ortalama puanlarının diğer gruplardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Dijital oyun oynama süresi arttığında akademik erteleme davranışının da arttığı görülmüştür. Hipotez 10: Günlük dijital oyun oynama süresi değişkenine göre ergenlerin akademik erteleme davranış düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir farklılık vardır (Hipotez 10 desteklenmiştir).

Oyun oynama süresinin oyun bağımlılığına olan etkisinin incelendiği çalışmalara bakıldığında: Zamkı (2022) yaptığı çalışmada erteleme davranışı ile online oyun bağımlılığı arasında negatif yönde az miktar bir ilişki saptamıştır. Literatür araştırmasıyla online oyun bağımlılığı ile ilgili çok önemli ölçüde araştırmalara rastlanmamıştır fakat Akdemir (2013) yılında yaptığı öğrencilerin dijital araç kullanımı ve akademik erteleme ile olan ilişkisine ilişkin çalışmada %50.1 değerinde bir ilişki saptanmıştır.

-Evde sabit internete sahip olma durumu ile oyun bağımlılığı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Evinde sabit interneti olan ergenlerin oyun bağımlılık ortalama puanları, evinde sabit interneti olmayan ergenlere göre daha yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Fakat akademik erteleme ile evde sabit internet olma durumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Hipotez 11: Evde sabit internete sahip olma değişkenine göre ergenlerin dijital oyun bağımlılığı düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir farklılık vardır. Hipotez 12: Evde sabit internete sahip olma değişkenine göre ergenlerin akademik erteleme davranış düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur (Hipotez 11 ve Hipotez 12 desteklenmiştir).

-Ergenlerin yaş ile oyun bağımlılığı arasında olumsuz yönde düşük seviyede anlamlı olmayan bir uyum, yaş ve akademik erteleme arasında ise olumlu yönde düşük seviyede anlamlı bir uyum saptanmıştır. Hipotez 13: Yaş değişkenine göre ergenlerin dijital oyun bağımlılığı düzeyleri arasında negatif yönde anlamlı bir farklılık vardır. Hipotez 14: Yaş değişkenine göre ergenlerin akademik erteleme davranış düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir farklılık vardır (Hipotez 13 desteklenmemiştir, Hipotez 14 desteklenmiştir).

Ergenlerde dijital oyun bağımlılığı yaş faktörüyle ilişkisine bakılacak olunursa, yaş aldıkça oyun için ayırdığı sürenin de arttığı ve bu anlamda bağımlılık davranışının çoğaldığı saptanmıştır (Aslan, Başçılar ve Karataş, 2022).

Literatür incelendiğinde dijital oyun bağımlılığı ile ergenlerin yaşı arasındaki etkileşime bakıldığında değişik sonuçlar tespit edilmiştir. Bu çalışmalarda ergenlerin yaşının dijital oyun bağımlılığı

üzerindeki etkisine bakıldığında anlamlı bir etki yaratmadığı bilgisi tespit edilmiştir (Hazar ve Hazar, 2018).

-Ergenlerde oyun bağımlılığı düzeyinin akademik erteleme davranışını ne derece etkilediğini incelemek üzere doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi sonucunun istatistikî verilerde anlamlı olduğu saptanmıştır ($p < 0,05$). Analiz sonucu bulunan R^2 değeri 0.19'du; bunun anlamı akademik ertelemadaki %19'luk varyansın dijital oyun bağımlılığına bağlı olduğu görülmektedir. Pearson korelasyon değeri ise 0,430 olarak tespit edilmiş olup araştırmanın konusu olan ergenlerde dijital oyun bağımlılığı arttığında akademik erteleme davranışı da artmaktadır, bu ikisi arasındaki korelasyon orta düzeydedir. Regresyon katsayısı pozitif olduğu için değişkenler arasındaki regresyonun yönü pozitifdir, yani oyun bağımlılığı arttıkça akademik erteleme davranışı da artar. Hipotez 15: Ergenlerin dijital oyun bağımlılığı ile akademik erteleme davranışları arasında pozitif yönde anlamlı bir farklılık vardır (Hipotez 15 desteklenmiştir).

Dijital oyun bağımlılığı sonuç olarak akademik ertelemeyi pozitif yönde etkilemektedir. Nitekim çalışmacılar çok fazla dijital alet kullanımının akademik görevler üzerinde etkisi olduğunu tespit etmişlerdir (Chen ve Peng, 2008.; Hardie ve Tee, 2007).

Yapılan bu çalışma değerlendirildiğinde öneriler için aşağıdakiler söylenebilir.

- Dijital ürünlerin, bağımlılık yaratmaması veya akademik anlamda onları yıpratmaması adına bu ürünlerin doğru ve verim alabilecekleri şekliyle kullanımına yönelik ortaokullara ders konulabilir. Hatta bu derslere geleneksel oyunların tanıtımı, dijital oyunların uyarlanıp sınıf ortamında oynatılması, kendi oyunlarını tasarlamaları gibi içerikler hazırlanabilir. Akademik başarı ve oyun oynama arasındaki negatif yöndeki ilişki bu sayede düzeltilebilir.
- Değişen hayat şartları dolayısıyla teknoloji insan yaşamının tümüne konumlanmıştır. Bu teknoloji sayesinde yaşamın bir parçası olan dijital ürünler de yaşamı farklılaştırmıştır. Bu farklılaşmayla beraber standart eski tip oyunların yerini zamanla dijital oyunlar almıştır. Farklılaşma ile gelen bu değişime dijital oyunların çocukları fark etmeden ele alması konusunda farkındalık seminerleri verilmelidir.
- Bu konu hakkındaki diğer çalışmalara bakıldığında değişkenler arasında farklılık olup olmadığı eğer bir farklılık varsa bunun hangi sebepten kaynaklandığıyla ilgili yeterli araştırma olmadığı fark edilmiştir. Bu alanda araştırmaların tekrarlanması, yöntemi farklı örneklem gruplarına uygulayıp hatta yöntem değiştirilip çeşitlendirilmesi uygun olabilir.
- Araştırmada açıklandığı gibi ailelerin bilinçsiz davranması, yeterli oyun alanının sağlanmaması, çocukların yalnız ve iletişimsiz kalmaları onları bağımlılığa iten faktörlerden olabilir. Bu bağımlılığı azaltmak için ebeveynler; çocuklarına dijital ürün kullanımında sınırlamalar getirmeli, çocuklarıyla kaliteli zaman geçirmeli, çocuklarıyla hareket içeren oyunlar oynamalı ve çocuklarını oyun alanlarında zaman geçirmesine izin vermelidirler. Bununla ilgili de ailelere seminerler düzenlenebilir ve iş birliği yapılabilir.
- Bu araştırmadaki sınırlılık, Diyarbakır ilindeki öğrencileri kapsamasıdır. Farklı iller veya farklı yaş grupları da dahil edilip aynı zamanda kız ve erkek sayıları eşitlenip çalışmaların kapsamı genişletilip çeşitlendirilebilir.

5. Kaynakça

- Akdemir, N. T. (2013). İlköğretim öğrencilerinin facebook tutumları ile akademik erteleme davranışları ve akademik başarıları arasındaki ilişkilerin incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Akın, A., Usta, F., Başa, E., & Özçelik, B. (2016). Oyun bağımlılığı ölçeğinin Türkçeye uyarlanması, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(1), 223-232. <https://doi.org/10.20296/tsad.35651>
- Akinsola, M. K., Tella, A., & Tella, A. (2007). Correlates of academic procrastination and mathematics achievement of university undergraduate students. *Eurasia Journal of Mathematics, Science & Technology Education*, 3(4), 363-370.
- Ali, A., Horo, A., Swain, M. R., Gujar, N. M., & Deuri, S. P. (2019). The prevalence of internet addiction and its relationship with depression, anxiety and stress among higher secondary school students: North-East perspective. *Journal of Indian Association for Child and Adolescent Mental Health*, 15(1), 13-26.
- Altınok, M. (2021). Lise öğrencilerinin dijital bağımlılık ve yaşam doyumunun incelenmesi. *TEBD*, 19(1), 262-291.
- Aslan, H., Başçılar, M., & Karataş, K. (2022). Ergenlerde dijital oyun bağımlılığı ile sosyal beceriler arasındaki ilişki. *Bağımlılık Dergisi*, 23(3), 266-274.
- Balkis, M., & Duru, E. (2007). The evaluation of the major characteristics and aspects of procrastination in the framework of psychological counseling and guidance. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 7(1).
- Balkis, M., & Duru, E. (2009). Prevalence of academic procrastination behavior among preservice teachers, and its relationship with demographic and individual preferences. *Journal of Theory and Practice in Education*, 5(1), 18-32.
- Barkoviak, M. (2012). China makes Internet addiction an official disorder. *Daily Tech*. Retrieved from <http://www.dailytech.com/China+Makes+Internet+Addiction+an+Official+Disorder/article13403.htm>
- Block, J. J. (2008). Issues for DSM-V: Internet addiction. *American Journal of Psychiatry*, 165(3), 306-307.
- Chen, C., & Leung, L. (2016). Are you addicted to candy crush saga? An exploratory study linking psychological factors to mobile social game addiction. *Telematics and Informatics*, 33(4), 1155-1166.
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the interval structure of tests. *Psychometrika*, 16, 297-334.
- Çakıcı, D. Ç. (2003). Lise ve üniversite öğrencilerinde genel ve akademik erteleme davranışının incelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Demir, G. T., & Cicioğlu, H. İ. (2019). Fiziksel aktiviteye katılım motivasyonu ile dijital oyun oynama motivasyonu arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Spor metre Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(3), 23-34.
- Effert, B. R., & Ferrari, J. R. (1989). Decisional procrastination: Examining personality correlates. *Journal of Social Behavior & Personality*, 4, 151-156.

- Faiola, A. (2006, March 20). When escape seems just a mouse-click away. The Washington Post. Retrieved from <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/03/19/AR2006031901337.html>
- Günüç, S., & Kayri, M. (2016). Comparing internet addiction in students with high and low socioeconomic status levels. *The Turkish Journal on Addictions*, 3(2), 177-183.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (5. Baskı). Ankara: Seçkin.
- Güvendi, B., Demir, G. T., & Keskin, B. (2019). Ortaokul öğrencilerinde dijital oyun bağımlılığı ve saldırganlık. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 1196-1217.
- Haycock, L. A., McCarthy, P., & Skay, C. L. (1998). Procrastination in college students: The role of self-efficacy and anxiety. *Journal of Counseling and Development*, 76(3), 317-324. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.1998.tb02752.x>
- Hazar, Z., & Hazar, M. (2018). Effect of games including physical activity on digital game addiction of 11-14 age group middle-school students. *Journal of Education and Training Studies*, 6(11), 243-253.
- Horzum, M. B., & Ayas, T. (2014). Orta öğretim öğrencilerin psikolojik belirtilere göre sanal zorba ve sanal mağdur düzeylerinin yordanması. *Online J Technol Addict Cyberbullying*, 1(2), 21-36.
- Kandemir, M. (2010). *Akademik ertelemeyi açıklayıcı bir model (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Karakoç, S. (2021). *Oyun Terapisi, klinik psikolojide kullanılan psikoterapi yöntemleri içinde* (Ed. F. Bal), (2. Baskı). İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Karasar, N. (2010). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (21. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Keser, H., & Esgi, N. (2012). An analysis of self-perceptions of elementary school students in terms of computer game addiction. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 46, 247-251.
- King, D. L., & Delfabbro, P. H. (2014). Internet gaming disorder treatment: A review of definitions of diagnosis and treatment outcome. *Journal of Clinical Psychology*, 70(10), 942-955. <https://doi.org/10.1002/jclp.22097>
- Kurt Genç, A., & Avcı, E. (2020). Binominal (oran) verilerin meta-analizi: Türkiye'deki internet bağımlılık oranının belirlenmesi. *Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 12(3), 1050-1068.
- Leand, B. A., & Fisher, S. C. (2006). Play therapy: Integrating clinical and developmental perspectives. In J. L. Luby (Ed.), *Handbook of preschool mental health: Development, disorders, and treatment* (pp. 112-127). New York: The Guilford Press.
- Lemmens, J. S., Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2009). Development and validation of a game addiction scale for adolescents. *Media Psychology*, 12, 77-95. <https://doi.org/10.1080/15213260802669458>
- Lucas, K., & Sherry, J. L. (2004). Sex differences in video game play: A communication-based explanation. *Communication Research*, 31(5), 499-523. <https://doi.org/10.1177/0093650204267930>
- Milgram, N., Marshevsky, S., & Sadeh, C. (1995). Correlates of academic procrastination: Discomfort, task aversiveness, and task capability. *The Journal of Psychology*, 129(2), 145-155.
- Milgram, N., & Tenne, R. (2000). Personality correlates of decisional and task avoidant procrastination. *European Journal of Personality*, 14(2), 141-156.
- Özdoğan, B. (2000). *Çocuk ve oyun* (3. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

- Pickard, H., & Pearce, S. (2017). Addiction in context: Philosophical lessons from a personality disorder clinic. In N. Levy (Ed.), *Addiction and Self-Control* (pp. 123-140). New York, NY: Oxford University Press.
- Poli, R., & Agrimi, E. (2012). Internet addiction disorder: Prevalence in an Italian student population. *Nordic Journal of Psychiatry*, 66(1), 55-59. <https://doi.org/10.3109/08039488.2011.641879>
- Sağiroğlu, Ş., Bülbül, H. İ., Kılıç, A., & Küçükali, M. (2020). Dijital okuryazarlık: Araçlar, metodolojiler, uygulamalar ve öneriler. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Semerci, Ö., & Balcı, E. V. (2020). Lise öğrencilerinde dijital oyun bağımlılığı üzerine bir alan araştırması: Uşak örneği. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 10(3), 538-567.
- Sencer, M., & Irmak, Y. (1984). *Toplum Bilimlerinde Yöntem*. İstanbul: Say Yayınları.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using Multivariate Statistics* (6th ed.). Boston: Pearson.
- Tansel, A., & Bircan-Bodur, F. (2012). Wage inequality and returns to education in Turkey: A quantile regression analysis. *Review of Development Economics*, 16(1), 107-121. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9361.2011.00640.x>
- Tuncay, P. Y., Bozdoğan, K. E., & Bozdoğan, E. (2023). Ergenlerde dijital oyun bağımlılığı ve aile içi iletişim arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim Ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 1-19.
- Weinstein, A., & Lejoyeux, M. (2010). Internet addiction or excessive internet use. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 36(5), 277-283. <https://doi.org/10.3109/00952990.2010.491880>
- Xu, J., Shen, L. X., Yan, C. H., Hu, H., Yang, F., Wang, L., & Shen, X. M. (2012). Personal characteristics related to the risk of adolescent internet addiction: A survey in Shanghai, China. *BMC Public Health*, 12(1), Article 1. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-12-1106>
- Yüksel, H. (2012). Geçmişten günümüze çalışma hayatı. *HAK-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1(1), 34-59.
- Zakeri, H., Esfahani, B. N., & Razmjoe, M. (2013). Parenting styles and academic procrastination. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 84, 57-60. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.06.543>
- Zamkı, M. N. (2022). Üniversite öğrencilerinde çevrimiçi oyun bağımlılığı ve akademik erteleme davranışı arasındaki ilişki (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Şanlıurfa Kısaslı Ozan Mehmet Acet'in (Âşık Sefâî) Şiirlerinde Halk Bilim Unsurları

Folk Science Elements In Mehmet Acet's Poems (Âşık Sefâî), The Poet From Sanliurfa Kisas

<https://doi.org/10.62356/cihansumul.1475806>

Mehmet CİHANGİR

Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Diyarbakır, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Dicle University, Faculty of Literature

Department of Turkish Language and Literature

Diyarbakır, Türkiye

mehmet-cihangir@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-3894-191X>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü | Article Type

Araştırma Makalesi | Original Article

Received / Alınma: 30.04.2024 **Accepted / Kabul:** 25.06.2024 **Yayın / Published:** 30.06.2024

Atıf | Cite As

Cihangir, M. (2024). Şanlıurfa Kısaslı Ozan Mehmet Acet'in (Âşık Sefâî) şiirlerinde halk bilim unsurları. *Cihanşümül Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(8), 50-67.

Yazar Katkıları: Makale tek yazarlıdır.

Author Contributions: The article has a single author.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Şanlıurfa Kısaslı Ozan Mehmet Acet'in (Âşık Sefâî) Şiirlerinde Halk Bilim Unsurları

Öz

Halkbiliminin; sosyal, kültürel, ekonomik, coğrafi ve bunlar gibi daha pek çok faktörle etkileşimi vardır. Söz konusu etmenlerin zaman içerisinde oluşturduğu birikim disiplinin önemli oranda zenginleşmesine imkân sunar. Nitekim toplumsal kodların okunması ve anlaşılması çerçevesinde bu bilim dalı önemli bir disiplin olarak açıklanabilir. Bu bağlamda halkbiliminin disiplinlerarası bir özellik taşıdığı ve sosyal bilimler alanında işlevsel bir fonksiyon icra ettiği söylenebilir. Böylelikle halkla ilişkisi bulunan, doğrudan ya da dolaylı olarak halka teması olan her türlü başlık, halkbiliminin değerlendirme sahası içerisinde ele alınabilir. Bazen bu başlık ekonomik olgular çerçevesinde ortaya çıkmışken, kimi zaman ise sosyal ve kültürel herhangi bir faaliyet bu kapsamda değerlendirilebilir. Halk ozanları da halkın içinde yetişmiş kimseler olarak, şiirlerinde halkbilim unsurlarına yer vermek suretiyle halkın duygu ve düşüncelerine tercümanlık etmiş olurlar. Böylece halkın sosyal, kültürel vb. değerlerinin daha çok tanınmasına ve anlaşılmasına katkı sağlamış bulunurlar. Nitekim Şanlıurfa Kısaslı halk ozanı Mehmet Acet'in de deyişlerinde halkbilim unsurlarına yer verdiği ve böylelikle halkının değerlerine kazanım sunduğu söylenebilir. Bu çalışmada Mehmet Acet'in şiirlerinde yer alan halk bilim unsurları tespit ve tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Halk Bilim, Ozan ve Ozanlık, Mehmet Acet, Şanlıurfa Kısas.

Folk Science Elements In Mehmet Acet's Poems (Âşık Sefâî), The Poet From Sanliurfa Kisas

Abstract

Folklore; It interacts with social, cultural, economic, geographical and many other factors. The accumulation of these factors over time provides the opportunity for the discipline to be significantly enriched. As a matter of fact, this branch of science can be explained as an important discipline within context of understanding and reading social codes. In this context, it can be said that folklore has an interdisciplinary feature and performs a functional function in the field of social sciences. Thus, any heading that has a direct or indirect contact with the public can be handled within the evaluation area of folklore. While sometimes this topic emerged within the framework of economic facts, sometimes any social and cultural activity can be evaluated within this scope. Folk poets as people who grew up among the people translate the feelings and thoughts of the people by including folklore elements in their poems. Thus, they have contributed to better recognition and understanding of their values the people's social, cultural etc. thusly, it can be said that folk poet Mehmet Acet from Sanliurfa Kisas included folklore elements in his sayings and thus contributed to the values of his people. In this study, folklore elements in Mehmet Acet's poems will be identified and analyzed.

Keywords: Folk Science, Poet and Poetship, Mehmet Acet, Sanliurfa Kisas.

1. Giriş

Halkla ilgili her konu halkbilimi kapsamında değerlendirilebilir. Bir diğer ifadeyle halka temas eden her detay halk bilimi sahasında yansıma bulur ve bulmaktadır. Örnek olarak çeşitli ritüeller verilebilir. Söz gelimi evlilik sürecinde icra edilen kız isteme, söz, nişan, kına gecesi gibi her türlü etkinlik bu kapsamda değerlendirilebilir. Bu bağlamda bir diğer örnek taziyelerde icra edilen usuller üzerinden verilebilir. Mesela taziyelerde mevlit okutulması, gelen misafirlere ikramlarda bulunulması, taziyeeye ayrılan yer ve zamanın bulunulan coğrafyaya göre değişiklik göstermesi, taziyeeye gelen kimselerin dikkat etmesi gereken hususlar, taziye sahiplerinin taziye ziyaretinde bulunanlarla münasebet biçimleri gibi birçok konu, toplumsal normlardan, bir başka ifadeyle içinde bulunulan halkın gelenek ve göreneklerinden bağımsız düşünülemez. Bahsi geçen hususlarla ilgili örnekler dinî ve millî bayramlarda icra edilen etkinliklerle; dernek, lokal gibi kurum ve kuruluşlar tarafından organize edilen faaliyetlerle de devam ettirilebilir.

Yukarıda dile getirilen bu tür etkinliklerin kendi içerisinde oluşmuş ya da oluşturulmuş usulleri vardır ve bu usuller ortaya çıktığı halkın kendi öz dinamiklerinden bağımsız değildir. Ayrıca bahsi geçen faaliyetler, birer ritüel olmalarının yanında halkın biraraya gelmesini, kaynaşmasını, sosyal ve kültürel açıdan zenginleşmesini sağlayan eylemler olarak da açıklanabilir. Bu çerçevede toplumsal normları, gelenek ve göreneklerle ilişkili her türlü olguyu halk bilimi kapsamında değerlendirmek mümkündür. Dolayısıyla halkbilimi; halkı her yönüyle tanımak, anlamak ve anlamlandırmaktır. Özkul Çobanoğlu halk bilimini şu satırlarla açıklar:

“Halkbilimi, geleneksel insan davranışlarını ve geleneklerini çalışarak, araştırma nesnesi (objesi) olan sosyal ve kültürel insanı daha iyi anlamak ve onun hakkında daha derin bir bilgiye sahip olmak amacıyla on dokuzuncu yüzyılın başlarında ortaya çıkan bağımsız bilimsel bir disiplinin adıdır. Daha geniş bir tanımlamayla, halkbilimi, bir ülkede yaşayan halkın kültür ürünlerini, geleneklerini, törelerini, halk inançlarını, halk müziğini, halk oyunlarını, halk edebiyatını, halk mimarlığını, halk hekimliğini ve benzerlerini inceleyerek, bunların birbirleriyle ilişkilerini ortaya koyan; kaynak, gelişim, etkileşim gibi sorunlarını kendine özgü yöntemlerle çözmeye; sonuç, kural, kuram (nazariye) ve yasaları bulmaya çalışan bir bilim dalıdır” (Çobanoğlu, 2009, s. 19).

Verilen alıntıda halkbilimi; bir ülkedeki halka ait her türlü değerın anlaşılmasına katkı sağlayan bir kavram olarak açıklanmaktadır. Dolayısıyla adı geçen disiplin; halka temas eden her çeşit kültürel öğelerin, gelenek ve göreneği yansıtan olguların, din ve inançla ilgili konuların yanı sıra halk oyunları, halk edebiyatı, halk mimarlığı, halk hekimliği gibi alanlarla ilgili de çok önemli detayları içinde barındırmaktadır. Nitekim Eflâton Cem Güney de “folklor; halk bilimi Halka ait her şeyi içine alır. Giyim, kuşamdan tutun da halk oyunlarına kadar...” (Güney, 1971, s. V) sözleriyle disiplinin işlevselliğine dikkat çeker. Söz konusu aktiviteler, halkı etkilediği gibi halktan da tesir alabilmektedir. Bir başka ifadeyle karşılıklı oluşan ve gelişen bir etki durumu söz konusudur.

Halkbilimi aynı zamanda bahsi geçen başlıkların araştırılmasına, derlenmesine, tespit ve tahlil edilmesine de çok önemli katkılar sağlayan bir bilim dalıdır. Böylelikle, disiplin kapsamında çalışmalar yapan kişi ve kişiler, çeşitli yöntemler uygulamak suretiyle yukarıda adı geçen olguları araştırarak, derleyerek, tespit ve tahlil ederek sosyal, kültürel ve daha birçok açıdan kazanımlara kapı açarlar. Bu bağlamda halk bilimsel çabalar sosyal, kültürel ürünlerin kaybolmaktan kurtarılarak gün yüzüne çıkmasına, anlamsal boyut almasına kaynaklık eden bir özelliğe sahiptir. Halkbilimini, halkla ilişkili maddi ve manevi alandaki kültürel ürünlerin çeşitli yöntemler uygulamak suretiyle derlenmesini, sınıflandırılmasını, çözümlenip, yorumlanıp ve bütün bu süreçlerden sonra birleşime varılmasını amaçlayan bir bilim dalı olarak ifade eden Sedat Veyis Örnek, açıklamasını şöyle sürdürür:

“Bir ülkenin, bir yöre halkının, bir etnik grubun yaşamının bütününe kapsayan ve temelinde o halkı oluşturan insanların ortak ve yaygın davranış kalıplarını, yaşama biçimini, belirli olaylar ve durumlar karşısındaki tavrını, çevresini ve dünyayı algılayışını açıklamada; geleneksel ve törensel yaşamı düzenleyen, zenginleştiren, renklendiren bir dizi beceriyi, beğeniyi, yaratıyı, töreyi, kurumu, kurumlaşmayı göz önüne sermede; bir ucuyla geçmişe, bir ucuyla zamanımıza uzanan gelenekler, görenekler, adetler zincirini saptamada; bu zincirin köstekleyici ya da destekleyici halkalarını tek tek belirlemede; halk kültürünün atar damarlarını yakalayarak bunların özgün ve çağdaş yaratmalar çıkarmada halkbilimin rolü ve önemi birinci derecedir” (Örnek, 2000, s. 15-16).

Görüldüğü gibi Örnek, halkbiliminin toplumsal ve kültürel vb. anlamda icra ettiği önemli role vurgu yapmaktadır. Halkbiliminin bu denli işlevselliğinin olması, alan üzerine emek sarfeden uzman ya da uzmanların, çalışmalarını yaparken tek bir disipline bağlı kalmak yerine, birden fazla disiplinden yararlanmalarını gerekli kılmaktadır. Bir başka deyişle halk bilimi uzmanlarının araştırma, derleme, tespit ve tahlillerini disiplinlerarası bağlamda icra etmeleri, çalışmalarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu yüzden konuyla ilişkili olarak farklı disiplinlerle bağ kurulması ve birden fazla disiplinden yararlanılması halk bilimsel çalışmalar açısından önemli bir zorunluluktur. Bu bağlamda, edebiyat, tarih, coğrafya, sosyoloji, psikoloji ve daha birçok bilim dalından faydalanılması, yapılan incelemenin daha kapsamlı ve zengin içeriğe sahip olmasına olanak verir. Mehmet Alptekin ve Dilek Alptekin de halkbiliminin fonksiyonelliğinin yanı sıra etkileşim içerisinde olduğu tür çeşitliliğine şu satırlarla dikkat çeker:

“Tarihsel süreç içerisinde gelenekten beslenen halk bilimi, asırlar boyunca sözlü gelenekteki unsurları bünyesinde toplamıştır. Sonsuz bir hazine olan halk kültürü, her dönemde birçok araştırmacı ve yazarın dikkatini çekmiştir. Bu halk kültürü unsurları sadece bir türle var olmamış hayatın bütün safhasında beşikten mezara kadar zaman içerisinde çeşitlenip farklı türler içerisinde günümüze kadar ulaşmıştır” (Alptekin & Alptekin, 2017, s. 193).

Yukarıdaki ifadelerde yazarlar, halkbilimini sonsuz bir hazine olarak ifade etmektedir. Söz konusu hazine geçmişin birikimini içerisinde taşıdığı gibi, mevcut zamanda da halkla ilişkili unsurları kendi bünyesinde biriktirmeye devam etmektedir. Bu yüzden -yazarların da vurguladıkları gibi- “sonsuz bir hazine” değerinde olan halkbiliminden sadece bu zaman insanı kazanımlar elde etmemekte, aynı zamanda gelecek kuşaklara da sosyal, kültürel ve daha birçok açıdan faydalar sağlamaktadır.

2. Şanlıurfa Kısaslı Ozan Mehmet Acet’in Şiirlerinde Halkbilim Unsurları

Halkbiliminin tanımı ve işlevsel özellikleri hakkında yukarıda verilen teorik bilgilerden ve yapılan değerlendirmelerden sonra bu makale çalışmasının konusu olan ozan Mehmet Acet’in şiirlerinde yer alan halkbilim unsurları üzerinde durulacak ve bahsi geçen öğeler tespit edilip çözümlenecektir. Söz konusu incelemeye geçmeden önce Şair Mehmet Acet’in yaşamı hakkında bilgi vermekte yarar vardır. Yazarın hayatı S. Sabri Kürkcüoğlu ve Abuzer Akbıyık tarafından kaleme alınan “*Şanlıurfalı Saz ve Söz Ustası Kısaslı Âşık Sefâî (Mehmet Acet) Hayatı – Sanatı – Şiirleri - Deyişleri*” adlı eserde verilen bilgilerden hareketle açıklanmaya çalışılacaktır.

Âşık Sefâî (Hacı Bektaş Veli evlatlarından Feyzullah Ulusoy tarafından 1973 yılında verilmiştir) mahlasını kullanan Mehmet Acet, 1954 yılında Şanlıurfa’ya bağlı Kısas köyünde dünyaya gelmiştir. 1967 senesinde Kısas köyünde ilkokulu bitiren Sefâî, maddi olanaksızlıklar nedeniyle ilkokul sonrası eğitimini tamamlayamamıştır. Ancak O, sürekli okuyan ve araştıran bir kişi olarak yaşamına devam etmiştir. Askerlik görevini ifa ettikten sonra hayatını bir süre hayvancılık ve çiftçilikle uğraşarak devam ettirmiştir. Kısa bir süre Almanya ve İstanbul’da çalışan şair, daha sonra tekrar köyüne geri

dönmüş ve hayatını burada sürdürmeye devam etmiştir. Yurt dışında kültürel birçok faaliyete katılan Sefâî, çeşitli tarihlerde bir çok plaket ve ödüle layık görülmüştür. Ayrıca, ozan pek çok televizyon programına da katılmıştır. Aynı zamanda şair yaptığı kaset ve CD çalışmalarıyla toplumsal yaşama önemli kazanımlar sunmuştur (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 49-74).

Tüm bu faaliyetlerle birlikte Mehmet Acet, âşıklık geleneğinin Şanlıurfa'nın Kısas beldesinde yaşanıp yaşatılmasında önemli katkıları olan bir ozandır. Kaleme aldığı deyişlerle halk kültürünün zenginleşmesine önemli kazanımlar sağlamıştır. Ozan, hayatın her alanıyla ilişkili konuları şiirlerinde dile getirmiş olduğu tespit edilmiş ve bu deyişler halkbilimi verileri çerçevesinde yorumlanarak değerlendirilmiştir. Mehmet Acet'in deyişlerinde bulunan halkbilim unsurları çeşitli başlıklar altında tasnif edilmiş ve incelenmiştir. Bu bağlamda ilk başlık "Dinî Değerler"dir.

2.1. Dinî Değerler

Değer; verilen kıymettir, gösterilen özen ve dikkattir, duyulan sevgi ve saygıdır. Bu yüzden "değer"i normal anlam taşıyan bir ifade olarak değil, çok geniş ve derin anlamsal içeriği olan bir kavram olarak görmek gerekir. Ayrıca söz konusu terim, hemen hemen her alanda kullanılmaktadır. Söz gelimi, dinî değerler, millî değerler, kentsel değerler, toplumsal değerler gibi bu anlamda daha birçok örnek verilebilir. Nitekim bu alt başlıkta incelemesi yapılacak dinî değerler de dinî ve inançsal özellik taşıyan söz ve eylemlerle, yapı ve unsurlarla ilişkilidir.

Dinî değerler, adından da anlaşılacağı üzere din ve inançla ilişkili olgulardır. Din ve inanç; aynı zamanda ilişkili olguları da önemli oranda etkisi altına alır. Mesela bir Müslümanın camiye, bir Hristiyanın kiliseye dönük yaklaşım biçimi, konunun anlaşılması adına önem arz eder. Hatta bazı zaman ve zeminde böylesi anlamlandırmalar, kutsiyet derecesine de ulaşabilmektedir. Mesela türbeler, halk kültüründe kutsal anlamlar yüklenen ve saygı gösterilen mekânlardır. Aslında bu mekânlara gösterilen ihtiramın ana nedeni buraya defnedilmiş kimseyle ilişkilidir. Söz konusu kişiye atfedilen ruhanî değerle mekâna yüklenen değer arasında önemli bir münasebet vardır. İnsanların böyle yerlere ziyaretler yapması, burada adaklar adaması, kurbanlar kesmesi, dua ve istekte bulunması, bahsi geçen kıymetin bir yansımasıdır. Bu değer, mekânlara yönelik meydana gelebildiği gibi doğrudan kişi ve kişilere de müteveccih olabilmektedir. Nitekim Mehmet Acet'in de deyişlerinde hem mekânlara hem de kişilere dönük dinî ve inançsal değer barındıran satırlar kaleme aldığı tespit edilmiştir. Ozan "*Hakikat Kapısı Yolumuz Bizim*" adlı şiirinde şu ifadelerle yer vermiştir:

"Sakın incinsen de incitme bir kul

Hünkâr dedi sende ara sende bul

Pirin dergâhına gidiyor bu yol

Hakikat kapısı yolumuz bizim

Hünkâr Hacı Bektaş pirimiz bizim" (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 128).

Şairin; kişinin olumsuz bir durumla karşılaştığı ya da sevmediği, istemediği bir yaklaşım biçimi başına geldiğinde, bunu başkasına yapmaması, bir diğer ifadeyle başkasından kötülük görse de kendisinin bir başka kimseye kötülük etmemesi gerektiği, hatta yaşadığı bir sorunun asıl nedenini kendisinde aramasının icap ettiği şeklinde deyişinde tavsiye, nasihat içeren bir yaklaşım biçimi sergilediği görülmektedir. Verilen örnekte ozan deyişini, Alevi-Bektaşî kültürünün önemli bir ismi olan Hünkâr Hacı Bektaş'a dayandırmaktadır. Şair böyle bir yaklaşımla, Bektaş-ı Veli'nin toplumsal saygınlığına vurgu yapmakla birlikte sözünün etki gücünü artırmaya çalıştığı söylenebilir. Görüldüğü gibi ozan deyişinde "Pirin dergâhına gidiyor bu yol" sözüyle mekâna, "Hünkâr Hacı Bektaş pirimiz bizim" ifadesiyle ise kişiye yönelik saygı ve ihtiram içeren bir yaklaşım sergilemiştir.

2.2. Millî Değerler

Millî değerler de tıpkı dinî değerler başlığında olduğu gibi benzer yaklaşım içeren cümlelerle açıklanabilir. Kısaca ifade etmek gerekirse; Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük'te “çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan; aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu, ulus; benzer özellikleri olan topluluk; bir yerde bulunan kimselerin bütünü, herkes” (Türkçe Sözlük, 1998, s. 1563-1564) şeklinde izah edilen millet ifadesiyle, “millete özgü olma durumu veya millî olma durumu, ulusallık; bağlı bulunan millet, tabiiyet” (Türkçe Sözlük, 1998, s. 1565) şeklinde açıklanan milliyet kavramıyla millî değerler arasında önemli bir ilişki vardır.

Bazı zaman ve zeminde bu değerler; maddi öğeler olarak açıklanırken, kimi vakit ve yerde manevi unsurlar şeklinde de izah edilmektedir. Aslında millî değerler hem maddi hem de manevi özellik taşıyan olgulardır. Mesela çeşitli kılık kıyafet, bina, hane, söz ve deyiş gibi unsurlar millî birer değer olarak anılabilmekte ve bu çerçevede çeşitli anlamlar yüklenebilmektedir. Örneğin İstiklal Marşı; Türk yurdunun düşmanlardan kurtuluşu, Türk milletinin emperyal güçlerin boyunduruğundan bağımsızlığını kazanarak hür ve özgür olması gibi duygu ve düşünceler içeren milli bir marştır.

Millî değerler çerçevesinde anlam atfedilen unsurlara gösterilen saygı ve ihtiram, verilen özen ve itina bazı zaman ve zeminde kutsal bir boyut alabilmektedir. Kimi vakit ve yerde bu durum öylesi ileri bir derece kazanmaktadır ki insanlar can ve mallarını, evlad ü iyallerini bu değerler uğrunda feda etmekten çekinmeyebilmektedir. Mesela milleti ve milliyeti temsil bağlamında önemli bir olgu olan vatan toprağının manevi değeri, maddi olanaklarla ifade edilemeyecek derecede önemli bir yere sahiptir. Nitekim İstiklal Marşı'nda;

“Bastiğın yerleri “toprak” diyerek geçme, tanı,

Düşün altındaki binlerce kefensiz yatani” sözleriyle Mehmet Akif Ersoy vatan topraklarının ne denli kutsal bir değer taşıdığına vurgu yapmıştır. Söz konusu unsurların halkbilimi alanında da önemli konu başlıklarından biri olduğu söylenebilir. Nitekim halk ozanı Mehmet Acet'in de çeşitli deyişlerinde milli duygulara vurgu yapan satırlar kaleme aldığı saptanmıştır. Ozan “*Ulusal Egemenlik Destanı*” başlıklı bir şiirinde şu ifadeleri kullanır:

“Asırlar boyunca var olan millet

Tüm ulus bir oldu, çekildi bir set

Düşman gücü bizden fazlaydı elbet

Kolay m'oldu bu vatani kurtarmak” (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 168).

Halk şairi deyişinde; millet olarak asırlar boyunca var olduklarını, düşmanı ülkeden kovmak için ulus olarak birlikte hareket ettiklerini ve düşman karşısında dimdik ayakta durarak vatani düşman istilasından kurtardıklarını ifade etmektedir. Ozan bu satırlarda vatan topraklarının ne denli kutsal bir özellik taşıdığına ve bu uğurda vatan evlatlarının gözlerini kırpmadan ölüme gittiklerine dikkat çekmektedir. Verilen bu alıntıdan da anlaşılmaktadır ki vatan toprakları, üzerine basılıp geçilen bir unsur değil, uğruna can alınıp verilen bir yaşam kaynağıdır. Şair aynı deyişinin devamında ise millî hisler barından şu satırlara yer verir:

“Tarihin her sayfasında anım var

Ay yıldızlı bayrağım var, şanımlı var

Bu vatanın toprağında kanım var

Kolay m'oldu bu vatani kurtarmak” (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 168).

Âşık Sefâî bu satırlarda, Anadolu'nun Türkler için vatan olma tarihinin zorlu sürecinin altını çizmekte, bayrağa, vatanın düşmandan korunması için dökülen kana vurgu yapmak suretiyle vatan topraklarının

düşman istilasından kurtarılmasına dikkat çekmektedir. Önceki satırlarda da belirtildiği üzere milliyetle, millilikle anılan olay ve olgular, sembol ve simgeler vardır. Bunlardan biri de bayraktır. Bir milletin, ülkenin bayrağı söz konusu milleti/ülkeyi temsil eden önemli bir simgedir. Dolayısıyla önemli bir milli değerdir. Nitekim Mehmet Acet deyişinde bayrağa da vurgu yapmış, “ay yıldızlı bayrağım var, şanımlı var” sözleriyle ay yıldızlı Türk bayrağının Türk milletinin gönül dünyasında ne denli önemli bir yere sahip olduğuna, bayrakla şan arasında ilişki kurarak ortaya koymaya çalışmıştır denilebilir.

Yukarıda örnek olarak verilen satırlardan vatanın ne denli değerli olduğu, ülkenin yaşanır bir yer olmasında nasıl bir emek harcadığı, düşman işgalinden kurtarmak için canlar verildiği, kanlar döküldüğü, kısaca ağır bedeller ödemek suretiyle vatan topraklarının yaşanabilir bir konuma getirildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla şairin dile getirdiği bu ifadeler, okuyucunun millî duygular sahibi olmasına ya da var olan millî duygularının daha fazla güçlenmesine etki eden önemli satırlar olarak açıklanabilir. Şair deyişinde şu ifadelerle de yer verir:

“Yirmi üç Nisan çocuklara armağan

Türk gencinin damarında asil kan

Ecdadımdır Çanakkale’de yatan

Kolay m’oldu bu vatani kurtarmak” (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 170).

Görüldüğü gibi şair deyişinde, milli bayramlardan biri olan 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı’na dikkat çekmiş, millet bilincinde kahramanlığın önemli sembollerinden olan Çanakkale’ye yer vermiştir. Bütün bu satırların sonunda “kolay m’oldu bu vatani kurtarmak” şeklinde bir sonuçla, vatanın kolay kurtarılmadığının, bugün ülkenin huzurla, rahatla yaşanan bir yer olmasında geçmişte verilen bedellerin olduğunun altını çizmektedir. Dolayısıyla verilen örnek alıntidan, her vatan evladına yaşadıkları toprakların muhafazası anlamında önemli görevler düştüğü şeklinde bir anlam çıkarımı yapılabilir.

Âşık Mehmet Acet’in deyişlerinden örnek olarak verilen satırları, vatan bilincinin oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlayacak bir yaklaşım biçimi olarak değerlendirmek mümkündür. Burada önemli bir hususun altını çizmek gerekir. Vatan topraklarının kıymetini anlamaktan, bilmekten kasıt, sadece bu toprakları düşman saldırılarından korumak değildir. Bir başka ifadeyle, vatani düşman saldırılarından muhafaza etmek ne kadar mühimse, bir milletin sahip olduğu sosyal, kültürel vb. değerlerin korunması, var olan kazanımların kaybolmamasına yönelik çaba sarf edilmesi de bu bağlamda çok önemlidir. Nitekim Mehmet Acet, bu minvalde de satırlar kaleme almıştır. Şair “*Elden Gitti Kardeşim*” adlı bir deyişinde şu ifadeleri kullanır:

“Batı kültürüyle biz aşılandık

Kültürümüz elden gitti kardeşim

Pop müziği dinlemekten usandık

Müziğimiz elden gitti kardeşim” (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 109).

Verilen örnek alıntidan da anlaşılacağı üzere halk ozanı, Batı kültürünün topluma aşılandığını ve bu durumun kültürel erozyona yol açtığını dile getirmektedir. Ayrıca şair, pop müziğinin, yöresel müzik anlayışına verdiği zarara gönderme yapmaktadır. Şair tarafından dikkat çekilen kültürel erozyonun ülkenin hemen hemen tüm değerleri üzerinde olumsuz etkiler meydana getirdiği aşıkardır. Böyle bir durumun ortaya çıkmasına yol açan pek çok neden sayılabilir. Bunlar arasında dünya milletlerini birbirine daha fazla yakınlaştıran ulaşım ve iletişim gibi olanakların etkisi göz ardı edilemez. Söz konusu imkânlardaki gelişmişlik, her ne kadar çeşitli kazanımlar sağlasa da yerel ve yöresel değerlerin küresel baskılara hedef olmasına ve böylelikle zarar görerek kayıplar yaşamasına sebep olduğu da bir durum tespitidir.

2.3. Dinî Vasıflı Kişiler

Bu çalışmada üzerinde durulan bir diğer başlık dinsel/inançsal bağlamda tanınırlığı olan kişi ya da kişilerin halk ozanlarının deyişlerinde edindiği yerdir. Halkla ilişkili her detayın halkbilimi sahasında yer almasından hareketle, sosyal, kültürel, dinî hemen her alanda tanınırlığı olan, toplumsal önderliği bulunan kimselerin halk deyişlerinde yer alması kaçınılmaz bir durumdur. Özellikle halk kültüründe din ve inancın önemli bir etki gücünün olması, doğrudan ya da dolaylı olarak söz konusu alandaki kanaat önderlerinin de halk yaşamında önemli nüfuz sahibi olmasına ve onların ortaya koydukları yaklaşımların halk üzerinde etki meydana getirmesine neden olduğu bilinmektedir. Nitekim Mehmet Acet'in de dinî anlamda nüfuzları güçlü kişilere deyişlerinde yer verdiği tespit edilmiştir. Ozan "Duvazı İmam" adlı şiirinde şu satırları kaleme almıştır:

"Muhammet, Ali ile başlar yolumuz

Hadice, Fatime nurdur ulumuz

Hasan bahçesinde solmaz gülümüz

Kerbela'da Şah Hüseyin'e bağlıyız" (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 108).

Görüldüğü gibi ozan deyişinde Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'nin, Hz. Hatice'nin, Hazreti Fatıma'nın, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in ismini anmakta ve onlara bağlılığını dile getirmektedir. Aslında şair bu sözlerle, İslam inancına olan bağlılığını ortaya koymaktadır. Mehmet Acet deyişini şöyle devam ettirmektedir:

"Bir ismi Muhammed, bir ismi Ali

Onlar kurdu gitti bize bu yolu

Pirim, Hünkâr Hacı Bektaşî Veli

Bektaşî Veli'den el olsa bize" (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 110).

Verilen örnek alıntıdan da anlaşılacağı üzere Sefâî, İslam inancında kutsal kabul edilen/kutsallık atfedilen zatları deyişinde anmıştır. Anılan büyükler tarafından açılan yola dikkat çekmiştir. Bu satırlarda yazarın gönderme yaptığı yol İslam dinidir. Nasıl ki vatanın kurulması ya da düşmanlardan kurtarılması nesillerin huzur ve mutluluk içerisinde bir hayat geçirmesi anlamında önem arz eder. Benzer bir durumu inançla alakalı konularda da söylemek mümkündür. Dinî referanslarda da dile getirildiği üzere; pek çok zorluğun üstesinden gelinmek suretiyle Hz. Peygamber tarafından insanlığa ulaştırılan İslam, beşeriyetin huzur ve mutluluğunu, barış ve kardeşliğini amaçlamaktadır. Nitekim Acet'in de "onlar kurdu gitti bize bu yolu" sözleriyle bu manaya vurgu yaptığı söylenebilir.

2.4. Halk Hikâyesi Kahramanları-Sembolleri

Halk hikâyesi kahramanları; halka mal olmuş, isimleri halkın zihin dünyasına yerleşmiş ve yaşamında yer etmiş, halk hikâyelerinde adları anılan kimselerdir. Mesela Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin, Kerem ile Aslı gibi isimler bu bağlamda sayılabilir. Anılan bu ve benzeri halk hikâyesi kahramanları, halk tarafından çeşitli şekillerde örnek alınmakta, yer ve zamana göre anlatılarına konu edilmekte, adları anılmak suretiyle çeşitli halk sohbetlerine zenginlik ve hacim kazandırılmaktadır. Ayrıca halk hikâyesi kahramanlarının, halkın günlük yaşamında da çok fazla yâd edildiği, onların hayat hikâyelerinden örnekler verildiği, tavsiye ve nasihatlere konu oldukları bilinmektedir. Mehmet Acet'in de deyişinde söz konusu kahramanları andığı görülmektedir. Ozan, "Sen Oldun" adlı deyişinde şu satırları kaleme almıştır:

"Fakir düştüm diye taşları attın

Şimdi eller ile sarılıp yattın

Sıladan ayrılıp gurbete attın

Ben Kerem misali, Aslı sen oldun” (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 159).

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere şair, deyişinde sevdiği kadından sitemde bulunmaktadır. Söz konusu şikâyetle önemli halk hikâyesi kahramanlarından Kerem ile Aslı'ya gönderme yapmakta ve bu suretle deyişine derinlik katmakta, yakınmasının daha iyi anlaşılmasına katkı sunmaktadır. Bir başka ifadeyle ozan, sevdiğine olan sevgisinin nasıl karşılıksız kalmış olduğunu belirtmiş ve bu durumu halk hikâyesi kahramanlarını anmak suretiyle anlatmaya çalışmıştır. Aslında şair tarafından dile getirilen düşünceler derinlikli analiz edildiğinde, bir tarafın diğerini sevgisizlikle değil de ihanetle suçladığı görülecektir. Bir diğer ifadeyle Mehmet Acet, sevdiği kişinin kendisine ihanet ettiğine gönderme yapmak istediği söylenebilir.

2.5. Kadınlar

Halk yaşamında kadınlara verilen değer, onların sahip oldukları haklar, edinmiş oldukları statüler gibi çeşitli hususlar, söz konusu halkın sosyal, siyasal, kültürel vb. konulardaki gelişmişliğiyle çok önemli ilişki içerisindedir. Ayrıca kadının gerek ailesine gerekse toplumuna hissettiği aidiyet duygusunu da bu ilişkinin düzeyiyle ele almak lazım gelir. Nitekim Nurettin Gülaçtı da kadının tarihsel süreçteki sosyal, kültürel vb. konumunu şu satırlarla ifade eder:

“İnsanın yaratılışıyla beraber kadının varlığı ve önemi her zaman ön planda olmuştur. Tarih boyunca kavimlere, milletlere, uygarlıklara veya medeniyetlere bakıldığında tüm toplumlar kendi anlayışı ya da inancı çerçevesinde kadını bir yere konumlandırmışlardır. Bu anlamda kadın, bazen Tanrıça bazen içine cin girmiş bir cadı olarak karşımıza çıkarken, zaman zaman da mitolojide bir heykel veya güzellik abidesi olarak görülür. Kadın birçok toplum ve uygarlıklarda her ne kadar vazgeçilmez bir değer olarak karşımıza çıkıyorsa da yine de hak ettiği değer verilmediği itilip kalkıldığı ikinci sınıf bir insan muamelesi görmüştür. [...] Kadın yine tarihin hemen her evresinde şairlere, ressamalara, edebiyatçılara, heykeltıraşlara ve sanatın tüm dalında uğraş veren sanatçılara ilham kaynağı da olmuştur” (Gülaçtı, 2012, s. 89).

Verilen alıntıdan da anlaşılacağı üzere Gülaçtı, kadının tarihsel süreçteki toplumsal konumuna dikkat çekmektedir. Kadının tarihsel süreçte sahip olduğu sosyal ve kültürel statüye ek olarak şu değerlendirmeyi de yapmak gerekir. Kadın, geçmiş zamanda sosyal, kültürel, ekonomik vb. açıdan istenen/beklenen/arzulanan değeri görmediği gibi modern dönemle birlikte ise söz konusu değer farklı bir boyuta taşındığı söylenebilir. Nitekim Gülaçtı çalışmasında “kadın günümüz dünyasında da insani vasıf ve yetenekleriyle hak ettiği konuma henüz ulaşamamıştır” (Gülaçtı, 2012, s. 89) sözüyle bu duruma dikkat çekmiştir.

Bir kısım alanlarda kadına kıymet verme adına kadının araçsallaştırıldığı ve kapitalist düzene hizmetkâr/köle bir varlığa dönüştürülmeye çalışıldığı görülmektedir. Özellikle medya sahasında kadına yüklenen çeşitli görevler dikkatle incelendiğinde, bu durum daha net olarak anlaşılmaktadır. Söz gelimi, bir kısım televizyon reklamlarında kadının birer rol modele dönüştürülerek tüketimi artırmanın ve ekonomik kazanım sağlamanın aracı olarak vazife icra ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla kadının zaman ve zemine göre değişen toplumsal bir statüsünün olduğu söylenebilir. Mehmet Acet de hayatını geçirdiği bölgedeki kadınların ne tür zorluklarla yaşamlarını sürdürmeye çabaladıklarına çeşitli deyişlerinde yer verir. Şair “*Güneydoğu Kadınları*” adlı deyişinde şu satırları kaleme almıştır:

“Çocuğu var kucağında

Tezek yakar ocağında

Lastik postal ayağında

Güneydoğu kadınları” (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 126).

Şair “Güneydoğu Kadınları” şiirinde, söz konusu bölgede yaşayan kadınların hayat mücadelelerine dikkat çekmektedir. Onların ekonomik açıdan yaşadıkları sıkıntıları dile getirmektedir. Yazar bu şiirin devamında şu satırları da kaleme almıştır:

“Güneştedir hep tepesi

İçinde kalmış hevesi

Çoğu on çocuk annesi

Güneydoğu kadınları” (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 126).

Bu satırlarda ise şair, Güneydoğu Anadolu kadınlarının hayatlarını hakkıyla yaşayamadıklarını, zorlu yaşam koşullarına karşı dayanma mücadelesi verdiklerini vurgulamaktadır. Ayrıca çok fazla çocuk dünyaya getirdiklerine/getirmek zorunda kaldıklarına gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla incelemesi yapılan şiirden verilen her iki alıntıdan hareketle, Güneydoğu Anadolu kadınlarının ne denli çetin yaşam şartları içerisinde hayatlarını devam ettirmeye çabaladıkları anlaşılmaktadır.

2.6. Ozan/Ozanlık

Ozanlar; bir cihetle ait oldukları/içinde yaşadıkları halkın sosyal, kültürel, ekonomik vb. konulardaki durumuna tercümanlık eden, bir diğer ifadeyle toplumlarının yaşantısını ortaya koyan sözcülerdir. Nitekim ozanlar tarafından kaleme alınan deyişlerin, halk yaşamına temas eden her çeşit hususa göndermeler içermesi, onların bahsi geçen misyonuyla ilişkilidir. Bu misyon, zorunlu bir görevlendirme biçiminde düşünülmemelidir. Söz konusu göreve ozanın kendi iç dünyasının kaynaklık ettiği gönüllü bir iştiğal olarak bakılabilir. Ayrıca ozanın gönlünden kopan söz konusu göndermeler; bazen sitem ve kızgınlık içerirken, kimi zaman mutluluk ve sevinç dolu satırlar olarak dış dünyaya yansır. Bazen ise bu deyişler; istek ve dilek, tavsiye ve nasihat, kimi satırlarda ise korku ve tereddüt, umut ve ümit şeklinde ortaya çıkar. Dolayısıyla ozanlar; halkının derdiyle dertlenen, sevinciyle sevinen, gücünü halkından alan halk kahramanlarıdır. Mehmet Acet “Ozanlık” başlığı taşıyan bir şiirinde ozanlığa şu sözlerle vurgu yapar:

“Bin yıllık kültürü yaşattık ise

Ozanın sazının telinde geldi

Sevgi ile bedestan bezettik ise

Ozan nefesinde dilinde geldi” (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 151).

Sefâî, Türk kültürünün izlediği binlerce yıllık gelişim seyrine ozanların büyük katkılar sunmuş olduklarının altını çizmektedir. Ozanlar tarafından ortaya konulan düşünceler, dile getirilen fikirler, sevginin yayılmasında ve halka yansımada önemli kaynaklar arasındadır. Nitekim Mehmet Acet’in satırlarından bu bağlamda çıkarımlar yapılabilir. Dolayısıyla Türk halk kültürünün bu günlere ulaşmasında, sevginin, saygının Türk halkı arasında yayılmasında, içten ve samimi duygularla sazlarına sarılan ve düşünceler ortaya koyan ozanların önemli katkılarının olduğu söylenebilir.

2.7. Nevruz

Nevruz; bahar başlangıcı, yeni gün anlamında kullanılan bir sözcüktür. Bir başka deyişle bu kavram baharı, yeniden dirilişi, mutluluğu, huzuru, güzelliği, refahı, kazancı ve böylesi daha pek çok hususu sembolize eder. Kuşların ötüşüyle, bitkilerin yeşillenmesiyle, ağaçların dal budak salmasıyla, çiçeklerin kokular yaymasıyla, çeşmelerin gürül gürül akmasıyla, kısaca bolluk ve bereketle, hayat ve canlılıkla anılan bir zaman dilimidir. Yeni bir başlangıcı ifade eder. Nevruz; aynı zamanda insanların bir araya gelerek sosyalleşmelerine, barışın, dostluğun toplumda daha iyi yerleşmesine katkı sunar. Böylesi bir durum devletin düzenine de etki ederek, sosyal huzurun egemen olmasına ve devam etmesine fırsat verir. Bu kavram Türk halk bilimi alanında da önemli bir olgudur. Türk halk kültüründe uzun bir tarihsel süreç barındıran nevrulzla alakalı sözlü, yazılı çok fazla kaynak vardır. Ahmet Arif Turan nevrulu şu ifadelerle açıklar:

“21 Mart, çeşitli kültürlerde baharın veya yeni yılın ilk günü olarak kabul edilir ve “Nevruz” (yeni gün) adıyla kutlanır. Nevruz, hiç şüphesiz herhangi bir kavme özgü veya herhangi bir sınıra yahut kültüre hapsedilebilecek bir bayram değildir. Hele hele, herhangi bir nedenle kana, kine sebep yapılabilecek bir kavga günü de hiç değildir. Nevruz, kesinlikle bir sevinç günü, bir canlanış günü, yaşama sevincini ifade etme günü, bir barış, dostluk ve kardeşlik günüdür” (Turan, ?, s. 68).

Görüldüğü gibi alıntıda, nevrusun ulusüstü bir kavram olduğunun altı çizilmektedir. Nevruz; ozanların, âşıkların sazlarına, sözlerine konu olmuş önemli bir başlıktır. Türk halk edebiyatında nevrus ozanlar tarafından dile getirilmekte, söz konusu bayramın halkın yaşamına sunduğu katkılara dikkat çekilmektedir. Ayrıca nevrusun halkın düşünce dünyasında ve yaşamsal alanında olumlu bir anlama sahip olduğu bilinmektedir. Nitekim Ozan Mehmet Acet de deyişlerinde nevrusu konu edinir ve “Nevrûz” adlı deyişinde şu satırlarla nevrusa vurgu yapar:

“Nevruz ile bahar olur dağlarda

Bülbül öter mor sümbüllü bağlarda

Nevruz kutlanırdı eski çağlarda

Nevruz bayramımız mübarek olsun (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 149).

Verilen alıntıdan da anlaşılacağı gibi şair, nevrusu dağlara baharın gelişiyile, bağlarda bülbülün ötüşüyle anlatmakta, nevrusu bayram olarak ifade etmektedir. Ayrıca nevrusun uzun bir tarihsel sürece sahip olduğunun altını çizmektedir. Nitekim önceki satırlarda da vurgulandığı üzere nevrusun; sağlık, mutluluk, güzellik, kazanç, refah vb. pozitif, olumlu bir anlamsal içeriğe sahip olduğu ve ozan Mehmet Acet'in de deyişinde böylesi anlam barındıran bir yaklaşımla nevrus hakkında satırlar kaleme aldığı görülmektedir. Nevruz; bahar, mutluluk, sağlık vb. hususları simgelediği gibi; barış, kardeşlik, birarada yaşama, birbirine güç ve destek olma, yardımlaşma gibi mevzuları da sembolize eder. Nitekim ozan, aynı şiirin devamında ise şu satırları kaleme almıştır:

“Dostluğun barışın meşalesidir

Bütün insanların özgür sesidir

Türkiye' me ecdat hediyesidir

Nevruz bayramımız mübarek olsun” (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 149).

Görüldüğü üzere ozan, nevrusu dostlukla, barış ve özgürlükle ilişkilendirmektedir. Dolayısıyla nevrus; gerek bireysel gerek toplumsal gerekse ulusal anlamda pek çok açıdan kazanımlar sağlayan, huzuru, mutluluğu, barış ve kardeşliği sembolize eden, güzel ve güzellikle anılan, sevgi ve muhabbet olarak bilinen, canlılık ve kazançla anlamlandırılan, ulusüstü bir bayram şeklinde açıklanabilir. Bahsi geçen gün, farklı milletlerin edebiyatlarına konu olduğu gibi Türk halk edebiyatına da mevzu olmuştur. Bu bağlamda nevrus halk ozanlarının deyişlerinde de yer edinmiştir. Ozan Mehmet Acet'in de şiirlerinde nevrusa vurgu yaptığı ve nevrusu çeşitli yaklaşımlar üzerinden dile getirdiği tespit edilmiş ve bu satırlar halkbilimi verileri çerçevesinde tahlil edilmiştir.

2.8. Gurbet

Gurbet, göçle ilişkili bir olgudur. Bir diğer söylemle gurbet terimini anlayabilmek için gurbet-göç ilişkisinin kavranması önem arz eder. Çünkü gurbet; vatanından ayrı kalma, sıra hasreti, dost ve akrabalarından uzak olma, özlem gibi göçle ilgili kavramlarla yakın bir anlamsal münasebet taşır. Aslında insanları gurbete sevk eden ve gurbette yaşamak zorunda bırakan saikler, aynı zamanda göç ve göçmenliğin de nedenleri olarak sıralanabilir. Kişi ve kişileri göç etmeye iten ve çeken faktörler vardır. Söz gelimi, bir kimsenin yaşadığı yerdeki sosyal, siyasal, ekonomik vb. etkenler onun vatanından ayrılmasına, memleketinden kopmasına yol açabileceği gibi; bir kişinin farklı bir

coğrafyada beklentisine girdiği, daha fazla kazanım sağlayacağına inandığı sosyal, siyasal, ekonomik vb. etmenler de onun yaşadığı topraklardan ayrılmasına kaynaklık edebilmektedir.

Cemal Öztaş ve Eyüp Zengin söz konusu etmenleri “bireylerin doğdukları ve alışkın oldukları yaşam tarzını bırakarak göç kararı almasına neden olan etkenlere itici faktörler, göç etmek üzere karar verilen yerin cazibelerine ise çekici faktörler”(Öztaş & Zengin, 2006, s. 67) şeklindeki açıklamayla özetlerler. Dolayısıyla insanların ait ve alışık oldukları bir çevreyi bırakıp başka coğrafyalara gitmelerinin birçok nedeni vardır. Bahsi geçen sebepler, insanları vatanından, akraba ve dostlarından ayırarak, onları yabancı oldukları bir coğrafyada, gurbette yaşamak zorunda bırakır. Bu bağlamda gurbet; ayrılık acısı, sıla özlemi, dost ve akrabalara hasret kalma, kendi sosyal ve kültürel çevresini arzulama gibi durumları beraberinde getirir. Halk bilimi alanında da gurbet olgusu önemli konu başlıklarından biridir. Nitekim Mehmet Acet’in de deyişlerinde gurbete yer verdiği tespit edilmiştir. Ozan “Yurdumuza Hasret Koydun Alamanya Bizi” adlı şiirinde gurbete şu satırlarla vurgu yapar:

“Yurdumuza koydun hasret

Alamanya bizi bizi

Az parayla çalıştırdın

Tükettin sen ömrümüzü” (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 178).

Âşık, çalışma amacıyla gittiği Almanya’daki ekonomik sistemin emek sömürsü yaptığına, Alman iş hayatının yaşam koşulları açısından kendisine zarar verdiğiğine dikkat çekmektedir. Ayrıca sıla hasreti de ozanın gönderme yaptığı bir konudur. Aslında Almanya’ya göç konusu Türk yazınında çok fazla işlenen başlıklardan biridir. Bu konuda roman, hikâye, şiir, hatıra, anı gibi çeşitli türlerde kaleme alınmış birçok eser vardır. Söz konusu yapıtların hemen hepsinde ortak noktalardan biri Almanya’da iş hayatının çok fazla yıpratıcı olduğudur.

Çalışmak, hayatlarını sürdürmek, geleceğe yatırım yapmak gibi daha pek çok amaçla Almanya’ya giden Türk işçiler, bahsi geçen çalışma koşullarının ağır oluşunun yanı sıra vatanlarına duydukları özlemin, akraba ve yakınlarına hissettikleri hasretin ve bunlar gibi daha birçok zorluğun etkisiyle çok fazla yıpranmışlardır. Onların yaşadıkları bu olumsuzluklar edebiyata da yansımış ve edebî ürünler üzerinden toplum hafızasına yerleşmiştir. Nitekim Mehmet Acet de bu bağlamda alana katkı sunan ozanlardandır. Acet’in sıla özlemine dikkat çektiği “Yurdumuza Hasret Koydun Alamanya Bizi” adlı deyişinde şu satırlar yer alır:

“O yemyeşil yurdumuzdan

Anlayan yok derdimizden

Köyümüzden, kentimizden

Hasret koydun bizi bizi” (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 178).

Görüldüğü gibi Sefâî, Almanya’da hem anlaşılammaktan hem de köy ve kentinden uzak kalmış olmaktan mustarıptır. Dert ve tasanın paylaşılacağı kişi ya da kişilerin olmaması, bir diğer ifadeyle insanın yakın dost, akraba ve arkadaşlarından uzak kalması da gurbetin zorlu taraflarından biridir. Nitekim yukarıda örnek olarak verilen deyişte ozan bu zorluğa dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Mehmet Acet, şiirlerinde gurbeti de işlemiş, vatan, memleket hasretine, dost ve akraba özlemine de gönderme yapmıştır. Ayrıca verdiği emeğin ekonomik olarak karşılığını alamamış olması da onun üzülmüne, yıpranmasına ve bu durumu deyişinde dile getirmesine yol açmıştır denilebilir.

2.9. Halk Ekonomisi

Halk ekonomisi, halkbilimi alanında önemli konu başlıklarından biridir. Söz konusu başlık, ekonomik olguların halkın yaşamında gösterdiği doğrudan ve dolaylı etkileri inceler. Halkın ekonomik açıdan kazanımları ve bu kazancın satın almayla olan ilişkisi, bir başka sözle, ekonomik getiriyle götürü arasındaki oransal münasebet, satın almanın güçlü ya da zayıf olması gibi daha birçok başlığı halk

ekonomisi kapsamında değerlendirmek mümkündür. Ancak bahsi geçen başlık, çoğunlukla halkın ekonomik açıdan zayıf olmasıyla ilişkilidir. Fakirlik, yoksulluk, kazanç yetersizliği gibi durumlar, alım gücünü olumsuz etkilemekte ve bu durum ise çok çeşitli sıkıntıları beraberinde getirmektedir. Bir başka sözle; giyim-kuşam, yeme-içme, barınma-korunma gibi temel konularda ihtiyaçlarını gideremeyen, mahrumiyet yaşayan insanların bu sıkıntıları, onların bireysel ve toplumsal açıdan mutsuz ve huzursuz olmalarına yol açabilmektedir. Dolayısıyla halkın ekonomisi, halkın yaşam tarzıyla önemli oranda ilişkilidir. Mehmet Acet de deyişlerinde halk ekonomisiyle münasebeti olan düşüncelere yer vermiştir. “*Bulunmaz*” isimli şiirinde âşık şu ifadeleri kullanmıştır:

“Çocuk giysi ister hayat pahalı

Bir dilim ekmeğe muhtaç zavallı

İşveren bulunmaz, perişan hâlî

Perişan halini soran bulunmaz” (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 100).

Görüldüğü gibi şair; yoksulluğun, yokluğun neden olduğu sıkıntılara vurgu yapmaktadır. Hayat pahalılığının halkı ne denli ekonomik açıdan zorladığına göndermede bulunmaktadır. Deyişinin devamında ise ozan düşüncelerini şöyle sürdürür:

“Ben fakirim, malım yoktur

Bir yatacak yerim yoktur

Felek, kalleşliğin çoktur

Ne istersin felek benden” (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 111).

Verilen örnek alıntıdan, yoksulluğun ne denli zor bir durum olduğu, temel ihtiyaçlardan bile mahrum kalmanın kaynaklık ettiği ruh halinin ne kadar sancılı olduğu anlaşılmaktadır. Özetle; halk ekonomisi, halk yaşamının önemli bir parçasıdır ve halkın duygu ve düşüncelerinin tercümanları olan ozanların da bu konuyu deyişlerinde dile getirmiş oldukları tespit edilmiştir. Nitekim şiirleri incelenen Mehmet Acet'in de bu konulara çalışmalarında dikkat çektiği görülmüştür.

2.10. Örf-Âdet-Töre- Halk Hukuku

Gelenek, görenek, âdet, töre vb. olgular toplumsal normlar olarak ifade edilebilir. Bu kavramların çok fazla detay içeren anlamsal derinliği vardır ve söz konusu derinlik, aynı zamanda, arka planında uzun tarihsel bir süreç barındırmaktadır. Bir diğer ifadeyle bahsi geçen terimler, birden ortaya çıkmış ve anlam kazanmış sözcükler olmayıp; sosyal, kültürel, ekonomik vb. faktörlerin katkılarıyla, uzun bir zaman içerisinde anlamlar yüklenmiş kelimelerdir. Anlamsal boyuttaki oluşum sürecinin uzun bir geçmişe sahip olmasından dolayı bu kavramların yumuşamaları ya da ortadan kalkmaları da kolay olmayıp uzun bir zaman gerektirmektedir. Böylelikle adı geçen sözcükler “toplumsal olarak müştereken ve kolektif olarak paylaşılan veya bir kişinin zihninde bireysel olarak bulunan ve müşterek olmayan kanılar” (Sağiroğlu, 2014, s. 82) şeklinde ifade edilen kalıp yargılarla ortak bir özelliğe sahiptir.

Söz konusu olgulara halk yaşamına biçim kazandıran usuller ya da çeşitli anlamlar yüklenen hukukî normlar, bir diğer ifadeyle halk hukuku olarak da bakılabilir. Hukukî normlar/halk hukuku, halkın kendi içinden ortaya çıkan, halkın ürettiği hukuksal bir sistem olarak açıklanabilir. Bahsi geçen sistem söz konusu halkın sosyal ve kültürel yaşamıyla iç içe geçmiş ve uzun bir tarihsel süreçte meydana gelmiş bir yargılama metodu olarak düşünülebilir. Nurullah Kaçmaz, halk hukukunu şu satırlarla açıklar:

“Toplumsal yaşamı; denetleme, yönlendirme, düzenleme işlevi olan halk hukuku; evlenme, boşanma, mülkiyet-miras ilişkileri, akrabalık ve komşuluk ilişkileri, sınır anlaşmazlıkları, namus, hırsızlık, borçlanma, toplumsal ilişkilere kadar çok geniş bir alanı içermektedir” (Kaçmaz, 2020, s. 219).

Adı anılan usul ve normları önemsememe, riayet etmeme, çiğneme gibi durumlarda ise değişen cezai müeyyideler ortaya çıkabilmektedir. Bu konuda ortaya çıkan yaptırımlar, kimi zaman ve zeminde yaşanan çevreden doğrudan ve dolaylı bir biçimde uzaklaştırıcı, ötekileştirici tutum ve davranışlara maruz kalma şeklinde olabildiği gibi; kişi ya da kişilere hakaret içeren, aşağılayıcı söz ve eylemler olarak da meydana gelebilmektedir. Hatta bazı yerlerde bahsi geçen yaptırımlar fiziksel baskı, saldırı gibi ağır boyutlar alabilmektedir. Mesela medyada çok sık karşılaşılan töre kaynaklı kadın cinayetleri gibi çeşitli vakalara dair haberler bu bağlamda değerlendirilebilir. Bu usul ve normlar, halk yaşamının her zaman ve zemininde ortaya çıkabilmektedir. Halk ozanı Mehmet Acet'in de deyişlerinde bu konulara dikkat çektiği saptanmıştır. Şairin çeşitli biçimlerde örf, geleneğe, toplumsal normlara gönderme yaptığı tespit edilmiştir. Âşık, "Gözden Düşersin" adlı deyişinde şu satırları kaleme almıştır:

"Edebinle otur, edebinle kalk

Sonra cemiyette yüzden düşersin

Bütün insanlara bir nazarla bak

Meydan içerisinde gözden düşersin" (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 125).

Ozan; saygılı, ahlaklı, kibar, nezaket sahibi insan olmanın önemine vurgu yapmaktadır. Halk arasında bu tür davranış sergilemenin ne denli kıymetli olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca, insanlar arasında ayrımcı tutum ve tavırlardan uzak durmanın önemli olduğunu belirtmektedir. Toplumsal değerlere gereken hassasiyetin gösterilmemesi durumunda ise söz konusu kimsenin içinde bulunduğu çevredeki kıymetten mahrum kalacağını ifade etmektedir. Acet'in sözlerinden; halk tarafından benimsenmiş, kabul görmüş usullere bireyin uyma zorunluluğunun olduğu şeklinde bir anlam çıkarımı yapılabilir. Her ne kadar yukarıdaki satırlar nasihat içerikli bir üslup içerse de toplumsal normlara dikkat edilmesi hususunda tehdit dolu bir yaklaşım da barındırmaktadır.

Burada şu detayın altını çizmek gerekir. Tavsiye ve nasihatler, kişi ve kişilere doğru yolu gösterme, iyi insan olma, hakikat yolundan sapmama, başarılı olma vb. amaçlar çerçevesinde dile getirilen telkinler olarak açıklanabilir. Nitekim insan, hayatın her anında ve alanında kendisine yol gösteren birilerine ihtiyaç duyabilmektedir. Bu yüzden bahsi geçen mesele pek çok disiplinde önemli konu başlıklarından biridir. Mesela tasavvufî alanda mühim bir kavram olan "mürşit" ifadesi tavsiyeci, nasihat eden kişi olarak açıklanabilir. Ancak Mehmet Acet'in deyişlerinde sergilediği yaklaşımlar, uyulması zorunlu birer nasihat olarak anlaşılmaktadır. Bu durum ise söz konusu tavsiyelerin, içerisinde töresel birer yaklaşım biçimi barındırdığını düşündürmektedir. Örneğin, "Yavrum" adlı bir deyişinde ozan şu ifadeleri kullanır:

"Toplumda az konuş, dinlemede kal

Çok konuşmak değil, dinlemek efdal

İnsana söz lazım, hayvana yulvar

Sakın bu sözüme darılma yavrum" (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 174).

Ozan, az konuşup çok dinlemenin kişiye fayda getireceğine, bu sebeple çok konuşan değil, çok dinleyen olmak gerektiğine dair bir tavsiyede bulunmaktadır. Âşık, "Güneydoğu Kadınları" adlı deyişinde ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşayan kadınların yaşamsal zorluklarına dikkat çekmekte ve onların maruz kaldıkları sorunlar üzerinden bir halk hukuk kavramı olan töreye şöyle göndermede bulunmaktadır:

"Okutmamışlar okusun

Evinde nakış dokusun

Töre bırakmaz yakasın

Güneydoğu kadınları” (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 126).

Görüldüğü gibi şair, Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yaşayan kadınların töre nedeniyle ne kadar çok cefa çektiklerine, ne denli zorlu bir hayat yaşamak zorunda bırakıldıklarına dikkat çekmektedir. Böylelikle ozan, bahsi geçen bölgede ömür geçiren kadınların töresel uygulamalar sebebiyle maruz kaldıkları sıkıntılara şiirleriyle tercüman olmaktadır. Âşık Sefâi, deyişinde sözlerini şöyle sürdürür:

“Ne çileli halleri var

Güneydoğu kadınları

Konuşamaz dilleri var

Güneydoğu kadınları” (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 126).

Verilen örnek alıntıdan; Güneydoğu kadınlarının çile dolu bir hayat yaşamak zorunda bırakıldıkları, onların konuşamaz hale getirildikleri/susturuldukları anlaşılmaktadır. Bu satırlardaki özellikle “konuşamaz dilleri var” ifadesinden; düşüncelerine önem verilmeyen, görüşlerine saygı duyulmayan, konuşma hakları zorla kendilerinden alınan/gasp edilen, susturulan bir kadın imgesi ortaya çıkmaktadır. Aslında kadınların böyle bir duruma konulmasında, adı geçen coğrafyada icra edilen normlar, gelenek, görenek gibi unsurlar dolaylı bir şekilde ozan tarafından sorumlu tutulmaktadır denilebilir.

2.11. Kanaatkârlık

Kanaatkârlık, kanaat etme; eldeki olanaklarla yetinme, var olan paraya, kazanca göre harcama yapma şeklinde tanımlanabilir. Bir başka ifadeyle bahsi geçen terimler, “ayağımı yorganına göre uzat” sözüyle de izah edilebilir. Nitekim Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük’te kanaat; “elindekinden hoşnut olma durumu, kanıklık, yeter bulma, yetinme, fazlasını istememe, doyum” (Türkçe Sözlük, 1998, s. 1183) şeklinde açıklanırken, yine aynı sözlükte kanaatkârlık; “azla yetinme durumu, kanıklık, yetingenlik” (Türkçe Sözlük, 1998, s. 1183) sözleriyle ifade edilmektedir.

Kanaatkârlık, bazı zaman ve zeminde yanlış anlamlandırılabilir. Kimi yaklaşımlara göre kanaatkârlığın, insanı tembelliğe sevk edebileceği, kazanma azmini öldürebileceği şeklinde izahlar yapılmaktadır. Böylesi açıklamalar içeren yaklaşımlar doğru değildir. Söz konusu kavramdan; çalışmamak, zamanı boş geçirmek, tembel bir biçimde ömür tüketmek ve bunun yol açacağı sonuçlara kanaat etmek anlamı çıkarılmamalıdır.

Bir diğer yaklaşımla kanaat ve kanaatkârlık şöyle açıklanabilir. Bazı insanlarda doyumsuz bir kişilik yapısı vardır. Bu kişilik yapısı ne denli kazanca sahip olursa olsun, daha fazlasını elde etmek yolunda her değerini feda edebilmektedir. Hatta bu anlamda sağlığını, huzurunu, aile düzenini, dost ve arkadaş çevresini kaybetmeyi bile göze alabilmektedir. Böylesi bir durum ise söz konusu kişiyi çok çeşitli sorunlarla karşı karşıya bırakabilmektedir. Ancak kanaat eden ya da kanaatkâr olan kişi ve kişiler eldeki olanakları çok iyi değerlendirir, mevcut olanakları en azami çerçevede kullanır ve ortaya çıkan sonuçlara razı olurlar. Böylelikle söz konusu kimseler kendilerine düşen çabayı harcadıktan sonra meydana gelen sonuçla yetinecekleri için mutlu ve huzurlu bir şekilde ömür geçirirler. Bu yüzden kanaat ve kanaatkârlık -her ne kadar azla yetinme, tatminkâr olma şeklinde izah edilse de- elinden geleni yapmak, istenen eforu sarf etmek ve bütün bunlardan sonra ortaya çıkan sonuçlara razı olmaktır. Mehmet Acet’in de deyişlerinde kanaatkârlık tavsiyesi içeren satırlar kaleme aldığı tespit edilmiştir. “*Nasihatname*” başlıklı deyişinde şair şu ifadeleri kullanır:

“Sakin sermayenden eyleme zarar

Aza kanaat et olma tamahkâr

Hak’tan başka sana kimse olmaz yâr

Hakk’ın ağlattığı, gülmez bilesin” (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 146).

Görüldüğü gibi şair; eldeki olanaklarla yetinmenin, aza kanaat ederek hayatı devam ettirmenin önemine dikkat çekmektedir. Tamah etmemek gerektiğini belirtmektedir. Ozanın bu satırlarından; insanın ömür sermayesini çok iyi kullanması lazım geldiği; mal mülk, makam mevki, tarla toprak ve daha pek çok dünyevi metaların gelip geçici olduğu ve özellikle Hakk'ın razı olduğu şekilde ömür geçirmenin ve Hakkın rızasını kazanmanın mühim olduğu ve bunlar için çaba sarf edilmesinin icap ettiği şeklinde bir anlam çıkarımı yapılabilir.

2.12. Umutsuzluk ve İsyan

Halk ozanı Mehmet Acet deyişlerinden bazılarında umutsuzluk ve isyan barındıran bir yaklaşım sergilemektedir. Söz konusu durumun pek çok nedeni vardır. Mesela halk yaşamında; kişisel menfaatlerin öne çıkması, para, mal, mülk gibi maddi unsurların manevi değerlerin önüne geçmesi, verilen sözlerin tutulmaması, yalanın revaç bulması, doğruluk ve güveni zedeleyecek tutum ve davranışlarda artış olması, kavga ve şiddet içeren eylemlerin yayılması, saygı ve sevginin zayıflaması gibi daha birçok husus ozanın umutsuzluk ve isyan barındıran şiirler kaleme almasına kaynaklık eden sebepler olarak sayılabilir.

Ayrıca, tavsiye ve nasihatlere kulak verilmemesi, büyüklerin, kanaat önderi ve mürşitlerin uyarı ve tembihlerine itibar edilmemesi de halk yaşamındaki manevi bağların zayıflamasına neden olabilmektedir. Böylesi sorunlar da halk yaşamının zarar görmesine kaynaklık edebilmektedir. Dolayısıyla halkın duygularına tercüman olan Mehmet Acet'in de deyişlerinde bahsi geçen konulara vurgu yaptığı ve çeşitli söylemler üzerinden böylesi sıkıntılara dikkat çektiği tespit edilmiştir. Bu şiirlerden bazılarında ozan umutsuz ifadelerde bulunurken, kimi şiirlerinde ise doğrudan tavrı takındığı ve isyan eder bir üslupla serzenişte bulunduğu söylenebilir. “*Kalmadı*” adlı deyişinde Acet şu satırları kaleme almıştır:

“Bir ehli kâmil bulamaz olduk
Hakkı hakikati göremez olduk
SEFÂÎ ağlayıp gülemez olduk

Artık yaşamının tadı kalmadı” (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 138).

Görüldüğü gibi şair, yukarıda verilen alıntıda hak ve hakikatten ayrılmış olmaktan şikâyetçidir. Bu durumun huzursuzluğa ve mutsuzluğa yol açtığına vurgu yapmaktadır. Nitekim ozan, serzeniş barındıran tepkisini “artık yaşamının tadı kalmadı” sözleriyle ortaya koymak suretiyle, ne denli bir rahatsızlık içerisinde bulunduğunu, isyan dolu bir üslupla ortaya koymuştur. “*Olmaz mı?*” isimli bir diğer deyişinde ise ozan şu satırları kaleme almıştır:

“Bunca savaşlara ayrılan para
Dünya’da yoksullar doysa olmaz mı
Böyle gidiş ile sağ olmaz yara

Barış meşalesi yansa olmaz mı?” (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 150).

Bu satırlarda da âşık, umutsuzluk ve isyan dolu bir üslupla, savaşa, dolayısıyla silaha ayrılan kaynakların, insanlığın faydasına olmadığına, tam tersine insana ve insanlığa zarar verdiğine, bu gücün insanlık için daha yararlı bir şekilde kullanılabilmesine dikkat çekmektedir. Ozanın bu sözleri insanlığın huzur ve mutluluğunu isteyen her kişinin ortak beklentisidir. Her geçen zaman diliminde dünya genelinde silah/savunma sanayisine ayrılan kaynaklarda artan bir durum söz konusudur.

Bütün bu silahlara harcanan paralar, dünya genelinde savaşların artış kaydetmesine, çok sayıda insanın yaşamını yitirmesine, dünyanın ise güvenli olmaktan daha çok güvensiz ve korkulu bir yer olmasına da kaynaklık etmektedir. Mehmet Acet de bu konuya deyişinde dikkat çekmiş ve “barış meşalesi yansa olmaz mı?” şeklindeki sözle, barışın insanlık için öncelenmesi gereken bir durum olduğunu belirtmiştir. Acet, insanlığa fayda sağlayacak konulara deyişlerinde yer verdiği gibi, bireysel anlamda

da mutsuzluk ve umutsuzluk içeren deyişler de kaleme almıştır. “Bana Benziyor” başlıklı bir şiirinde ozan şu ifadeleri dile getirir:

“Dünyaya küsmüş hali var

Eşten dosttan terk-i diyar

Hiçbir yerde kılmaz karar

Bu garip bana benziyor” (Kürkçüoğlu & Akbıyık, 2011, s. 88).

Bu satırlarda şair, eşinden dostundan ayrılmış, adeta yaşamından bezmiş bir kişiyle kendisi arasında ilişki kurmuş ve “hiçbir yerde kılmaz karar” sözleriyle de mutsuzluk ve umutsuzluk barındıran kararsızlığına gönderme yapmıştır. Dolayısıyla bütün bu örnek alıntılar, halk ozanlarının bireysel ve toplumsal konularla ne kadar iç içe olduklarını göstermektedir. Mehmet Acet'in de kaleme aldığı deyişlerle düşüncelerini bu bağlamda ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir.

3. Sonuç

Halkbilimi; halka temas eden, halkla ilişkili her türlü konunun çeşitli yöntemler çerçevesinde ele alınmasını ve değerlendirilmesini kapsayan bir disiplindir. Bir başka ifadeyle sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik vb. her türlü konu halk bilimi kapsamında yorumlanabilir. Bahsi geçen unsurlar, doğrudan ya da dolaylı olarak halkın yaşamında etki oluşturabilmekte ve halk hayatına tesir edebilmektedirler. Bu yüzden halkbilimini sadece belli temalarla sınırlamak yerine, disiplinin etkileşimde bulunduğu diğer alanları da göz önüne alarak daha geniş kapsamlı bir yaklaşım sergilemek suretiyle çalışmalar yapmak lazım gelir. Böylesi bir durum ise halkbilimini belli bir disiplinin kuralları içerisine hapsetmek yerine, alanın diğer sahalarla olan münasebetlerini ortaya koymayı ve disiplinlerarası çalışmalar yapmayı gerekli kılmaktadır.

Bu makalede Şanlıurfa Kısaslı halk ozanı Mehmet Acet'in şiirleri, halkbilimi verileri ışığında ele alınmış ve incelenmiştir. İlk olarak şu noktanın altını çizmek gerekir ki ozanlar, içinde büyüdükleri halkın ve hatta yaşamlarını geçirdikleri coğrafyanın duygu ve düşüncelerine tercümanlık yapan kimselerdir. Böylelikle söz konusu halk ve coğrafyanın sosyal, kültürel, ekonomik vb. her türlü hususunun anlaşılmasına katkı sunan kişilerdir. Ayrıca ozanlar, gelecek kuşakların da kendi halkının yaşamından, kültüründen, sosyal ve kültürel normlarından haberdar olmasına aracılık eden insanlardır. Dolayısıyla ozanlar, sazlarıyla sözleriyle kendi halk yaşamının tanınmasına, tanıtılmasına, gelecek nesillere aktarılmasına ve böylesi daha pek çok kazanıma kaynaklık eden fertlerdir.

Şiirleri incelenen halk ozanı Mehmet Acet'in de yaşadığı coğrafyanın çok çeşitli konularını deyişlerinde işlemiş olduğu tespit edilmiştir. Ozan, halkının duygu ve düşüncelerine böylelikle tercümanlık etmiştir. Bu çalışmada şairin deyişleri “Dinî Değerler”, “Millî Değerler”, “Dinî Vasıflı Kişiler”, “Halk Hikâyesi Kahramanları – Sembolleri”, “Kadınlar”, “Ozan/Ozanlık”, “Nevruz”, “Gurbet”, “Halk Ekonomisi”, “Örf – Âdet – Töre – Halk Hukuku”, “Kanaatkârlık”, “Umutsuzluk ve İsyân” şeklinde 12 başlıkta ele alınmış ve halk bilimi verileri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Son söz olarak; Sefâî mahlası alan ozan Mehmet Acet, yaşadığı yer olan Şanlıurfa Kısas'ın yanı sıra Kısas halkının da sosyal ve kültürel değerlerini deyişlerinde işlemiş ve gerek halkının gerekse ait olduğu toprakların sahip olduğu çok çeşitli kazanımların tanınıp tanıtılmasına katkı sunmuştur.

4. Kaynakça

- Alptekin, M., & Alptekin, D. (2017). İskender Pala'nın *Şah ve Sultan* adlı romanında halk bilimi unsurları. *INJOSOS Al-Farabi International Journal on Social Sciences/Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 193-224.
- Çobanoğlu, Ö. (2009). *Halk edebiyatına giriş* (H. Biltekin, Ed.). T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayını.
- Gülaçtı, N. (2012). Sanat bir obje olarak kadın ve bazı toplumlarda kadına bakış. *İdil*, 1(2), 76-91.
- Güney, E. C. (1971). *Folklor ve halk edebiyatı, özellikleri, sözlü gelenekleri ve yazılı örnekleri*. Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi.
- Kaçmaz, N. (2020). Yavuz Bülent Bakiler'in şiirlerinde halk bilimi unsurları. *Pearson Journal of Social Sciences & Humanities*, 5(7), 213-251.
- Kürkçüoğlu, S. S., & Akbıyık, A. (2011). *Şanlıurfalı saz ve söz ustası Kısaslı Âşık Sefâi (Mehmet Acet) hayatı – sanatı – şiirleri – deyişleri*. Şurkav, Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı Yayınları, Yorum Matbaacılık.
- Örnek, S. V. (2000). *Türk halkbilimi*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Hagem Yayınları.
- Öztaş, C., & Zengin, E. (2006). Göç ve Azerbaycan. *Uluslararası Göç Sempozyumu* (ss. 65-75). Sistem Matbaacılık.
- Sağiroğlu, A. Z. (2014). *Türkiye'de etnisite, din ve önyargı: Üniversite öğrencileri örneği* (Basılmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, A. A. (?). Nevruz Bayramı ve kültürümüzdeki yeri. *Milli Folklor*, 12(45).
- Türkçe Sözlük. (1998). Türk Dil Kurumu, Sözlük Bilim ve Uygulama Kolu Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basım Evi.

CIHANŞÜMÜL

AKADEMİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Kuruluşu: 2020 **e-ISSN:** 2791-6146 **Yayımcı:** Güneydoğu Araştırmaları Derneği
Cilt | Volume 5 • Sayı | Issue 8 • Haziran | June 2024

Siverek; Şehir Mekân ve İnsan, Ekrem Akman, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2021, 320 Sayfa, ISBN: 978-605-196-641-0

Siverek; City Space and Human, Ekrem Akman, Çizgi Kitabevi, İstanbul, 2021, 320 Pages, ISBN: 978-605-196-641-0
<https://doi.org/10.62356/cihansumul.1485654>

Kadir TABAR

Yüksek Lisans Öğrencisi Mardin Artuklu Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Mardin, Türkiye
Graduate Student Mardin Artuklu University
Institute of Postgraduate Education
Department of History
Mardin, Türkiye
kkadirtabar@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0001-9990-3028>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü | Article Type

Kitap Kritiği | Book Review

Received | Alınma: 17.05.2024

Accepted | Kabul: 25.06.2024

Yayın | Published: 30.06.2024

Atıf | Cite As

Tabar K. (2024). Siverek; şehir mekân ve insan, Ekrem Akman, çizgi kitabevi, İstanbul, 2021, 320 Sayfa, ISBN: 978-605-196-641-0. *Cihanşümül Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(8), 68-72.

Yazar Katkıları: Çalışma tek yazarlıdır.

Author Contributions: The study has a single author.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the [CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Siverek; Şehir Mekân ve İnsan, Ekrem Akman, Çizgi Kitapevi, İstanbul, 2021, 320 Sayfa, ISBN: 978-605-196-641-0

Şehir; ekonomik, sosyal ve kültürel faaliyetlerin yoğun olarak görüldüğü, insanların birbirleriyle etkileşim içinde oldukları, hayatın merkezinde olan toplumsal alanlardır. Her toplumun kendine has bir şehir yapısı vardır. Avrupa şehirlerinin kendine özgü yapısı olduğu gibi, merkezinde cami, çeşme, hamam ve pazarın olduğu Osmanlı şehirlerinin de kendisine has bir yapısı vardır. İslam şehir sisteminin ilk örneğini Hz. Muhammed (S.A.V.) hicretin hemen ardından, içerisinde eğitim ve adalet işleri gibi kamu hizmetlerinin görüldüğü, siyasi ve idari işlerin yürütüldüğü bir mescidi, Medine’de inşa ederek göstermiştir. Bu mescidin inşasından sonra, pazar yeri ve mezarlık planlamasını da yapan peygamberimiz şehirdeki ekonomik hayatı da düzenlemiştir.

Klasik bir sancak olarak, Osmanlı şehirlerinin bir örneği konumunda bulunan Siverek; Fırat ve Dicle nehirleri arasında Mezopotamya olarak adlandırılan önemli stratejik konuma sahip bir coğrafyanın kuzeyinde bulunan, yıllar içinde Roma, Bizans, Sasaniler gibi büyük güçlerin yönetimi altında kalmıştır. Diyarbakır, Urfa ve Hısn-ı Mansur gibi önemli şehirlerin arasında kalan, orduların konakladığı ve intikal merkezi olarak kullandıkları Siverek, bölgeyi talan eden Arap Aneze ve Şammar aşiretlerine karşı da askeri tampon bölgesi olarak kullanılmıştır. Şehir bazı kalıntıları günümüze kadar ulaşmış kalenin etrafında kurulmuş mahallelerden oluşan tipik bir Osmanlı şehridir. Şehrin yapısını, kendisine has evleri, Ulu Camisi, konakları, bedestenleri ve hamamları oluşturmaktadır. Şehirde Müslümanlar, Ermeniler, Süryaniler ve Yahudilerin bulunması burasının farklı etnik ve dini grupları barındıran bir şehir olduğunu göstermektedir. 1515 yılında bölgenin Osmanlı Hâkimiyetine girmesiyle Siverek, Diyarbakır Eyaletine bağlanmış ve Tanzimat Dönemi’nin ortalarına kadar Sancak olarak yönetilmiştir. Tanzimat’la birlikte merkezileşme mücadelesinin taşrada da görülmesiyle önce müdürlük sonra kaza merkezi konumuna getirilmiştir (Akman, 2021, ss. 9-24). Doktora tez çalışmasının bir ürünü olan bu kitapta yazar Ekrem Akman merkezileşme sürecinde oturmeyen sistemin temel sorunun devlet ile gücünü muhafaza etmeye çalışan şehrin asıl sahipleri olarak da adlandırılan yerel eşraf arasında geçen mücadele olduğu, devletin otoritesini muhafaza etmeye çalışırken yerel unsurlardan da vazgeçmediği aktarmıştır.

Siverek Şehir, Mekân ve İnsan isimli eser Ekrem Akman tarafından kaleme alınmıştır. Kadim bir tarihe sahip Osmanlı-İslam şehri özelliklerine sahip Siverek’in, tarihi, konumu, kültürü, yapıları, insanların sosyal yaşamı, şehrin idari yönetimi hakkında bilgiler vermektedir. Yazar, Mardin Artuklu Üniversitesi’nde görev yapmaktadır. Tanıtımı yapılan bu kitabı 2017 yılında tamamladığı “Siverek, Şehir, Mekân ve İnsan” isimli tezinden türetmiştir. Araştırmasının yer sınırını Siverek kazasının idari alanları olarak belirleyen yazar, kitabını yazarken Ahkam Defterleri, Şer’iye Sicilleri, Nüfus Defterleri ve Arşiv Belgelerini temel kaynak olarak kullanmıştır. Çalışmanın zaman sınırı ise Osmanlı Devleti’nin merkezileşme çabalarının yoğun olarak yaşandığı, reformlar ve değişim yıllarını da içine alan 19. yüzyılın ikinci yarısı olarak belirlenmiştir. Çalışmanın temel amacı ise; merkezileşme sürecinde ciddi yenileşme adımlarının atıldığı Tanzimat Döneminde Siverek’te idari adli ve sosyal yapılanmada neler yaşandığını, merkezileşme sürecinin şehir eşrafı ve ahalinin yaşamını nasıl etkilediğini ortaya koymak olarak açıklar.

Kitap, önsöz, giriş, üç ana bölüm, sonuç, kaynakça ve dizinden meydana gelmiştir. Kitabın önsözünde Siverek şehrinin bir kale şehri olduğundan Artuklu hakimiyetinden Osmanlı Devleti’nin sonuna kadar nüfus yapısının ortalama aynı seviyede kaldığından, tipik bir Osmanlı şehrinin bütün özelliklerini taşıdığından, bazı tarihi yapılarını ve özelliklerini yitirse de günümüzde kısmen de olsa geçmişin izlerini taşıdığından bahsedilmiştir.

Giriş bölümünde Siverek şehrinin coğrafi olarak nerede bulunduğu, tarihi yapısı, dönemler arasında hangi devletlerin hüküm sürdüğü, çevresinde bulunan şehirler, askeri- stratejik konumu, şehrin

yapısını oluşturan mahalleler, nüfusun etnik ve dini yapısının çeşitliliği gösterilmiştir. Tanzimat'la birlikte yapılan yapısal reformların insanların günlük yaşamlarını ne derece etkilediği, değişen idari yapıda merkezden atanan yöneticilerle şehrin asıl sahipleri olarak adlandırılan aşiretler ve eşraf arasındaki güç mücadeleleri, köylü ve şehir insanının yaşamından izler birinci kaynak olarak Şer'iyeciler, Ahkam Defterleri, Tereke Defterleri, Salnameler, Nüfus Defterleri ve Arşiv Belgeleri üzerinden ortaya konacağı aktarılmıştır. Araştırmanın konusu, amacı, cevap aranan sorular, yer ve zaman sınırlamaları ve uygulanan metotlar okuyucuya sunulmuştur.

Birinci bölümde yazar Siverek şehrinin idari yapısını ele alarak, bölgenin Osmanlı hakimiyetine kadar gelen kısa tarihini aktarmıştır. Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan ve "El- Cezire" olarak adlandırılan bölgenin kuzeyinde yer alan bölgede su kaynaklarının fazla olması ve verimli topraklar sebebiyle bölgede tarih boyunca birçok kavim hüküm sürmüştür. Asurlular, Aramiler, Persler (İranlılar), Büyük İskender, Roma gibi büyük güçlerin yönetimi altında kalan şehir sürekli bir yıkım ve yeniden inşa süreci geçirmiştir. Bu durum İslam ordularının Arap yarımadasından çıkarak Sasaniler ve Bizans ile yaptığı mücadelelerin sonucunda Anadolu topraklarına gelişine kadar sürmüştür. Daha sonra bölgedeki Eyyubi, Mervani, Selçuklu, Artuklu, Moğollar, Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletleri bu bölgede hüküm sürmüştür. XV. ve XVI. yüzyıllarda bölgede Osmanlı ve Safevi mücadelesi görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin, bölgeye hâkim olmasıyla birlikte tahrirler yapılmış, Siverek Diyarbakır eyaletine bağlanmıştır. Diyarbakır Eyaletine bağlı Sancak olarak idare edilen şehir farklı zamanlarda yapılan tahrirlerle altı nahiyeye ayrılmıştır. Tanzimat reformlarının tüm ülkeyle birlikte Muhasıllık kurumunun oluşturulduğu ve şehir meclislerinin kurulmaya başlandığını belirtmiştir. Bu dönemde Siverek, Harput Eyaleti'ne bağlanarak önce sancak statüsünde devam etmiş sonra müdürlük seviyesine indirilmiştir. Daha sonra Kürdistan Eyaletine bağlanmış ve tekrar sancak statüsüne getirilmiştir. 1864 Vilayet Nizamnamesiyle tekrar Diyarbakır Vilayetine bağlanan Siverek, nahiyelere ayrılarak yönetilmiştir. Tanzimat reformlarına geçişle birlikte değişimlerin sancılı olduğunu aktaran yazar idari uygulamaların istikrarlı olmamasının sebeplerinden birisinin de yeterli donanımına sahip yöneticilerin yetersiz olduğunu savunmuştur. Şehrin adli yapısının temelini ise tüm Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi kadı'lar oluşturmuştur. Tanzimat Fermanı'na kadar Osmanlı Devleti'nde Mahkeme-i Şer'iyeciler denilen mahkemeler, Tanzimat reformları ile birlikte Şer'î mahkemelerin yanında Nizami Mahkemelerin de kurulduğu aktarılmıştır.

İkinci Bölüm Şehir, Mekân ve İnsan başlığı ile sunulur. Bu bölümde yazar, öncelikle şehrin coğrafi kimliğinden ve şehri oluşturan öğelerin fiziki yapısından bahsetmiştir. Siverek şehrinin coğrafi konumunu belirleyen üç önemli unsur bulunmaktadır. Bunlar Karacadağ, batısından geçen Fırat Nehri ve güneyinde Çöl Ağzı denilen geniş ovadır. Şehrin fiziki görüntüsü ise kale odaklıdır. Siverek Kalesi, güvenlik amacıyla oluşturulmuş garnizon ve ordugâh olarak planlanmıştır. Şehrin bir diğer önemli fiziki unsuru ise şehrin ana su kaynağını oluşturan, Karacadağ'dan gelen suların oluşturduğu Şehir Çayı'dır. Bu su kaynağı şehirde dericilik, iplik, boyacılık gibi meslek kollarının su ihtiyacını karşılamıştır. Bunlarla birlikte şehir yapılaşması da diğer su kaynaklarının konumuna göre şekillenmiştir. Bu bölümde ayrıca şehrin ticari ve dini mekanları da ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Ticari mekanların şehir yapısında önemli bir yeri vardır. Tarım dışı faaliyetlerden elde edilen el sanatları ile tarımsal ürünlerin satışının yapıldığı pazarlar ile çarşı, şehrin en önemli ticari alanlarıdır. Bu çarşı Suk'ı Sultani olarak adlandırılmıştır. Çarşı içinde bedestenler, dükkanlar hem ticari olarak şehrin ekonomik gelişimini sağlamış hem de içerisinde bulunan kapalı dükkanlar kasa görevi görmüşlerdir. Bu iş alanlarının ve iş kollarının mekânsal yapılarını ise dükkanlar ve bu dükkanları da içinde bulunduran Hanlar oluşturmuştur. Hanlar hem ticari faaliyetlerin yapıldığı hem de ticaret yapmak için şehre gelen tüccarların konakladıkları yerler olmuşlardır. Şehrin temelini oluşturan, diğer unsurların onun etrafında şekillendiği ana yapı ise Camidir. Cami her ne kadar ibadet mekânı İslam şehirlerindeki en önemli kamusal yapıdır. Sosyal mekanlardan bir diğeri ise kahvehaneler olmuştur.

Kanuni döneminde İstanbul'da açılan kahvehanelerin zamanla tüm ülkeye yayılmasıyla Siverek'te de kahvehaneler açılmıştır. Şehrin Müslüman halkının yanında kayda değer Gayr-i Müslim nüfusunun da olduğunu arşiv belgelerinden aktaran Ekrem Akman, bu cemaatlerin de kendilerine ait kilise ve sinagoglarının da olduğunu ibadet etme konusunda herhangi bir ayrıştırmaya uğramadıklarını, kendilerine ait mahallelerin olmasının yanında Müslümanlarla da beraber ikamet edebildiklerini, mahkemelerde haklarını arayabildiklerini belirtmiştir. Şehirde halkın devlet ile işlerini hallettikleri birçok hizmet binası da Tanzimat'la birlikte yaygınlaşmıştır.

Üçüncü Bölümde Osmanlı toplumunun iki kısma ayrıldığı bilgisini veren yazar; vergiden muaf olan ve vergi toplayan gerek ordu mensubu askerlerin gerekse de devlet hizmetini gören görevlilerin askeri sınıfa mensup, vergi veren, üreten sınıfın ise reaya sınıfına mensup olduğu belirtir. Bu bölümde toplumu oluşturan sınıfların ve yerel güçlerin, merkezi yönetimle olan ilişkileri aralarındaki güç mücadeleleri aktarılmıştır. Şehirde bir yandan devleti temsil eden yerel yöneticiler ile vergisini vererek üretimde bulunan, şehrin elit tabakasını oluşturan ve kendisine eşraf denilen gruplara ayrıca bir başlık ayırmıştır. Bunlar Osmanlı klasik döneminde ayan olarak adlandırılırsa da Tanzimat'la birlikte eşraf olarak tanınmışlardır. Eşrafın itibarlı bir aileden gelmiş olması, zenginliğe ve ekonomik güce sahip olması, belirli sayıda insan kaynağına sahip olması, ulema sınıfından gelmiş olması ya da dini bir meslek sahibi olması gibi kriterlere sahip olması gerektiğini aktarır.

Tanzimat Fermanı ile beraber idare alanında yapılan yenileşmeler ve açılan meclisler de üçüncü bölümde ele alınmıştır. Yönetimdeki merkezileşme çabalarının temelinde taşradaki âdem-i merkeziyet unsurlarının gücünü kırmak yatmaktadır. İltizam sisteminin devlete sağlıklı gelir getirememesi neticesinde devletin gelirlerinin taşradaki yöneticilere ve yerel unsurlara değil de doğrudan merkezi yönetime aktarmak adına Muhasıllık kurumu oluşturulmuştur. Buna göre vergileri artık mültezimler değil bizzat devlet adına muhasıl-ı emval memurları toplayacaktı. Tahsilat yapan bu memurların yanına mal, nüfus ve emlak katipleri de görevlendirilmiş, yerli ahalden müteşekkil Muhasıllık Meclisi ihdas olunmuştu. Bu meclis içinde Muhassıl, mal, nüfus, emlak katipleri, müftü, naip, zabıt ve şehrin ileri gelen Müslüman ahalisinden dört, gayrimüslim cemaatin metropolit ve kocabaşlarından ise iki temsilciden oluşmuştur. Ancak bu kurum istenilen faydayı sağlayamamış ve iki yıl sonra tekrar iltizam sistemine dönülmüştür. Bu dönemden sonra şehirlerde Kaza İdare Meclisleri oluşturulmaya başlanmıştır. Üyeleri Kaymakam başkanlığında, Naip, Müftü, Mal Müdürü, Tahrirat kâtibi ve bunların yanında seçilerek gelen iki Müslüman ve bir gayr-i müslim azadan oluşmuştur. Kurulan kaza idare meclisinden başka adli alanda Deavi Mahkemesi Meclisi ve Bidayet Mahkemesi Meclisi kurulmuştur. Bunlarla birlikte şehrin belediye hizmetlerini görmek adına Daire-i Belediye Meclisi kurulmuş ve Belediye Reisi kurumu oluşturulmuştur. Yazar bu meclislerin ve belediye reisliği kurumu oluşumunda yerli hanedan ve eşrafın devre dışı bırakılmadığını, aksine bu kişilerin şehrin yönetiminde etkinliklerini oluşturulan kurum ve meclisler ile birlikte daha da arttırarak devam ettirdiğini belirtmiş, Eşraf ve yerli hanedan üyeleri meclislere girmek suretiyle yöneticilerle ilişkilerini geliştirirken aynı zamanda ahali ile yönetim arasında aracılık yaparak itibarlarını ve teki alanlarını arttırmışlardır. Yazar, Tanzimat sürecinde devletin temel amacının, merkezileşmeyi sağlamanın yanı sıra yöneticilerin asayiş sağlaması, asker celbi ve vergilerin toplanması olduğunu ancak bu reformları uygulayacak yeterli sayıda donanımlı, tecrübeli yöneticilerin ve memurların olmaması merkezileşme sürecini yavaşlattığını belirtmiştir.

Şehir tarihi üzerine çalışma yapacak araştırmacılar için yol gösterici bir kaynak olan, şehri oluşturan temel unsurların neler olduğunu ayrıntılı olarak aktarıldığı bu eser, içerisinde farklı inanç ve milletlerden insanların barış içinde yaşadıkları Siverek'in kendine has evleri, sokakları, camileri, bedestenleri, hanları, hamamları, ahalinin yaşamı, Tanzimat Fermanı ile birlikte merkezileşme

çabaları, yerel hanedan ve eşrafın devletin reformlarına karşı bakışı, Ahkam Defterleri, Şer'iyeye Sicilleri, Nüfus Defterleri, Tahrir Defterleri ve Arşiv belgelerine dayanarak okuyucuya sunulmuştur.